

Friese toestanden in het onderwijs?

Een onderzoek naar de opbrengsten van veertig jaar ervaring met de Friese taal in het onderwijs en een advies aan de Nedersaksische onderwijspioniers.

Masterscriptie Marijn Baars (5692466)

Master Neerlandistiek, Universiteit Utrecht

Begeleider: prof.dr. Norbert Corver

Tweede lezer: dr. Sterre Leufkens

26-06-2020

Universiteit Utrecht

DANKWOORD

Graag wil ik iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van deze scriptie van harte bedanken. Op de eerste plaats zijn dit mijn begeleiders, prof.dr. Norbert Corver en dr. Sterre Leufkens. Voorts zijn dit voor hun goede adviezen en contacten prof.dr. Hans van de Velde, dr. Evelyn Bosma en Willemijn Zwart MA. Ook gaat mijn grote dankzegging uit naar degenen die ik heb mogen interviewen: dr. Edwin Klinkenberg, drs. Pier Bergsma en drs. Freddy Weima. Daarnaast mijn grote dankzegging aan Nienke Jet de Vries MA en Johannes Beers namens de Provinsje Fryslân voor hun inspanningen in het aanleveren van rapporten en het mij verduidelijken van het provinciale beleid.

Samenvatting

In deze scriptie onderzoek ik de stand van zaken wat betreft het onderwijs in het Fries: wat gaat er veertig jaar na de invoering van het schoolvak goed, waar lopen de Friezen nog altijd tegenaan? Ik onderzoek welke ambities ten grondslag liggen aan het schoolvak Fries, en in hoeverre die behaald worden. Uit de resultaten voor het Fries distilleer ik een aantal adviezen voor degenen die op het moment van schrijven het onderwijs in het Nedersaksisch aan het vormgeven zijn. Het begrip meertaligheid loopt als een rode draad door de scriptie, expliciet dan wel impliciet.

Mijn informatie voor het Fries haal ik uit wettelijke kaders, de belangrijkste beleidsstukken, een rapportage over het gevoerde beleid en rapporten van adviesorgaan DingTiid en de Inspectie van het Onderwijs. Ik kijk daarbij naar de huidige stand van zaken en naar de ambities voor de toekomst. Samenvattend concludeer ik dat het ondanks de ruime ervaring niet goed gaat met de Friese taal in het onderwijs. Door gebrek aan tijd en bevoegde docenten, door verwachtingen die niet goed zijn afgestemd op de praktijk maar vooral door gebrek aan samenwerking, gedeeld leiderschap en visie en maatschappelijk draagvlak blijkt het Friese onderwijs voor een uitdaging te staan: de positie van het Fries is niet zo sterk als gehoopt. De oplossingen voor die uitdaging worden gezien in betere samenwerking op en tussen alle niveaus. Intussen is men in het Nedersaksische taalgebied juist bezig om initiatieven voor Nedersaksisch onderwijs op te zetten omdat er draagvlak voor is en vraag naar is. De toenemende aandacht voor de meertaligheidsvisie, die zich uit in onder andere de drietalige scholen, blijkt een van de belangrijkste positieve ontwikkelingen die kansen meebrengt voor zowel het Fries als het Nedersaksisch.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1 Inleiding.....	5
2 Kader: meertaligheid	7
2.1 Meertaligheid in Friesland.....	9
3 Methode.....	11
3.1 Onderzoeksvragen	11
3.2 Literatuuronderzoek	13
3.2.1 Deelvraag 3:	13
3.2.2 Deelvragen 4 en 5:.....	14
3.3 Interviews	15
3.3.1 Vragen voor de interviews.....	16
3.3.2 Nedersaksen.....	17
4 De theorie	18
4.1 Ambities en bestaansreden van het onderwijs in de Friese taal en cultuur	18
4.2 Wetgeving	19
4.3 Kerndoelen Friese taal en cultuur.....	20
4.4 Beleidsregel ontheffing vak Fries.....	24
4.4.1 Werking van de Beleidsregel.....	25
4.4.2 Profielen voor het primair onderwijs.....	26
4.4.3 Profielen voor het voortgezet onderwijs.....	26
4.5 Conclusie	27
5 De praktijk.....	28
5.1 De Beleidsregel ontheffing vak Fries in de praktijk.....	28
5.1.1 Rapport Taalplan Frysk “It is mei sizzen net te dwaan”	29
6 Eerder uitgebrachte adviezen voor het Friese onderwijs.....	37
6.1 Inspectie van het Onderwijs	37
6.1.1 2010: Tussen wens en werkelijkheid.....	37
6.1.2 2019: Sizzen is neat, mar dwaan is in ding.....	38
6.2 DingTiid	41
6.3 Interviews	43
7 De toekomst van het vak Fries	47
7.1 Ambities van scholen volgens het Rapport Taalplan Frysk	47
7.2 Ambities volgens de Inspectie van het Onderwijs (2019).....	47
7.3 Kurrikulum.frl	48

8	Conclusies voor het Fries in het onderwijs.....	53
9	Onderwijs in het Nedersaksisch	58
10	Adviezen voor het Nedersaksisch in het onderwijs.....	63
10.1	Bestuurlijke inrichting en draagvlak rondom het schoolvak.....	63
10.2	Ondersteuning van docenten	65
10.3	Inhoud van het schoolvak.....	66
10.4	Meertaligheid en inbedding in de maatschappij.....	67
11	Discussie.....	69
	Bronvermelding.....	70

Noten wat betreft de gebruikte termen:

PO = primair onderwijs.

VO = voortgezet onderwijs.

WPO = Wet op het primair onderwijs.

WVO = Wet op het voortgezet onderwijs.

Provincie Fryslân = het instituut.

Provincie Friesland = het gebied.

De Inspectie van het Onderwijs wordt eveneens aangehaald als Onderwijsinspectie en Inspectie.

Noten wat betreft de gebieden:

Provincie Friesland: het gebied zoals aangegeven in de atlas, inclusief de Waddeneilanden.

Het Friese taalgebied: het gebied binnen de provincie Friesland waar het Fries wordt gesproken. Dit betreft de gehele provincie, met uitzondering van de gemeenten Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling, Vlieland en Weststellingwerf en delen van de gemeenten Ooststellingwerf, Kollumerland en Nieuwkruisland.

Het Nedersaksische taalgebied: de zuid-Friese gemeentes Ooststellingwerf en Weststellingwerf (ook wel: de Stellingwerven), de provincies Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland met uitzondering van het westen van de Veluwe en het gebied beneden de Rijn. Nota bene: een groot deel van het Nedersaksisch taalgebied ligt in Duitsland en Denemarken, maar ik richt mij hier op het Nederlandse deel van het taalgebied.

1 Inleiding

Het afgelopen voorjaar heb ik in het kader van mijn stage aan het Meertens Instituut onderzoek gedaan naar de erkenningen van de Nederlandse regionale talen. De centrale vraag van dat onderzoek, dat op het moment van schrijven nog te verschijnen is¹, luidde kort gezegd: wat hebben de erkenningen, eerst onder het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden en later onder het Convenant Nedersaksisch en het Convenant Limburgs nu eigenlijk concreet opgeleverd? Wat is het effect van de erkenningen geweest? In dat onderzoek heb ik mij voornamelijk gefocust op het Nedersaksisch en het Limburgs, omdat deze talen erkend zijn onder Deel II van het Handvest en daarnaast een Convenant kenden. Het Fries diende hierbij als vergelijkingsmateriaal, omdat deze taal de hoogst mogelijke erkenning heeft: het is erkend onder Deel III van het Handvest, maar nog belangrijker: al voor het Handvest opgetekend werd, was het Fries al erkend als Rijkstaal binnen de provincie Fryslân. Twee conclusies uit dat onderzoek zijn voor mij de aanleiding om deze scriptie te schrijven. Ten eerste: de erkenningen hebben, onder aan de streep, wettelijk weinig tot niets veranderd. Veel van de mogelijkheden die de erkenningen bieden, bood de Nederlandse wet namelijk al. Ten tweede: de hernieuwde aandacht voor het Nedersaksisch en het Limburgs heeft er onder meer voor gezorgd dat er met name in het Nedersaksisch nadrukkelijker naar het onderwijs gekeken wordt: er wordt meer gedaan met het Nedersaksisch in het onderwijs, en er wordt zelfs gewerkt aan concrete lesmethodes en wellicht op termijn zelfs een schoolvak Nedersaksisch.

Dat er wordt gewerkt aan onderwijs in het Nedersaksisch is, naar mijn mening, een goede en waardevolle ontwikkeling. Wat dat betreft steun ik niet alleen de algemene meertaligheidsvisie (zie hoofdstuk 2), maar ook het bevorderen van de Nedersaksische taal is iets wat ik van harte toejuich. Aan deze ontwikkeling zou ik dan ook graag mijn steentje bijdragen. Mijn contact met Olaf Vos, een van degenen die aan het onderwijs in het Nedersaksisch werkt, bracht mij op het idee om te kijken naar het Fries. Het Fries neemt weliswaar formeel een andere positie in dan het Nedersaksisch door zijn status als tweede Rijkstaal, waardoor het in ieder geval juridisch een sterkere positie heeft, maar het Nedersaksisch kent mijns inziens een vergelijkbare positie als “eigen” taal van de regionale bevolking naast het Nederlands. Het Fries kent al sinds 1980 een wettelijk vastgelegd verplicht schoolvak, en artikel 9 lid 13 van de Wet op het primair onderwijs en artikel 6a van de Wet op het voortgezet onderwijs maken ook onderwijs in het Nedersaksisch mogelijk. Het onderwijs in het Nedersaksisch staat in de startblokken en krijgt stukje bij beetje vorm, het onderwijs in het Fries wordt al (meer dan) veertig jaar gegeven. Wat kunnen we leren van veertig jaar Friese onderwijservaring? Met welke lessen uit deze ervaring kunnen de Nedersaksen hun voordeel doen bij het vormgeven van hun eigen onderwijs? Deze vraag stel ik centraal in deze scriptie.

---

¹ In deze scriptie aangehaald als Baars (te verschijnen).

Ik begin mijn scriptie met een kader over meertaligheid, een fundamenteel begrip in de discussie rond het onderwijs in het Fries en het Nedersaksisch. Hoofdstuk 3 gaat dieper in op mijn onderzoeksmethode en de gebruikte bronnen. Hoofdstuk 4 schetst de wettelijke kaders en beleidskaders waarbinnen het Friese onderwijs vorm krijgt, waarbij ik onder andere inga op de huidige kerndoelen voor het vak Fries. In hoofdstuk 5 geef ik aan de hand van het rapport “It is mei sizzen net te dwaan” (het is met zeggen niet te doen) een beeld van de huidige situatie in de praktijk van het Friese onderwijs. In hoofdstuk 6 ga ik in op een aantal toonaangevende rapporten en adviezen die de afgelopen jaren zijn uitgebracht omtrent het Fries in het onderwijs. In hoofdstuk 7 geef ik een overzicht van de belangrijkste ambities voor het Fries in het onderwijs voor de toekomst. Hoofdstuk 8 biedt de overkoepelende conclusies betreffende het Fries in het onderwijs. Hoofdstuk 9 gaat in op het onderwijs in het Nedersaksisch. Hoofdstuk 10 bevat de uit de voorgaande hoofdstukken gedistilleerde adviezen voor de Nedersaksen. In hoofdstuk 11 besluit ik met een discussie van mijn onderzoek en de belangrijkste aankomende rapporten op het gebied van het Fries in het onderwijs.

De oplettende lezer zal merken dat ik veel aandacht besteed aan de situatie van het Fries; met name in hoofdstuk 5 staat een behoorlijk aantal specifieke cijfers. Deze aanpak dient een tweeledig doel: enerzijds hoop ik de Nedersaksen een goed beeld te geven van de context waarbinnen het Friese onderwijs zich bevindt. Anderzijds is deze scriptie door zijn synthese van verschillende rapporten wellicht ook nuttig voor de Friezen. Met name hoofdstuk 8 is daarom ingericht als een hybride van onderzoeksresultaten en aanbevelingen. Los van de focus op het Fries en het Nedersaksisch hoop ik dat eenieder die zich bezighoudt met het onderwijs in enige regionale taal iets heeft aan deze scriptie.

2 Kader: meertaligheid

Een begrip dat regelmatig valt als het gaat om regionale talen in het onderwijs, en dat als een rode draad door zowel de Friese onderwijsdiscussies als deze scriptie loopt, is het begrip “meertaligheid”. Alvorens ik de theorie achter het Friese taal- en cultuuronderwijs uiteenzet, geef ik daarom eerst een korte uitleg over meertaligheid in relatie tot het onderwijs.

Masselink (2020) zet een aantal gangbare definities van meertaligheid naast elkaar.² Daaruit volgt dat meertaligheid gezien kan worden als het beheersen van twee of meer talen op moedertaalniveau, maar het begrip kan breder worden getrokken. De breedste definitie vindt zij bij Blommaert (2010): “multilingualism should not be seen as a collection of languages that a speaker controls, but rather as a complex of *specific* semiotic resources, [i.e.] concrete accents, language varieties, registers, genres, modalities such as writing – ways of using language in particular communicative settings and spheres of life, including the ideas people have about such ways of using their language ideologies.”³ Oftewel: iedere vorm van taal en taalgebruik maakt deel uit van het meertaligheidsconcept. Het idee hierachter is dat taal vele mogelijkheden biedt die mensen bewust of ook onbewust inzetten, afhankelijk van hun omgeving. Zo zal een Fries binnen Friesland Fries spreken om zich als onderdeel van de Friestalige gemeenschap te profileren, maar buiten Friesland eerder Nederlands spreken. Tegelijkertijd zal deze Fries op school anders spreken dan thuis, of onder zijn vrienden, hoewel hij immer Fries blijft spreken. De theorieën hierachter zijn uitgebreid besproken door onder anderen Tom Roeper⁴ en Charles Yang⁵ (met een focus op het taalsysteem) en Jacomine Nortier⁶ (met een focus op de sociale, interactieve toepassing). Meertaligheid biedt zo vele mogelijkheden tot uitdrukking en het begrijpen van andermans uitdrukkingen.

Het onderwijsveld, of althans Curriculum.nu, hanteert het begrip meertaligheid als verwijzend naar zowel “de meertaligheid in de samenleving als [...] het individuele meertalige repertoire en de meertalige competentie.”⁷ In de begrippenlijst werkt Curriculum.nu deze drie termen als volgt uit: onder meertalig repertoire wordt verstaan “De talen, taalvariëteiten of de woorden en uitdrukkingen uit verschillende talen/taalvariëteiten die een persoon passief en/of actief beheerst. Meertaligheid van de samenleving behelst “Het naast elkaar bestaan van verschillende talen en taalvariëteiten binnen een

---

² Masselink, A. (2020). Meertaligheid in het basisonderwijs. p.7.

³ Blommaert (2010). *The sociolinguistics of Globalization*. p.102.

⁴ Roeper, T. (1999). Universal bilingualism. *Bilingualism: language and cognition*, 2(3), 169-186.

⁵ Yang, C. (2006). *The infinite gift: How children learn and unlearn the languages of the world*. Simon and Schuster.

⁶ Nortier, J. (2009). *Nederland meertalenland: Feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam University Press.

⁷ Ontwikkelteam Nederlands (2019). *Toelichting Nederlands: Toelichting op het voorstel voor de basis van de herziening van kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands*. Den Haag: Curriculum.nu. p.13.

bepaalde context of een bepaald gebied”, en meertalige competentie ten slotte wordt gedefinieerd als “Het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren.”⁸

Meertaligheid kent hiernaast nog een andere kant die geregeld terugkomt in rapporten, en die ook door mijn respondenten benoemd wordt: meertaligheid is een cruciaal instrument in het uitdrukken van de eigen identiteit. Dat wil zeggen: mensen onderscheiden zich als deel van een groep door hun taalgebruik.⁹ Deze kant van meertaligheid komt echter niet of slechts indirect terug in de definitie van Curriculum.nu.

Meertaligheid is ook onderwerp van discussie binnen het onderwijs. Masselink (2020) laat zien dat het leren van meerdere talen weliswaar wordt aangemoedigd, maar dat er tegelijk een strikte hiërarchie bestaat waarbij het Nederlands bovenaan staat, gevolgd door vreemde talen met een status (Engels, Frans, Duits) en nog lager de zogenoemde minderheidstalen zoals het Fries en het Nedersaksisch. Dat leidt tot een eentalige norm, waarbij er gestreefd wordt naar het fatsoenlijk leren beheersen van het Nederlands. (Invloeden van) andere talen worden als bedreiging voor het Nederlands gezien, behalve wanneer de talen een hoge status hebben, zoals het Engels.¹⁰ Het gevolg van deze eentalige norm is dat regionale talen, zoals het Fries, het Nedersaksisch en het Limburgs (de erkende regionale talen¹¹) maar ook het Brabants (niet erkend) een ongecultiveerd, boers imago kregen. Wie Fries sprak (of welke regionale taal dan ook), gaf daarmee indirect te kennen het Nederlands niet goed genoeg te beheersen, was de gedachte. Daardoor zijn de regionale talen onder druk komen te staan: ouders geven de taal niet meer door, waardoor het voortbestaan van de taal in het geding komt.

Inmiddels is er echter een nieuwe beweging gaande: Baars (te verschijnen) ontdekte dat de regionale talen, de erkende talen althans, de laatste jaren meer status krijgen binnen de samenleving, of liever: hun negatieve, boerse en ongecultiveerde imago kwijtraken ten faveure van een trots van de sprekers op de eigen streek, afkomst en taal. Dat brengt ook de roep om onderwijs in deze talen mee.¹² De literatuur ondersteunt deze roep: een taal die in het onderwijs gebruikt wordt krijgt daardoor een hoger prestige dan een taal die actief uit het onderwijs geweerd wordt. Als de taal meer prestige krijgt, wordt de taal door leerlingen, ouders en samenleving serieuzer genomen. Het onderwijs dient zo een tweeledig doel: enerzijds zien ouders (als het goed is) het nut van het doorgeven van hun taal weer in, anderzijds wordt

---

⁸ Idem, p.46.

⁹ Cf. Nortier 2009.

¹⁰ Masselink 2020, p.8.

¹¹ Het Fries is erkend als Rijkstaal onder de huidige Wet gebruik Friese taal. Het Nedersaksisch en Limburgs zijn erkend onder het Europees Handvest voor Regionale Talen en Talen van Minderheden (1998). Voor het Nedersaksisch en Limburgs geldt dat hun erkende status recent bekrachtigd is in de vorm van het Convenant Nedersaksisch (2018) en het Convenant Limburgs (2019).

¹² Baars (t.v.)

er op school expliciet aandacht besteed aan de taal en de plaats van de taal binnen de meertalige samenleving, waardoor het bewustzijn van leerlingen met betrekking tot de taal wordt vergroot.¹³

Ook Masselink (2020) signaleert een sterke vraag naar meertaligheid in het onderwijs (specifiek het primair onderwijs), die samenhangt met het toenemende bewustzijn van de voordelen van meertaligheid. Een goed voorbeeld is het rapport *Meertaligheid als kwaliteit en doel* (2016) van DingTiid, adviesorgaan voor de Friese taal. Daarin onderstrepen zij deze voordelen: "...opgroeien in een meertalige omgeving [werkt] positief [door] in de taalontwikkeling van jonge kinderen. Meertalige kinderen ontwikkelen zich taliger dan eentalige kinderen, zijn behendiger met taal en leren er sneller andere talen bij. En meertalige ontwikkeling stimuleert ook de cognitieve ontwikkeling van kinderen, met andere woorden: meertaligheid is een waardevol element bij het leerproces. Het stimuleert flexibiliteit in communicatie en denken."¹⁴ Zowel DingTiid (2016) als Masselink (2020) geven aan dat het creëren van een positieve attitude ten opzichte van meertaligheid de belangrijkste eerste stap is op weg naar meertalig bewustzijn en meertalige competentie, tezamen met het kweken van het besef bij leerlingen dat taal een onderdeel is van identiteit.¹⁵ Masselink (2020) geeft echter aan dat het implementeren van meertaligheid in het onderwijs wel enige randvoorwaarden vereist: docenten moeten zowel tijdens hun opleiding als in de lespraktijk meer handvatten krijgen. Daarom wordt er door Curriculum.nu, een samenwerkingsverband van leraren en schoolleiders uit het basis-, speciaal- en voortgezet onderwijs dat ten doel heeft om nieuwe inhoud en kerndoelen voor het Nederlandse onderwijs te formuleren¹⁶, gewerkt aan een bouwsteen Meertaligheid en cultuurbewustzijn. Een bouwsteen is "de essenties van het leergebied uitgewerkt in kennis en vaardigheden."¹⁷ De ambitie bij de bouwsteen meertaligheid is dat die uiteindelijk zal worden omgevormd tot een eigen kerndoel. De implementatie van dat kerndoel zou volgens de respondenten van Masselink (2020) moeten gebeuren door het implementeren van een "meertalige bril" in de methodes voor het bestaande schoolvak Nederlands – het zou geen apart vak moeten worden, maar een integraal onderdeel van het onderwijs.¹⁸

2.1 Meertaligheid in Friesland

In Friesland doet zich een bijzondere vorm van meertaligheid voor. Waar het Fries ooit net als bijvoorbeeld de Nedersaksische talen te kampen had met een minderwaardige status door de eentalige (Nederlandstalige) norm, heeft de Friese taal met de voorloper van de huidige Wet gebruik Friese taal binnen Friesland dezelfde status als het Nederlands gekregen. Dit wordt door de Friezen als heel

---

¹³ Romaine, S. (2017), Multilingualism. In: M. Aronoff & J. Rees-Miller (Red.), *The Handbook of Linguistics*, p.541-556. Oxford: John Wiley & Sons; Garrett, P. (2010), *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁴ DingTiid (2016), *Meertaligheid als kwaliteit en doel*. p.3.

¹⁵ Masselink 2020, p.14, DingTiid (2016), p.3-5.

¹⁶ Curriculum.nu: "Wat is Curriculum.nu?" <https://www.curriculum.nu/waarom/#>, geraadpleegd op 22-06-2020.

¹⁷ Curriculum.nu: "Proces." <https://www.curriculum.nu/het-proces/>, geraadpleegd op 22-06-2020.

¹⁸ Masselink 2020, p.3, 22.

belangrijk voor hun identiteit gezien, en op papier doen de Friezen er dan ook alles aan om het Fries hoog te houden, met een Bestuursafspraken, Friestalige officiële rapporten en wettelijk verplicht onderwijs (zie hoofdstuk 4). Het doel hierachter is duidelijk, zo vertelde Pier Bergsma (voorzitter van de Ried fan de Fryske Beweging) mij: het moet duidelijk zijn dat het Fries dezelfde status heeft als het Nederlands.¹⁹ De praktijk wijst echter uit dat dat in het onderwijs lang niet overal het geval is (zie hoofdstuk 4: de praktijk). De ambitie is duidelijk:

“De context van een meertalige maatschappij zou voor scholen een gegeven moeten zijn waar ze niet omheen kunnen. Dit betekent dat het Fries in het onderwijs geen ondergeschoven kindje meer mag zijn, maar dat scholen hun uiterste best dienen te doen om het Fries als een volwaardig vak te geven én als voertaal volledig te integreren in het onderwijs. Dit betekent ook dat meertalig onderwijs niet bedoeld is om het imago van het Fries op te vijzelen, maar om gebruik te maken van de gunstige meertalige uitgangssituatie van leerlingen, deze verder te ontwikkelen en hun daarmee de best mogelijke basis voor vervolgstudie en loopbaan te bieden.”²⁰

In de praktijk, zo blijkt, is er vier jaar na dit advies²¹ nog veel werk aan de winkel (zie hoofdstuk 4). Maar, zoals Masselink (2020) laat zien: er wordt op landelijk niveau hard gewerkt aan het (beter) implementeren van meertaligheid in het onderwijs. Dat gebeurt nu nog door het creëren van een bouwsteen, maar zal mettertijd concreter vorm krijgen. Een bewustere omgang met meertaligheid in het onderwijs biedt kansen voor alle talen, of dat nu Nederlands, Fries, Nedersaksisch of enige andere door leerlingen in Nederland gesproken talen betreft. Vooral biedt het kansen voor de leerlingen en docenten die zich in grotere mate bewust zijn van de meertalige situatie waarin zij zich bevinden, en van hun eigen meertalige competenties die zij daardoor bewuster kunnen toepassen.

Op het gebied van meertaligheid doet Edwin Klinkenberg, onderzoeker aan de Fryske Akademy, de volgende uitspraak: “Tegenwoordig rekenen vrijwel alle Friezen zich tot zowel de Nederlandse als de Friese taalgroep. Er zijn vrijwel geen eentalig Friestalige Friezen meer. Meertaligheid is dus inherent aan de Friese taalsituatie.”

---

¹⁹ Pier Bergsma, p.c. dd. 28-05-2020.

²⁰ DingTiid (2016), p.4.

²¹ Dit advies was gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân, maar ook aan onderwijsbesturen in de provincie Friesland.

3 Methode

Zoals ik in de inleiding aangaf is de overkoepelende vraag van deze scriptie: wat kunnen we leren van veertig jaar onderwijservaring in het Fries, en welke adviezen zijn er op basis van deze ervaring te geven voor het Nedersaksische taalonderwijs? Deze hoofdvraag is tweeledig. Het eerste deel, namelijk: wat kunnen we leren uit veertig jaar Friese ervaring, vereist ter beantwoording een duidelijk beeld van de situatie in Friesland en de totstandkoming van die situatie. Het tweede deel vraagt om enige kennis van de Nedersaksische onderwijssituatie, maar vooral om een conclusie van deze scriptie in de vorm van concrete adviezen, gericht aan de Nedersaksen. Daarmee krijgt de afsluiting van deze scriptie een andere vorm dan gebruikelijk is, hoewel ik in hoofdstuk 8 wel een overkoepelende en gesynthetiseerde conclusie geef aangaande de situatie in Friesland.

Belangrijk om aan te tekenen is dat ik mij in deze scriptie uitsluitend richt op het reguliere primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. Het speciaal primair onderwijs, het MBO, het hoger onderwijs en de PABO laat ik dus buiten beschouwing. De reden voor deze specificering is dat het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs momenteel de onderwijssectoren zijn waarvoor onderwijs in het Nedersaksisch wordt ontwikkeld. De overige onderwijssectoren, met name de PABO en de lerarenopleidingen, zijn dankbaar onderwerp voor toekomstig onderzoek.

3.1 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag vereist door zijn algemene aard specificering in deelvragen. Om de situatie in Friesland te kunnen beoordelen is allereerst nodig om de vraag te beantwoorden welke ambities ten grondslag liggen aan het bestaan van het schoolvak Fries. Dit wordt deelvraag 1. Aan de hand van het antwoord op deze vraag kan vervolgens getoetst worden aan de praktijk: in hoeverre worden deze ambities door het onderwijs in zijn huidige vorm verwezenlijkt? Deze vraag wordt deelvraag 2. Na veertig jaar onderwijs verwacht ik – en hoop ik – dat het antwoord op deze vraag bevestigend zal zijn. Vervolgens is het nodig om de wettelijke kaders en de beleidskaders waar het vak Fries op gestoeld is in kaart te brengen: wat is de fundering onder het onderwijs? Deelvraag 3 luidt dus: wat zijn volgens wet en beleid de uitgangspunten voor het Friese taalonderwijs?

Deelvragen 1 en 3 bieden inzicht in de papieren werkelijkheid van het Friese taalonderwijs. Om deze papieren werkelijkheid te kunnen toetsen aan de praktijk, en een antwoord op deelvraag 2 te vinden, is inzicht in de praktijk nodig. Deelvraag 4 luidt dan ook: hoe verhouden deze uitgangspunten zich tot het onderwijs in de praktijk? In hoeverre bestaan er discrepanties? Daarbij zoek ik een verklarende dimensie aan de hand van deelvraag 5: waar zijn deze discrepanties aan te wijzen?

Als deze vragen beantwoord zijn, vormen de antwoorden samen een antwoord op de eerste hoofdvraag. Op dat moment is er inzicht in de Friese situatie. Dan komt deel 2 van de hoofdvraag aan bod: met welke

lessen uit deze ervaring kunnen de Nedersaksen hun voordeel doen? Daarvoor is enig inzicht nodig in de situatie van het Nedersaksische taalonderwijs. Daarvoor stel ik de volgende deelvragen. Deelvraag 6: Welke uitgangspunten worden momenteel gehanteerd voor het Nedersaksische taalonderwijs? Daarbij deelvraag 7: hoe verhouden deze uitgangspunten zich tot de uitgangspunten voor het Friese taalonderwijs? Deze vragen behoeven enige toelichting. Voor het Fries kijk ik naar beleidsstukken en wetsteksten. Voor het Nedersaksisch heb ik gedurende mijn vooronderzoek al vastgesteld dat er nog geen (concreet) centraal beleid wordt gevoerd op het onderwijs in het Nedersaksisch. Dat is ook goed verklaarbaar, aangezien dat onderwijs zich nog aan het vormen is. Daarom kijk ik algemener naar uitgangspunten, voor zover die er zijn.

Dan wederom een praktijkvraag: hoe krijgen die uitgangspunten voor het Nedersaksisch concreet vorm? Dit wordt deelvraag 8. Uiteindelijk stel ik nog de vraag: welke adviezen zijn er op basis van de Friese ervaring te geven voor het Nedersaksische taalonderwijs? Daarmee zijn we terug bij de hoofdvraag, en zijn beide delen beantwoord.

Samenvattend:

Hoofdvraag 1: Wat kunnen we leren van veertig jaar onderrwijservaring in het Fries?	Hoofdvraag 2: Welke adviezen zijn er op basis van de Friese ervaring te geven voor het Nedersaksische taalonderwijs?
Deelvraag 1: Welke ambities liggen ten grondslag aan het bestaan van het schoolvak Fries?	Deelvraag 6: Welke uitgangspunten worden momenteel gehanteerd voor het Nedersaksische taalonderwijs?
Deelvraag 2: In hoeverre worden deze ambities door het onderwijs in zijn huidige vorm verwezenlijkt?	Deelvraag 7: Hoe verhouden deze uitgangspunten zich tot die voor het Friese taalonderwijs?
Deelvraag 3: Wat is volgens wet en beleid het uitgangspunt voor het onderwijs in het Fries?	Deelvraag 8: Hoe krijgen de uitgangspunten voor het Nedersaksische taalonderwijs concreet vorm?
Deelvraag 4: Hoe verhouden deze uitgangspunten zich tot het onderwijs in de praktijk? In hoeverre zijn er discrepanties?	
Deelvraag 5: Waar zijn deze discrepanties aan te wijten?	

3.2 Literatuuronderzoek

Deelvragen 3, 4 en 5 zijn te beantwoorden aan de hand van literatuurstudie. Hieronder geef ik een overzicht van de gebruikte bronnen per deelvraag. Er zijn veel rapporten geschreven over het onderwijs in het Fries, die ik omwille van de beknoptheid niet allemaal kan behandelen. Daarom heb ik mij gericht op de recentste publicaties (vanaf 2010), om een beeld te krijgen van de huidige situatie en recente ontwikkelingen in die situatie.

3.2.1 Deelvraag 3:

De wettelijke kaders geef ik aan de hand van de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO), waarin het onderwijs is verankerd. Daarnaast is het rapport van de stuurgroep-Hoekstra (2010) van belang: aan de hand van dit adviesrapport zijn in 2014 de bevoegdheden omtrent het Fries in het onderwijs van het Rijk overgegaan naar de provincie Fryslân.

Naast de wettelijke kaders geef ik ook de kerndoelen voor het vak Fries voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Voor de bovenbouw voortgezet onderwijs bestaan geen kerndoelen voor het vak Fries, maar wel eindtermen. Ook deze geef ik. De kerndoelen voor het primair onderwijs citeer ik uit het Besluit vernieuwde kerndoelen WPO (2010), die voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs uit het Besluit kerndoelen onderbouw VO. Dit zijn de wettelijke documenten waarin de kerndoelen zijn vastgesteld. De eindtermen voor de bovenbouw voortgezet onderwijs citeer ik uit het examenprogramma Fries VWO van het College voor Toetsen en Examens. De eindtermen zijn identiek voor HAVO en VWO, en er zijn slechts minieme verschillen met de eindtermen voor het VMBO. De eindtermen voor het VWO zouden een voldoende representatief beeld moeten geven van de verwachtingen op het gebied van de Friese taal en cultuur voor eindexamenleerlingen.

De beleidskaders voor het vak Fries geef ik aan de hand van de Beleidsregel ontheffing vak Fries. Deze beleidsregel, uitgegeven door de provincie Fryslân, is voortgekomen uit de wetswijzigingen naar aanleiding van de stuurgroep-Hoekstra (2010) en geeft de verschillende eisen weer waar scholen aan moeten voldoen (onderverdeeld in een aantal profielen). De Beleidsregel geeft daarnaast aan welke criteria er gehanteerd worden om te bepalen aan welke eisen een school moet voldoen om een bepaald profiel toegewezen te krijgen. De precieze werking van de Beleidsregel en de Taalplancyclus leg ik uit in paragraaf 4.4.

3.2.2 Deelvragen 4 en 5:

Deze vragen beantwoord ik samen aan de hand van een aantal rapporten, waarbij ik de vraag in drie onderwerpen opsplits. Ten eerste behandel ik de huidige stand van zaken omtrent het vak Fries. Ten tweede behandel ik eerder uitgebrachte adviezen omtrent het vak Fries. Ten derde behandel ik de ambities voor de toekomst van het vak Fries. Dit alles komt samen in een conclusie in hoofdstuk 8.

De recentste stand van zaken geef ik aan de hand van het uit de Beleidsregel ontheffing vak Fries voortkomende Rapport Taalplan Frysk. Dit rapport geeft weer hoeveel scholen welk profiel hebben, en tracht daarbij verklaringen te geven voor sommige constatering. Daarmee draagt het bij aan het antwoord op zowel deelvraag 4 als 5.

De eerder uitgebrachte adviezen zijn verdeeld over vier toonaangevende rapporten. Allereerst is er het rapport “Tussen wens en werkelijkheid” van de Inspectie van het Onderwijs (2010). In dit rapport trekt de Inspectie een aantal scherpe conclusies, waaronder de conclusie dat zij niet meer kan handhaven op het Fries zolang bepaalde zaken niet veranderen. Dit rapport was een van de voornaamste katalysatoren in het herzien van een aantal randvoorwaarden voor het vak Fries, waaronder de introductie van de Beleidsregel ontheffing vak Fries en het bijbehorende Taalplan Fryskbeleid. Het tweede rapport van de Onderwijsinspectie dat ik bespreek is het rapport “Sizzen is neat, mar dwaan is in ding” (“zeggen is mooi, maar doen is een ding / is lastig”, vrij vertaald) uit 2019. In dit rapport signaleert de Inspectie een stijgende lijn ten opzichte van 2010, maar kaarten ze ook een aantal problemen aan met betrekking tot de randvoorwaarden en invulling van het vak Fries.

De andere twee rapporten zijn opgesteld door en in opdracht van DingTiid. DingTiid is een orgaan “dat als taak heeft om de gelijke positie van de Friese en Nederlandse taal in Fryslân te bevorderen.”²² Ze adviseren de provincie Fryslân en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en praten met alle mogelijke betrokken partijen rond de Friese taal. Het eerste DingTiidrapport dat ik bespreek is een algemeen rapport aan het Ministerie van OCW over de stand van zaken omtrent de implementatie van het Europees Handvest in Nederland. Dit rapport is in 2018 in opdracht van DingTiid opgesteld door Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg van onderzoeksbureau Mercator. Het bevat een aantal aanbevelingen op het gebied van het onderwijs, die interessant zijn om naast het Inspectierapport “Sizzen is neat, mar dwaan is in ding” (2019) en het Rapport Taalplan Frysk (2018) te leggen. Het laatste rapport is afkomstig van DingTiid zelf, en biedt adviezen voor het (beter) implementeren van meertaligheid in algemene zin (met een focus op het Fries) in het onderwijssysteem.

De ambities voor de toekomst, ten slotte, ontleen ik aan een drietal rapporten. Allereerst twee hierboven besproken rapporten: het Rapport Taalplan Frysk (2018) en het rapport uit 2019 van de

---

²² DingTiid.frl: Over DingTiid. <https://dingtiid.frl/nl/oer-dingtiid/> geraadpleegd op 23-06-2020.

Onderwijsinspectie. Daarbij bespreek ik ook de Startnotitie Ontwikkelteam Fries van Kurrikulum.frl. Kurrikulum.frl is opgezet in navolging van Curriculum.nu. Curriculum.nu heeft als taak de inhoud van alle vakken in het Nederlandse onderwijs te vernieuwen, Kurrikulum.frl richt zich daarbij op het Fries. In de Startnotitie worden enkele richtlijnen en ambities gesteld voor de richting waarin het vak Fries zich zou moeten ontwikkelen in de toekomst, met enkele theoretische kaders waar die richtlijnen en ambities op gebaseerd zijn.

3.3 Interviews

Op deelvraag 1 blijkt geen duidelijk antwoord te vinden in de literatuur. Daarnaast wilde ik de observaties in de rapporten aanvullen met perspectieven uit het veld. Ook had ik enkele vragen met betrekking tot de Beleidsregel ontheffing vak Fries en het Taalplan Fryskbeleid. Daarom heb ik naast mijn literatuurstudie een aantal interviews afgenomen. De verschillende respondenten stel ik even verderop voor. De resultaten van de interviews zijn apart uitgewerkt en vervolgens verwerkt in de tekst van de scriptie. Dat is op drie manieren gebeurd. Allereerst zijn resultaten verwerkt in zowel de lopende tekst als in tekstkaders. Deze ingepaste resultaten dienen om context en perspectieven te geven bij bepaalde beweringen in de rapporten. Daarnaast biedt paragraaf 6.3 een synthese van de resultaten die niet direct aan een bewering in een rapport te koppelen zijn. Deze paragraaf richt zich op een drietal onderwerpen, te weten de inhoud van het schoolvak, de randvoorwaarden voor het schoolvak en de politieke en bestuurlijke inrichting rondom het (onderwijs in het) Fries.

Ik heb mij niet beperkt tot een gestructureerde vragenlijst, omdat ik met ieder interview een andere focus had. Een andere, daarmee samenhangende reden is dat de expertise en achtergrond van de respondenten uiteenloopt. De interviews hebben daardoor de vorm gekregen van een open gesprek, waarbij ik vooral het perspectief van de respondent naar voren heb proberen te doen komen. Wel heb ik een lijst met onderwerpen en enkele vaste vragen heb gebruikt bij de interviews met Edwin Klinkenberg, Pier Bergsma en Freddy Weima (zie 3.3.1). Daarnaast heb ik bij ieder interview als beginpunt aangegeven dat ik graag meer wilde leren over de praktijk van het Friese onderwijs. De interviews hebben telefonisch dan wel online plaatsgevonden. Hieronder stel ik de verschillende respondenten voor.

Nienke Jet de Vries, 26 mei 2020. Duur: ongeveer 50 minuten.

Nienke Jet de Vries is beleidsmedewerker taal en onderwijs bij de provincie Fryslân. Vanuit die hoedanigheid heb ik met haar gesproken over de Beleidsregel ontheffing vak Fries en het Taalplan Frysk. Mevrouw De Vries heeft mij wat achtergrondinformatie verschaft bij de Beleidsregel, en verduidelijking gegeven bij de werking van de Beleidsregel en het Taalplan Fryskbeleid. Daarnaast heb ik haar gevraagd naar de wijze waarop de provincie omgaat met het onderwijsveld. Zij heeft mij een waardevolle blik vanaf de beleidskant geboden.

Edwin Klinkenberg, 27 mei 2020. Duur: ongeveer 1 uur en 25 minuten.

Edwin Klinkenberg is als onderzoeker verbonden aan de Fryske Akademy. Hij is gespecialiseerd in psychometrie en onderzoeksmethodologie. Klinkenberg was onder andere betrokken bij het project Boppeslach, een zevenjarig onderzoeksproject naar aanleiding van de gelijknamige onderwijsnota uit 2006. Deze onderwijsnota is destijds opgesteld door de Provinciale Staten van Fryslân, met als doel om de onderwijskwaliteit in het basisonderwijs te verbeteren. Vanuit zijn positie aan de Fryske Akademy en zijn ervaring als onderzoeker heeft de heer Klinkenberg mij een wetenschappelijk perspectief kunnen bieden op zowel de Friese taalsituatie als de wisselwerking tussen beleid en onderwijsveld als op de praktijk van het onderwijsveld.

Pier Bergsma, 28 mei 2020. Duur: ongeveer 1 uur en 10 minuten.

Pier Bergsma is voorzitter van de Ried fan de Fryske Beweging, een belangenorganisatie die zich inzet voor het versterken van de positie van het Fries. Hij is eveneens betrokken bij de actiegroep Sis Tsiis, die zich specifiek inzet voor beter onderwijs in het Fries. Daarnaast heeft hij jarenlange ervaring als basisschoolleerkracht: al jaren voordat het vak Fries werd ingevoerd in 1980 gaf hij al onderwijs in de taal. De heer Bergsma heeft mij het langetermijnspectief van iemand die al sinds de vroegste stadia betrokken is kunnen geven op de ontwikkelingen van het onderwijs in het Fries door de jaren heen.

Freddy Weima, 12-06-2020, ongeveer 30 minuten.

Freddy Weima is bestuurslid van DingTiid, het hierboven beschreven adviesorgaan voor de Friese taal. Daarnaast is hij directeur-bestuurder van Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationalisering in het onderwijs. Hij heeft vanuit zijn hoedanigheid als DingTiid-bestuurder een brede kijk op het Friese onderwijsbeleid, waarbij hij van vele partijen weet hoe zij het beleid ervaren. De heer Weima heeft mij een breed perspectief kunnen bieden, en mij veel kunnen vertellen over de randvoorwaarden en verschillende factoren die komen kijken bij het Friese onderwijsbeleid.

3.3.1 Vragen voor de interviews

Zoals gezegd hebben mijn interviews de vorm van open gesprekken gehad, en zijn de resultaten waar passend verwerkt in de lopende tekst van deze scriptie. Hieronder geef ik de vragen weer die ik uniform heb gesteld aan Edwin Klinkenberg, Pier Bergsma en Freddy Weima. Aan de volgorde is tijdens de interviews niet strak vastgehouden om beter aan te sluiten bij het natuurlijke verloop van het gesprek.

- De kerndoelen Fries worden sinds 2014 vastgesteld door Gedeputeerde staten, in samenspraak met het primair en voortgezet onderwijs. Hoe loopt deze samenspraak?
- Welke effecten heeft het verplaatsen van de bevoegdheid tot het vaststellen van de kerndoelen van ministerie naar provincie gehad voor het vak Fries?

- Standpunt van de ministeriële ambtenaar uit de stuurgroep-Hoekstra: “Het ministerie van OCW acht een decentralisatie van de bevoegdheid om de kerndoelen Fries vast te stellen onwenselijk en in strijd met artikel 23 van de Grondwet en de belangen van nationaal onderwijsbeleid. Door de bevoegdheid de kerndoelen vast te stellen over twee overheden te verdelen (Rijk en provincie) is de samenhang en balans tussen de kerndoelen voor het Fries en de kerndoelen voor de overige onderwijsactiviteiten, waaronder het Nederlands onvoldoende gewaarborgd.” (Hoekstra 2010, p.9). Deze wijziging is toch doorgevoerd. In hoeverre was de vrees van OCW terecht?
- Zijn docenten voldoende bekwaam om het Fries te doceren, en ervaren zij dat ook zo?
- Welke ambities lagen er aan het ontstaan van het onderwijs ten grondslag? (T.b.v. deelvraag 1)
- Wat zijn de voorwaarden voor een goed schoolvak Fries?
- In hoeverre is de financiering adequaat? Hoeveel geld is er feitelijk nodig? Voor welke zaken is er precies geld vereist?
- Hoe werkt de ontheffingsregeling in de praktijk? Welke voordelen en nadelen vallen op?
- Wat zijn de belangrijkste redenen waarom scholen ontheffing nodig hebben?
- Is het nodig om bij attitudeonderwijs te beginnen om uiteindelijk tot spreek- en schrijfonderwijs te komen? (N.a.v. Beleidsregel: dit volgt de opbouw in profielen).
- Is het überhaupt noodzakelijk voor het voortbestaan van een taal dat er spreek- en schrijfonderwijs in die taal gegeven wordt?
- Welke goed en bad practices zou je de Nedersaksen willen meegeven?

Deze laatste drie vragen zijn voornamelijk gericht op de adviezen voor de Nedersaksen. De adviezen die de respondenten gaven, zijn opgenomen onder hoofdstuk 10.

3.3.2 Nedersaksen

Uit mijn voorgaande onderzoek (Baars, te verschijnen) bleek dat er twee mensen zijn die momenteel bezig zijn met het ontwikkelen van onderwijs voor het Nedersaksisch. Dit zijn Olaf Vos en Hendrik Jan Bökkers. Uit een gesprek met Willemijn Zwart (dd. 7 mei 2020), voorzitter van docentenvereniging Levende Talen Nedersaksisch, bleek dat zij de enigen zijn die concreet onderwijs aan het ontwikkelen zijn. Er bestaan meer initiatieven, maar die zijn ofwel heel kleinschalig, oftewel niet structureel. Olaf Vos werkt vanuit zijn hoedanigheid als consultant streektaal en onderwijs voor de provincie Groningen en vanuit zijn hoedanigheid als docent (wiskunde) aan een onderwijsmethode voor het voortgezet onderwijs. Ik heb hem kunnen benaderen met een aantal vragen over zijn opzet voor en visie op het onderwijs in het Nedersaksisch. Deze heb ik weergegeven onder hoofdstuk 9. Hendrik Jan Bökkers is vanuit zijn expertise als basisschoolleerkracht bezig met het ontwikkelen van kerndoelen voor het Nedersaksisch in het basisonderwijs. Helaas heb ik geen contact met hem kunnen krijgen.

4 De theorie

In dit kader zet ik eerst uiteen hoe het onderwijs in de Friese taal en cultuur bij wet en in beleid is geregeld voor het primair en voortgezet onderwijs. Daarna bespreek ik de rapportages die van overheidswege geschreven zijn over het onderwijs in de Friese taal en cultuur.²³

4.1 Ambities en bestaansredenen van het onderwijs in de Friese taal en cultuur

Op de vraag waarom er onderwijs in het Fries wordt gegeven, biedt Edwin Klinkenberg (bevestigd door Pier Bergsma) een duidelijk antwoord: emancipatie. Het Fries werd van oudsher gezien als boerentaal, de taal van het volk. De elite sprak Nederlands.²⁴ Desalniettemin is er sinds de Franse overheersing altijd een sterke beweging geweest die zich hard heeft gemaakt voor het gebruik en behoud van het Fries. Dat het Fries van groot belang is voor de Friese bevolking uit zich het sterkste in de beruchte *Knepelfreed*²⁵. De beweging voor het Fries is gedurende tientallen jaren bezig geweest om het Fries erkend te krijgen. Vanaf 1954 is men begonnen met het invoeren van wet- en regelgeving waarmee het Fries erkend is als tweede Rijkstaal.²⁶ De verplichting om het Fries dan ook in het onderwijs te geven, is met deze erkenning meegekomen. Het vak is op de basisschool in 1980 ingevoerd.²⁷

Er ligt echter ook een pragmatische reden ten grondslag aan het onderwijs in de Friese taal: het onderwijs wordt gezien als het belangrijkste middel om een taal bij de mensen te krijgen en te behouden. Naast dat de taal zo behouden blijft, is het taalonderwijs ook een zeer belangrijk middel om mensen bewust te maken van de geschiedenis van hun streek en hun afkomst, en daarmee van een belangrijk deel van hun identiteit.²⁸ Deze aandacht voor de regionale identiteit is ook een sterke motivatie voor de Nedersaksen om het onderwijs in hun taal op te zetten.²⁹

---

²³ Nota bene: zoals gezegd richt ik mij expliciet op het reguliere primair en voortgezet onderwijs. Speciale onderwijsvormen laat ik in deze sectie dan ook buiten beschouwing (het speciaal basisonderwijs valt bijvoorbeeld ook onder een andere wet dan het reguliere basisonderwijs).

²⁴ Cf. *Andere Tijden: Knepelfreed* (13-11-2001).

²⁵ *Knepelfreed*, oftewel *Knuppelvrijdag* (16-11-1951). Op deze dag raakte de politie slaags met Friese demonstranten die waren afgekomen op de rechtszaak tegen Fedde Schurer. Schurer, hoofdredacteur van een lokale krant, was aangeklaagd wegens een provocerend artikel waarin hij zich beklagde over de anti-Friese houding van de rechterlijke macht: deze weigerde Fries te spreken of te verstaan in de rechtszaal. *Knepelfreed* veroorzaakte veel ophef, en was daarmee een van de voornaamste katalysatoren bij de totstandkoming van wet- en regelgeving omtrent het Fries (*Andere Tijden: Knepelfreed*).

²⁶ Beel & Donker (1954).

²⁷ Hoekstra, R.J. (2010). *Fries in het onderwijs: meer ruimte, regie en rekenschap voor de provincie Fryslân*. p.3.

²⁸ Klinkenberg, p.c. Vergelijk ook Romaine (2017) en Garrett (2010) (noot 13).

²⁹ Baars (t.v.)

4.2 Wetgeving

Het onderwijs in de Friese taal is vastgelegd in de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Deze beide wetten voorzien in de verplichting om de Friese taal en cultuur te doceren in het primair en voortgezet onderwijs, alsook in de mogelijkheid voor Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân om voor deze verplichting gedeeltelijke of volledige ontheffing te verlenen aan scholen. De kerndoelen voor het vak Fries worden sinds 2014 per verordening vastgesteld door Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân, naar aanleiding van het advies van de Stuurgroep Hoekstra (2010) die in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voorstellen heeft gedaan ten behoeve van de decentralisering van de bevoegdheden met betrekking tot de Friese taal van Rijksoverheid naar provincie Fryslân.³⁰ WPO en WVO stellen bij deze vaststelling dezelfde voorwaarden:

- Gedeputeerde Staten moeten overleg hebben gevoerd met het Friese primair respectievelijk voortgezet onderwijs;
- De Minister van Onderwijs moet zijn of haar goedkeuring geven aan de gestelde kerndoelen,
- Indien de Minister van plan is goedkeuring te verlenen, verzoekt hij eerst de Onderwijsraad een advies uit te brengen;
- De Minister informeert beide Kamers der Staten-Generaal over zijn voornemen om al dan niet goed te keuren.

Voordat de Minister goedkeuring kan verlenen aan de door Gedeputeerde Staten opgestelde kerndoelen, moet aan een aantal voorwaarden zijn voldaan, te weten:

- Er moet voldoende draagvlak bestaan in het Friese primair respectievelijk voortgezet onderwijs voor de voorgelegde kerndoelen Friese taal en cultuur,
- De kerndoelen Friese taal en cultuur mogen geen buitenproportionele inspanningen vergen ten opzichte van het aantal uren dat voor Friese taal en cultuur beschikbaar is binnen het onderwijs.

Daarnaast moeten de kerndoelen, om goedkeuring te verkrijgen, aandacht besteden aan:

- Het zich mondeling uitdrukken in het Fries en het verstaan van de Fries gesproken taal,
- Het zich schriftelijk uitdrukken in het Fries en het verwerven van informatie uit in het Fries gestelde teksten,
- Bevordering van het begrip van de Friese taal en cultuur, en
- Het ontwikkelen van een positieve houding ten aanzien van het gebruik van het Fries.

---

³⁰ Hoekstra 2010. Goed om aan te tekenen is dat de stuurgroep-Hoekstra mede op advies van de Raad van Europa is aangesteld (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018), p.21), en dat de doelstelling bestond uit het adviseren over de vraag hoe gedecentraliseerd kon worden, niet over de vraag of decentralisatie in het algemeen wenselijk was.

Dit alles is vastgelegd in de WPO, artikel 9, en de WVO, artikel 11e. Deze artikelen vormen de wettelijke basis onder het onderwijs in de Friese taal en cultuur.³¹

De verplichting om Friese taal en cultuur te geven in het voortgezet onderwijs (VO) geldt, anders dan wat de wet in eerste instantie suggereert, alleen voor de onderbouw van het VO. Dat is terug te zien in het feit dat er geen kerndoelen voor Friese taal en cultuur bestaan voor enige hogere vorm van onderwijs dan de onderbouw VO. Er bestaan wel voorschriften voor het aanbieden van Fries als keuzevak in de bovenbouw VO.³² In de praktijk, suggereert de Beleidsregel ontheffing vak Fries (zie 4.4), beperkt het onderwijs in de Friese taal en cultuur zich tot het eerste jaar.³³ Over dit laatste meer in hoofdstuk 5.

4.3 Kerndoelen Friese taal en cultuur

Op het moment van schrijven gelden de kerndoelen zoals vastgelegd in het Besluit vernieuwde kerndoelen WPO (2012) voor het primair onderwijs, en het Besluit kerndoelen onderbouw VO (2010).

De kerndoelen voor het primair onderwijs (PO) zijn als volgt:³⁴

Mondeling taalonderwijs

17. De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Fries door henzelf en anderen.

18. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken Fries. Het gaat om teksten die informatie geven, plezier verschaffen, meningen of aanwijzingen bevatten over voor hen bekende onderwerpen.

19. De leerlingen leren zich naar inhoud en vorm in het Fries uit te drukken in situaties uit hun dagelijks leven waarin zij informatie vragen of geven over een onderwerp waarmee zij vertrouwd zijn.

---

³¹ WPO art. 9 lid 13 maakt het mogelijk om de Friese taal als voertaal in het primair onderwijs te gebruiken, naast de verplichte Nederlandse taal. Ditzelfde artikel maakt eveneens het gebruik van een ter plaatse levende streektaal als gedeeltelijke voertaal mogelijk. WVO art. 6a voorziet uitsluitend in het gebruik van het Nederlands als voertaal, tenzij “de specifieke aard, de inrichting of de kwaliteit van het onderwijs dan wel de herkomst van de deelnemers daartoe noodzaakt”, of “wanneer het onderwijs met betrekking tot die taal betreft.” Beide wetten voorzien dus in het gebruik van de streektaal in het onderwijs.

³² Hoekstra 2010, p.33-35.

³³ Beleidsregel ontheffing vak Fries, p.1.

³⁴ Besluit vernieuwde kerndoelen WPO, bijlage.

Schriftelijk taalonderwijs

20. De leerlingen leren informatie te verwerven uit teksten in het Fries in frequent voorkomende teksttypen (zoals artikelen in jeugdrubrieken, liedjes, verhalen).

21. De leerlingen leren eenvoudige teksten in het Fries te schrijven over alledaagse onderwerpen met het doel met anderen over die onderwerpen te communiceren.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

22. De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Friese woorden en strategieën³⁵ voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden.

De kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs zijn als volgt:³⁶

Deelnemer in een tweetalige cultuur

1. De leerling leert de betekenis onderkennen van de tweetalige Friese cultuur voor het dagelijks leven en leert deze te vergelijken met situaties in de rest van Nederland en daarbuiten.

2. De leerling leert aan de hand van voorbeelden de specifieke kenmerken van de Friese cultuur begrijpen en deze in verband te brengen met de historische achtergronden daarvan.

3. De leerling leert aan de hand van voorbeelden het belang van Friese cultuuruitingen onderkennen (teksten, muziek, toneel, film, TV en radio) en de betekenis die hij daaraan hecht onder woorden te brengen.

Voor leerlingen met Fries als tweede taal en voor leerlingen met Fries als moedertaal

4a. De leerling leert om via voor hem zinvolle contexten een Friese woordenschat op te bouwen door verschillende strategieën toe te passen.

---

³⁵ Denk bijvoorbeeld aan het afleiden van woordbetekenissen aan de hand van samenstellingen. Voor meer informatie, vergelijk <https://tule.slo.nl/Nederlands/F-L12-Gr78-Leraar.html>.

³⁶ Besluit kerndoelen onderbouw VO, bijlage.

5a. De leerling leert informatie op te zoeken en te ordenen uit schriftelijke en digitale Friestalige bronnen op basis van vragen over onderwerpen binnen zijn eigen belangstellingssfeer.

6a. De leerling leert een informeel gesprek in het Fries te voeren met leeftijdgenoten over onderwerpen uit zijn dagelijks leven.

Voor leerlingen met Fries als moedertaal

4b. De leerling leert zich mondeling en schriftelijk begrijpelijk uit te drukken en zich te houden aan taalconventies die voor het Fries gelden (spelling, grammaticaal juiste zinnen, woordgebruik).

5b. De leerling leert het belang van het communiceren volgens gangbare taalregels van het Fries in formele situaties ontdekken (werkoverleg, planning, discussie).

6b. De leerling leert Friese verhalen, gedichten en informatieve teksten te kiezen en te lezen die tegemoet komen aan zijn belangstelling en zijn belevingswereld uitbreiden.

Voor de bovenbouw van het VO zijn er geen kerndoelen, maar wel eindtermen. Het vak kan immers gekozen worden als examenvak. De eindtermen voor bovenbouw VO voor HAVO en VWO luiden als volgt:³⁷

Domein A: Leesvaardigheid

1. De kandidaat kan van in het Fries geschreven artikelen en verslagen:

- de hoofdgedachte van een tekst(gedeelte) aangeven;*
- relaties tussen delen van een tekst aangeven;*
- conclusies trekken met betrekking tot intenties, opvattingen en gevoelens van de auteur;*
- standpunten en argumenten herkennen en onderscheiden.*

Domein B: Mondelinge taalvaardigheid

Subdomein B1: Luistervaardigheid

2. De kandidaat kan van een in het Fries gesproken betoog of uiteenzetting:

- de hoofdgedachte van de tekst of tekstgedeelten verwoorden;*
- opvattingen en gevoelens van de spreker benoemen;*
- standpunten en argumenten herkennen en onderscheiden;*

---

³⁷ College voor Toetsen en Examens: examenprogramma Fries, VWO.

- het beoogde publiek en het spreekdoel benoemen.

Subdomein B2: Spreekvaardigheid

3. De kandidaat kan verworven informatie adequaat in het Fries presenteren met het oog op doel en publiek en daarbij standpunten en argumenten verwoorden.

Subdomein B3: Gespreksvaardigheid

4. De kandidaat kan in een gesprek in het Fries adequaat:

- informatie vragen of verstrekken met het oog op doel, publiek en gespreksvorm;

- reageren op bijdragen van luisteraars of gespreksdeelnemers.

Domein C: Schrijfvaardigheid

5. De kandidaat kan adequaat in het Fries:

- schriftelijk informatie vragen en verstrekken;

- verworven informatie schriftelijk presenteren, rekening houdend met doel en publiek en daarbij standpunten en argumenten verwoorden of uitdrukking geven aan gevoelens;

- een verslag schrijven.

Domein D: Literatuur

Subdomein D1: Literaire ontwikkeling

6. De kandidaat kan beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn leeservaringen met een aantal door hem geselecteerde literaire werken. De werken zijn oorspronkelijk geschreven in de Friese taal.

Minimumaantal: havo 6; vwo 9 waarvan minimaal 3 voor 1945.

Subdomein D2: Literaire begrippen

7. De kandidaat kan literaire tekstsoorten herkennen en onderscheiden, en literaire begrippen hanteren bij de interpretatie van literaire teksten.

Subdomein D3: Literatuurgeschiedenis

8. De kandidaat kan een overzicht geven van de hoofdlijnen van de Friese literatuurgeschiedenis en de gelezen literaire werken plaatsen in historisch perspectief.

Domein E: Friese taal en cultuur

Subdomein E1: Friese taal

9. De kandidaat kan:

–hoofdlijnen aangeven van de historische ontwikkeling van de Friese taal;

–voorbeelden geven van taalverandering en interferenties;

–de hedendaagse positie van de Friese taal als minderheidstaal binnen de regionale, de Nederlandse en de Europese samenleving verwoorden;

–de rol en de maatschappelijke betekenis van de Friese taal in het openbare leven beschrijven;

–beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn studie naar of ervaringen met een taalkundig verschijnsel in Friesland.

Subdomein E2: Friese cultuur

10. De kandidaat kan:

*–(door middel van voorbeelden) een overzicht geven van uiteenlopende Friese cultuuruitingen;
–beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn ervaringen met enkele Friese cultuuruitingen.*

Domein F: Oriëntatie op studie en beroep.

Goed om op te merken is dat sinds de overheveling in 2014 van de bevoegdheid tot het vaststellen van kerndoelen naar de provincie Fryslân de kerndoelen tot op heden ongewijzigd zijn gebleven. Dit zal veranderen naar aanleiding van het project Kurrikulum.frl (zie paragraaf 7.3), welke van de provincie opdracht heeft gekregen nieuwe kerndoelen te formuleren. Naar verwachting zullen zij rond oktober 2020 hun rapport opleveren.³⁸

In de hierboven weergegeven kerndoelen is een tweedeling waar te nemen. Een deel van de kerndoelen voor zowel PO als VO (voor het PO doelen 18 en 19, voor het VO doelen 4a, 4b, 5a, 5b, 6a en 6c (en eindtermen 1-6)) is gericht op het verbeteren van de Friese taalvaardigheid. De overige kerndoelen zijn gericht op attitudeonderwijs, gericht op zowel het Fries in het bijzonder als op meertaligheid in het algemeen. Deze tweedeling is belangrijk om in het achterhoofd te houden bij het lezen van de volgende paragraaf.

4.4 Beleidsregel ontheffing vak Fries

Zoals in paragraaf 1.1 aangegeven stellen de WPO en de WVO de verplichting aan scholen in de provincie Fryslân om onderwijs in de Friese taal en cultuur te geven. Daarbij bieden deze wetten ook de mogelijkheid tot het verlenen van ontheffing voor deze verplichting.³⁹ Deze ontheffing kon in eerste instantie slechts volledig worden verleend (zie ook 6.1.1 en de slotlinea van deze paragraaf). In 2010 concludeerde de Stuurgroep Hoekstra dat er bij scholen en verantwoordelijke overheid, toen nog de Rijksoverheid, behoefte was aan de mogelijkheid tot het verlenen van gedeeltelijke in plaats van louter volledige ontheffing (Hoekstra 2010, p.27). De voorstellen van de Stuurgroep Hoekstra zijn in 2014 verwerkt in de WPO en de WVO, waarmee Gedeputeerde Staten de bevoegdheid kregen om volledige én gedeeltelijke ontheffing te verlenen. De wijze van en voorwaarden voor het verlenen van ontheffing dienden te worden uitgewerkt in een beleidsregel, die in 2015 is gepubliceerd onder de naam Beleidsregel ontheffing vak Fries.⁴⁰

Afsluitend nog een korte toelichting op de ontheffing: voor 2014 berustte de bevoegdheid om ontheffing te verlenen uitsluitend bij het Rijk. Deze volledige ontheffing werd enkel toegekend aan scholen buiten

---

³⁸ Oosterloo, A. (2018). Meewerken aan een nieuw curriculum Fries voor het primair en voortgezet onderwijs. Startnotitie voor het Ontwikkelteam Fries. Kurrikulum.frl.

³⁹ WPO (art. 9, lid 4) en WVO (art. 11e, lid 1).

⁴⁰ Volledige titel: Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs. In de lopende tekst en de voetnoten gebruik ik in plaats van de volledige titel de citeertitel (Beleidsregel hoofdstuk 5).

het Friese taalgebied, om precies te zijn: de gemeenten Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling, Vlieland en Weststellingwerf en delen van de gemeenten Ooststellingwerf, Kollumerland en Nieuwkruisland.⁴¹ Het bleek echter dat niet alle scholen binnen het Friese taalgebied aan alle kerndoelen konden voldoen. Daarom adviseerden zowel Inspectie van het Onderwijs (zie 6.1.1) als de stuurgroep-Hoekstra (2010) om het verlenen van gedeeltelijke ontheffing mogelijk te maken, wat in 2014 dan ook is gebeurd.

Omtrent het verlenen van ontheffingen bestaat discussie. Edwin Klinkenberg bijvoorbeeld noemt het ontheffingsbeleid een capitulatie voor het slechte gedrag van scholen. Daarbij stelt hij wel de nuance dat het onderwijs niet als één geheel kan worden gezien, en dat differentiatie daarom nodig kan zijn. Pier Bergsma ziet eveneens geen heil in de ontheffingsregeling: volgens hem zou de wet specifieker moeten worden, met onder andere minima voor wat leerlingen concreet moeten kennen en kunnen (in plaats van de huidige kerndoelen). De ontheffings- en draagvlakconstructies zouden wat hem betreft geschrapt moeten worden, en in plaats daarvan zou er een andere formulering moeten worden opgenomen die scholen de ruimte biedt om te differentiëren naar omvang en niveau – met beperkingen.

4.4.1 Werking van de Beleidsregel

De Beleidsregel biedt Gedeputeerde Staten de mogelijkheid om scholen ontheffing te geven voor de kerndoelen Friese taal en cultuur. Verantwoordelijk ambtenaar Nienke Jet de Vries heeft mij omtrent de werking van de Beleidsregel veel duidelijkheid verschaft. Onderstaande informatie is gebaseerd op de Beleidsregel en mijn gesprek met mevrouw De Vries dd. 26-05-2020.

Toen de Beleidsregel eerst van kracht werd, zijn alle scholen in Friesland benaderd door de provincie. Zij kregen een aanvraagformulier met een bijgaande vragenlijst toegestuurd, waarop zij konden aangeven hoe het op hun school gesteld was met het onderwijs in de Friese taal en cultuur. Naar aanleiding van deze vragenlijst zijn de scholen bezocht door onderzoekers van het lectoraat Fries en Meertaligheid van NHL Stenden Hogeschool. Deze onderzoekers stelden een rapport op over de praktijk van het onderwijs Fries op de betreffende school, waarbij ook de eerder ingevulde vragenlijst aan de praktijk werd getoetst. Dit rapport, het zogeheten Taalplan Frysk, werd voorgelegd ter controle en ondertekening aan de directeur van de betreffende school. Na ondertekening werd het rapport verzonden naar de provincie, die op basis van het rapport een taalprofiel toegekend heeft aan de school. Het is dus niet zo dat een school zelf een bepaald profiel kan aanvragen, anders dan wat de Beleidsregel mogelijk suggereert. De taalprofielen zijn toegekend voor de periode van vier jaar.

---

⁴¹ Beleidsregel ontheffing vak Fries, p.5.

Een van de grote voordelen van deze wijze van onderzoeken, volgens mevrouw De Vries, is dat schooldirecteuren zelf de klas in moeten om het antwoord op bepaalde vragen te vinden. Zo maken zij zelf (opnieuw) kennis met de onderwijspraktijk op hun scholen. Met name voor bestuurders van grotere scholenkoepels werkt dit verhelderend, omdat zij minder binding hebben met de praktijk van het klaslokaal.

Een taalprofiel wordt toegekend op basis van het op dat moment gegeven onderwijs. Er wordt dus een taalprofiel gekozen dat aansluit bij de kerndoelen waar de school in kwestie aan voldoet, voor de kerndoelen waar de school niet aan voldoet wordt ontheffing verleend. Het uitgangspunt hierbij is dat de school gestimuleerd wordt om vanuit hun taalprofiel toe te werken naar de hogere profielen. Aan het einde van de vier jaar vervallen de toegekende taalprofielen namelijk, en zal het hierboven beschreven proces van voor af aan plaatsvinden. Het streven hierbij is dat scholen in deze tweede ronde een hoger profiel behalen.

4.4.2 Profielen voor het primair onderwijs

Voor het primair onderwijs (PO) zijn er zeven mogelijke profielen: A (geen ontheffing) tot en met G (volledige ontheffing). De kerndoelen zijn verdeeld over de domeinen attitude (kerndoel 17), luisteren (18), spreken (19), lezen (20), schrijven (21) en taalbeschouwing (22). De ontheffingen per profiel zijn als volgt:

Profiel (PO)	Ontheffing voor kerndoel:
A	Geen ontheffing nodig
B	21 (schrijven)
C	20, 21 (lezen en schrijven)
D	20, 21, 22 (lezen, schrijven, taalbeschouwing)
E	19, 20, 21, 22 (spreken, lezen, schrijven, taalbeschouwing)
F	18, 19, 20, 21, 22 (luisteren, spreken, lezen, schrijven, taalbeschouwing)
G	Volledige ontheffing (alleen voor scholen buiten het Friese taalgebied ⁴²)

4.4.3 Profielen voor het voortgezet onderwijs

Bij het opstellen van de VO-profielen is onderscheid gemaakt tussen kerndoelen bedoeld voor alle leerlingen, en kerndoelen die uitsluitend gericht zijn op leerlingen met het Fries als moedertaal. Het VO kent profielen A, B, C1, C2 en D. Het verschil tussen C1 en C2 is lastig te parafraseren, daarom geef ik hier de definities uit de Beleidsregel:⁴³

⁴² Te weten: de gemeenten Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling, Vlieland en Weststellingwerf en delen van de gemeenten Ooststellingwerf, Kollumerland en Nieuwkruisland (Beleidsregel ontheffing vak Fries).

⁴³ Beleidsregel ontheffing vak Fries, p.6.

C1: Een school die zich herkent in dit profiel verzorgt onderwijs dat is gericht op de realisatie van de kerndoelen voor de deelnemer in een tweetalige cultuur en beoogt daarnaast de leerlingen in staat te stellen een informeel gesprek in het Fries te voeren met leeftijdgenoten over onderwerpen uit zijn dagelijks leven.

C2: Een school die zich herkent in dit profiel verzorgt onderwijs dat is gericht op de realisatie van de kerndoelen voor de deelnemer in een tweetalige cultuur.

De ontheffingen per profiel zijn als volgt:

Profiel (VO)	Ontheffing voor kerndoelen:
A	Geen ontheffing nodig
B	4b, 5b, 6b (ontheffing voor kerndoelen voor moedertaalsprekers)
C1	4a, 5a, 4b, 5b, 6b
C2	4a, 5a, 4b, 5b, 6b, 6a (ontheffing voor alle taalvaardigheidsonderwijs)
D	Volledige ontheffing (alleen voor scholen buiten het Friese taalgebied)

4.5 Conclusie

Het onderwijs in de Friese taal en cultuur is bij wet geregeld in de Wet op het primair onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs. Uit deze wetten komt de Beleidsregel ontheffing vak Fries voort, die Gedeputeerde Staten de mogelijkheid geeft om scholen tijdelijk ontheffing te verlenen voor kerndoelen waar zij niet aan (kunnen) voldoen. Uit deze Beleidsregel komt per school een Taalplan Frysk voort, op basis waarvan de taalprofielen uit de Beleidsregel worden toegekend. De taalprofielen bestrijken een spectrum van geen ontheffing tot volledige ontheffing. Het laatste onderdeel wat vervalt is het attitudeonderwijs, wat betrekking heeft op zowel het Fries specifiek als meertaligheid in algemene zin. Wanneer scholen dus niet kunnen voldoen aan het doceren van het Fries, worden zij nog steeds geacht om hun leerlingen een positieve attitude ten opzichte van meertaligheid en het Fries bij te brengen. Samen met de nieuwe ontheffingsregeling is in 2014 de bevoegdheid tot het vaststellen van de kerndoelen Friese taal en cultuur gedecentraliseerd naar de provincie Fryslân. Op dit moment is Kurrikulum.frl bezig met de eerste herziening van die kerndoelen sinds 2014.

5 De praktijk

Al sinds 1980 is het vak Fries verplicht in het primair onderwijs. Enige tijd later kwam daar het middelbaar onderwijs bij. Wat heeft veertig jaar aan wettelijk verplicht onderwijs aan ervaring opgeleverd, en welke lessen kunnen we daaruit trekken voor de toekomst? Die vragen staan in hoofdstukken 5, 6 en 7 centraal. Hoofdstuk 8 bevat een globale conclusie over deze hoofdstukken.

5.1 De Beleidsregel ontheffing vak Fries in de praktijk

Uit mijn gesprekken met deskundigen komt een eenduidig beeld naar voren: schoolbesturen hebben niet altijd een accuraat beeld van wat de Beleidsregel inhoudt, en wat het doel van de regel is. Het idee achter de Beleidsregel, aldus Nienke Jet De Vries, ambtenaar van de Provincie Fryslân, is dat er een duidelijke indicatie bestaat van de stand van zaken omtrent het Fries op iedere school. Aan de hand van die indicatie wordt dan een Taalplan Frysk opgesteld, aan de hand waarvan de school aan de slag kan om vier jaar later, wanneer de taalplancyclus afloopt en de ontheffing vervalt, een hoger taalprofiel te bereiken. Dat dit laatste het uiteindelijke doel is van het ontheffingsbeleid is echter niet altijd duidelijk: sommige scholen zien hun taalprofiel met bijbehorende ontheffingen als goedkeuring van de status quo op hun school. Zij committeren zich dan aan het behalen van de kerndoelen behorend bij hun taalprofiel, maar werken niet aan het op termijn voldoen aan de kerndoelen van de hogere taalprofielen. De Inspectie van het Onderwijs (2019) onderschrijft dit, en geeft daarnaast aan dat het toegekende taalprofiel niet altijd als passend wordt ervaren.⁴⁴ Deze misvatting is bekend bij de provincie, en zij zeggen dan ook hier bij de volgende cyclus duidelijker en strenger in te zullen zijn. Daarnaast gaf mevrouw De Vries aan dat de provincie de behoeftes van scholen beter in kaart wil brengen, beter contact met de scholen tot stand wil brengen en de scholen meer wil steunen in het voorzien in randvoorwaarden als goede lesmethodes en nascholingsaanbod. Daarmee komt de provincie in ieder geval in ambitie tegemoet aan de aanbevelingen van de Onderwijsinspectie uit 2019 (zie 5.1.2).

---

⁴⁴ Inspectie van het Onderwijs (2019). “Sizzen is neat, mar dwaan is in ding.” p.23, 44, 48. Zie ook 6.1.2.

Ook Edwin Klinkenberg zegt dat de verplichting niet voor alle scholen duidelijk is. Het moet duidelijker worden dat verplicht ook écht verplicht is. Die verplichting moet ook gehandhaafd worden: louter positief stimuleren is volgens hem de deur openzetten naar niet voldoen aan de verplichtingen. Deze visie wordt onderschreven door Pier Bergsma. Freddy Weima tekent hierbij aan dat hij nog niet ziet dat er door het Taalplan Frysk veel gedaan wordt om de aantallen hogere profielen omhoog te krijgen..

Volgens de heer Klinkenberg gaan scholen met de taalprofielen hetzelfde om als met de bezoeken van de Inspectie van het Onderwijs: ze proberen aan de eisen te voldoen, en als ze niet aan de eisen voldoen proberen ze dat te maskeren. Omdat de landelijke vakken strakker gehandhaafd worden door de Inspectie, en de taalprofielen slechts door de provincie gemonitord worden, komt het Fries onderaan het lijstje prioriteiten te staan. De motivatie van docenten ziet hij als de bepalende factor in de mate waarin een school succesvol aan de eisen voor het Fries voldoet.

De recentste gegevens over wat de Beleidsregel en de daaruit voortvloeiende Taalplannen Frysk hebben bewerkstelligd zijn te vinden in het rapport “It is mei sizzen net te dwaan”, dat ik hieronder bespreek.

5.1.1 Rapport Taalplan Frysk “It is mei sizzen net te dwaan”⁴⁵

De eerste Taalplancycclus ging van start in schooljaar 2018/2019, en zal eindigen in 2023. In 2018 is het eerste Rapport Taalplan Frysk uitgekomen onder de titel “It is mei sizzen net te dwaan”, opgesteld door Nynke Varkevisser en Albert Walsweer van NHL Stenden Hogeschool. Zij geven, in opdracht van de provincie, de status quo op dat moment weer. Omwille van de beknoptheid (het rapport telt ruim 240 pagina’s) beperk ik mij tot de relevante conclusies uit het rapport. Eenieder die geïnteresseerd is in gedetailleerder informatie beveel ik van harte aan het oorspronkelijke rapport op te slaan.

Goed om op te merken is dat dit rapport de status quo in 2018 weergeeft. De taalprofielen die aan scholen zijn toegekend, zijn dus een weergave van hoe goed de betreffende school het op dat moment deed.

5.1.1.1 Primair onderwijs⁴⁶

Van de 412 PO-scholen in de provincie Friesland hebben 113 scholen (27,4%) een A-profiel (geen ontheffing nodig), voor 67,5% van de PO-scholen geldt dat zij een gedeeltelijke ontheffing hebben. Het overgrote merendeel van de scholen voldoet dus niet aan alle kerndoelen. Wanneer er puur naar de scholen binnen het Friese taalgebied gekeken wordt, heeft 31,7% (113 scholen) een A-profiel en 21,3% (76 scholen) een B-profiel. Daarmee voldoet iets meer dan de helft van de scholen binnen het Friese taalgebied aan de meeste kerndoelen, maar nog geen derde aan alle kerndoelen. Het domein dat binnen deze scholen achterblijft is het schrijfonderwijs. Wat opvalt is dat scholen die buiten het Friese taalgebied vallen, niet per definitie de volledige ontheffing nodig hebben, anders dan waar de provincie vanuit ging. Met name in de gemeente Kollumerland staan zelfs scholen met een B-profiel. Voor deze

---

⁴⁵ Vertaling: “het is met zeggen niet te doen.”

⁴⁶ Nota bene: het betreft hier het reguliere PO, niet het speciaal primair onderwijs.

gebieden is de nieuwe ontheffingsregeling dus van belang: voorheen hadden zij slechts de keuze tussen geen of volledige ontheffing.⁴⁷

Wat betreft onderwijsbevoegdheden is veel onduidelijkheid. Van meer dan 40% van de leerkrachten is niet bekend of zij een lesbevoegdheid Fries hebben. Van ongeveer een derde van de leraren wordt weliswaar aangegeven dat ze bevoegd zijn, maar dan wordt verwezen naar allerlei soorten bevoegdheden.⁴⁸ Scholen verschillen in de mate waarin zij belang hechten aan een bevoegdheid Fries. Wel wordt opgemerkt dat docenten kundig genoeg moeten zijn om boven de stof te staan, zeker wanneer het lees- en schrijfonderwijs betreft. Een bevoegdheid wordt gezien als een middel om de vaardigheid van docenten te vergroten. Daarnaast geeft een bevoegdheid het vak meer status. Een tegengeluid vanuit scholen luidt dat er voor het vak Engels ook geen bevoegdheid vereist is. Ook wordt er lang niet altijd aandacht besteed aan de bevoegdheid Fries tijdens sollicitatiegesprekken. Over het nut van een bevoegdheid Fries zijn de scholen dus verdeeld, waarbij geen van beide zijden een duidelijke meerderheid heeft. Waar veel scholen het wel over eens zijn is dat ze liever een onbevoegde, Friestalige docent hebben dan een bevoegde docent die “over een spreekdrempel moet in de klas.”⁴⁹

Deze laatste uitspraak wordt ondersteund door Edwin Klinkenberg. Bevoegdheid zegt volgens hem niet alles over bekwaamheid: bevlogen moedertaalsprekers kunnen ook bekwaam zijn. Desniettemin voegt een bevoegdheid en bijbehorende opleiding wel veel toe, met name in didactisch opzicht.

Op de scholen binnen het Friese taalgebied bestaat grote variatie in taalprofielen. Hier zijn een aantal oorzaken voor aan te wijzen:

1. De taalachtergrond van leerlingen. Hoe meer leerlingen Friestalig zijn opgevoed, hoe hoger het taalprofiel (en andersom).
2. Hetzelfde geldt voor de leerkrachten: scholen met meer Nederlandstalige (dus niet-Friestalige) leerkrachten hebben significant vaker ontheffingen nodig. Eveneens zijn er op deze scholen vaker onderbrekingen in de doorlopende leerlijn voor het (vak) Fries.
3. Er is een sterke samenhang tussen de locatie van de school en het taalprofiel: in dorpen en steden met meer dan vijf PO-scholen worden significant meer ontheffingen verleend dan in plattelandsgemeenten met maar één school. Dit hangt samen met de taalachtergrond: op het platteland wordt meer Fries gesproken dan in de grote steden. Met name Harlingen en

---

⁴⁷ Varkevisser & Walsweer (2018). *It is mei sizzen net te dwaan*. p.215-216.

⁴⁸ Inspectie van het Onderwijs (2009) bevat op p.27 een overzicht van maar liefst 10 verschillende bevoegdheden. In Inspectie van het Onderwijs (2019) is dat teruggebracht tot 6, omdat bepaalde aktes uit de jaren '60 en '70 zijn uitgefaseerd door pensionering (p.39).

⁴⁹ Varkevisser & Walsweer (2018), p.51-52, 216.

Leeuwarden scoren slecht. Hierbij tekenen Varkevisser & Walsweer aan dat kleine scholen vaker sluiten of fuseren met grotere scholen. Zij waarschuwen dat dit kan leiden tot kwaliteitsverlies voor het onderwijs in het (vak) Fries.⁵⁰ Edwin Klinkenberg onderschrijft deze zorg. De heer Klinkenberg geeft daarnaast met betrekking tot de schoollocaties aan dat het Fries met name in de grote stad als overbodige luxe wordt gezien, waardoor docenten in de klas tegen weerstand aanlopen voor het vak Fries. In Friestalige dorpen ligt dat uiteraard anders, vinden de kinderen de taal leuk en wordt er op school veel Fries gesproken.⁵¹

4. Er is geen verband aan te wijzen tussen taalprofiel en scholenkoepel/-bestuur dan wel denominatie. In eerste instantie lijken christelijke scholen (onder de christelijke scholenkoepel) het wel beter te doen dan openbare scholen: ruim een derde van de openbare scholen heeft een laag taalprofiel nodig (G, E of F), tegenover iets meer dan een vijfde van de christelijke scholen. Dit verschil blijkt echter niet statistisch significant wanneer gecorrigeerd wordt voor het feit dat er twee keer zo veel openbare scholen in niet-Friestalige gemeentes staan dan christelijke. Volgens Edwin Klinkenberg is er mogelijk wel een verschil aan te wijzen. Christelijke scholenkoepels doen het volgens hem beter, eenvoudigweg omdat ze al veel langer bestaan dan de openbare koepels en daardoor veel meer ervaring hebben met het onderwijs geven (zowel in het algemeen als in het Fries).⁵²
5. Drietalige scholen (3TS)⁵³ doen het gemiddeld beter. Wel wordt aangetekend dat 3TS-scholen, anders dan waar de provincie vanuit ging, niet per definitie een A-profiel hebben. Een verklaring hiervoor is dat een deel van deze scholen nog in ontwikkeling is. 3TS-scholen gebruiken het Fries vaker als instructietaal bij andere vakken dan non-3TS-scholen.⁵⁴

Edwin Klinkenberg geeft een mogelijke verklaring waarom 3TS-scholen het beter doen: het Fries op 3TS-scholen kan mooi meeliften op het Engels. Er is namelijk veel meer interesse onder ouders voor het Engels dan voor het Fries. Pier Bergsma onderschrijft dit, en voegt hieraan toe dat hij vindt dat alle scholen in Friesland drietalig zouden moeten zijn. Sterker nog: volgens hem zou iedere school in Europa in principe drietalig kunnen zijn. De drie talen zijn dan de volgende: allereerst, en als belangrijkste, de eigen nationale taal. Daarnaast het Engels, als lingua franca. En de regionale taal kan dan als derde taal worden aangeboden.

Wat betreft de visie op het vak Fries worden er verschillende redenen gegeven voor het aanbieden van het (vak) Fries, te weten:

---

⁵⁰ Varkevisser & Walsweer (2018), p.36-48, 216

⁵¹ Edwin Klinkenberg, p.c.

⁵² Idem.

⁵³ Drietalige scholen zijn scholen waar het onderwijs in het Nederlands, het Engels en het Fries wordt aangeboden. Het concept is vergelijkbaar met het tweetalig onderwijs (TTO). Zie voor meer informatie Inspectie van het Onderwijs (2009), p.10.

⁵⁴ Varkevisser & Walsweer (2018), p.216.

1. De Friese taalachtergrond van de leerlingen,
2. Het behouden van de Friese cultuur,
3. 3TS- of meertaligheidsvisie van de school,
4. De wettelijke verplichting.

Met name op scholen met een E- of F-profiel wordt de verplichting als belangrijkste reden genoemd, hoewel ook het behoud van de Friese cultuur een noemenswaardige rol speelt. Toch spelen de eerste drie redenen voornamelijk op scholen met een A-, B- of C-profiel.⁵⁵ Pier Bergsma onderschrijft dat scholen zich voornamelijk laten leiden door controles op wat ze doen, door de (dreiging van de) Onderwijsinspectie dus.⁵⁶

Scholen die het vak Fries niet aanbieden doen dat omdat er weinig Friestalige leerlingen op de school zitten, of omdat ze in plaats van een vast ingeroosterd vak liever projectmatig werken. In dat laatste geval bieden ze projectweken aan. Er is echter ook een andere belangrijke reden: scholen die dreigen het predicaat “zwakke school” te krijgen omdat ze de vakken Nederlands dan wel rekenen niet op orde hebben, geven (soms zelfs op aanraden van de Onderwijsinspectie) die vakken extra prioriteit. Het Fries is dan een van de eerste vakken die onder druk komen te staan, omdat het buiten de vaste inspectiekaders valt.⁵⁷

Pier Bergsma zegt het volgende over deze laatste reden: handhaving met consequenties door de Inspectie op alle vakken behalve het Fries betekent dat het Fries in de verdrukking komt. Als de Inspectie wel op het Fries zou handhaven, zou een school ook voor dat vak het predicaat “zwakke school” kunnen krijgen, en dan zouden ze er vanzelf meer aan gaan doen. Edwin Klinkenberg en Freddy Weima onderschrijven dit. De heer Bergsma ziet hiernaast ook mogelijkheden voor positieve motivatie, bijvoorbeeld in de vorm van een (geldelijke) bonus voor docenten die het wél goed doen. Louter positief stimuleren is echter niet de oplossing: handhaving is volgens de heer Bergsma het belangrijkste.

Wat betreft attitudes lopen de reacties sterk uiteen. Ruim 75% van de scholen zegt het belangrijk te vinden dat het (vak) Fries wordt aangeboden, maar slechts 40% van de scholen is positief over het gebruik van het Fries als instructietaal bij andere vakken (eveneens 40% is negatief). Hierbij is geen significante relatie met het taalprofiel aan te wijzen. Veel leerkrachten lijken het Nederlands als de onderwijstaal te zien. Tegelijkertijd groeit de groep leerkrachten die graag het Fries een plek willen geven als instructietaal bij andere vakken. Het draagvlak voor het aanbieden van het (vak) Fries in het algemeen lijkt wankel: de schatting is dat ruim 50% van de leerkrachten uitgesproken positief tegenover

---

⁵⁵ Zie paragraaf 4.4.2 voor een overzicht van de profielen.

⁵⁶ Pier Bergsma, p.c.

⁵⁷ Varkevisser & Walsweer (2018), p.55, 217.

het aanbieden van het Fries staan, voor zowel leerlingen als ouders geldt dat ongeveer 40% gematigd positief is.⁵⁸

Volgens Edwin Klinkenberg is de motivatie van docenten de belangrijkste factor voor succesvol onderwijs in het Fries. Toch voelen veel schoolleiders en individuele docenten zich onvoldoende gesteund door de schoolbesturen in het geven van het vak Fries. Daarbij tekent hij aan dat met name de grote schoolbesturen niet altijd daadwerkelijk voorstander zijn van het geven van het Fries op school.

De tijdsbesteding aan het (vak) Fries loopt sterk uiteen: sommige scholen besteden slechts 15 minuten per week aan het Fries, sommige meer dan een uur. Zo'n driekwart van de scholen ruimt er per week 30 tot 60 minuten voor in. Scholen met profiel A besteden gemiddeld de meeste tijd (45+ minuten), scholen met lagere profielen besteden minder tijd aan het Fries.⁵⁹

Wat betreft de kerndoelen: de kerndoelen waaraan een school voldoet komen in grote lijnen overeen met het taalprofiel dat de school heeft.

- Kerndoel 18 (luisteren) staat bij vrijwel alle scholen op het programma. Vooral het luisteren en zingen van liedjes, het voorlezen van (prenten)boeken en het bekijken van SkoalTV zijn populair. Het voorlezen komt meer voor bij de hogere taalprofielen, en het bekijken van SkoalTV (de educatieve programma's van Omrop Fryslân) gebeurt vooral onder hogere jaarlagen.
- Kerndoel 17 (positieve attitude) wordt door vrijwel alle scholen gemeld als op het programma staande, maar het is niet duidelijk hoe daar precies aan gewerkt wordt.
- Kerndoel 19 (spreken) wordt op circa 90% van de scholen behandeld. Er worden voornamelijk kringgesprekken en taalleergesprekken gevoerd. Leergesprekken aansluitend bij de taalmethode worden nauwelijks gevoerd. Opvallend is dat presentaties vaak in het Nederlands moeten, omdat Nederlandse presentatievaardigheid belangrijker wordt geacht dan Friese. Leerkrachten lijken leerlingen onder te dompelen in het Nederlands, zonder dat zij zich dat zelf realiseren.⁶⁰
- Voor kerndoel 22 (taalbeschuwing) is op circa 80% van de scholen aanbod.
- Lezen, kerndoel 20, wordt op ongeveer 75% van de scholen verzorgd, ook op scholen met een lager taalprofiel. Het zijn echter voornamelijk de A- en B-scholen die veel lezen, en dan met

---

⁵⁸ Varkevisser & Walsweer (2018), p.217, 220

⁵⁹ Idem, p.217.

⁶⁰ Varkevisser & Walsweer (2018), p.82-83, 218-219.

name teksten die horen bij de taalmethode, een project of schooltelevisie. Ook (prenten)boeken worden gelezen.

- Kerndoel 21, schrijfonderwijs, is zoals gezegd het ondergeschoven kindje: minder dan de helft van de scholen biedt schrijfonderwijs in het Fries aan. Er is meer aandacht voor spel- dan voor stelonderwijs, al worden er wel incidenteel verhaaltjes of stukjes voor de schoolkrant geschreven. Varkevisser & Walsweer tekenen nog aan dat het gebrek aan schrijfonderwijs volgens de Inspectie in 2012 ook voor het Nederlands gold.⁶¹

In informele setting wordt veel gesproken Fries gebruikt, zowel tussen leraren onderling als tussen leraren en ouders. Friestalige leraren en leerlingen spreken onderling ook vaak Fries. Er wordt echter maar weinig geschreven in het Fries. Als reden hiervoor wordt gegeven dat leraren en directeuren het gevoel hebben dat een school een voorbeeldfunctie heeft, en als zodanig in foutloos Fries moet communiceren. Zij twijfelen of hun schriftelijke beheersing van het Fries adequaat is. Wel staan er soms Friestalige stukjes in bijvoorbeeld nieuwsbrieven.⁶²

5.1.1.2 Voortgezet onderwijs

Voor de onderbouw van het VO is in het Rapport Taalplan Frysk gekeken naar de wijze waarop het schoolvak Fries wordt uitgevoerd tijdens de door een vakdocent gegeven ingeroosterde lessen Fries. Bij sommige scholen staat er het hele jaar één les Fries per week op het rooster, bij andere scholen staat het een half jaar op het rooster. De A-profiel scholen hebben het Fries het vaakste het hele jaar op het rooster staan. Wat opvalt ten opzichte van het primair onderwijs is dat meer scholen het profiel A krijgen: 39,4%. Wanneer de profiel B-scholen (een kleine 20%) daarbij opgeteld worden, voldoet bijna tweederde van de VO-onderbouwlocaties aan het grootste deel van de kerndoelen. Het gaat dan om respectievelijk 28 (A) en 14 (B) van de 71 onderzochte scholen. Wanneer uitsluitend wordt gekeken naar scholen binnen het Friese taalgebied blijven er 61 scholen over, waarvan 17 (44%) profiel A hebben en 13 (21%) profiel B.

Buiten het vak om is er te weinig aandacht voor het Fries en de meertalige context. Mogelijkheden voor bewuste aandacht voor formeel en informeel gebruik en zichtbaarheid van het Fries worden volgens Varkevisser & Walsweer onvoldoende benut, hoewel het informeel gebruik van het Fries op alle VO-scholen in het Friese taalgebied voorkomt. Evenals in het PO is dit voornamelijk mondeling.⁶³ Pier Bergsma vindt dit jammer: hij ziet juist veel mogelijkheden voor het Fries als instructietaal en als informele taal buiten het klaslokaal, om zo een natuurlijke taalomgeving te creëren.⁶⁴

---

⁶¹ Varkevisser & Walsweer (2018), p.218-219.

⁶² Varkevisser & Walsweer (2018), p.106-107, 220-221.

⁶³ Varkevisser & Walsweer (2018), p.223, 225.

⁶⁴ Pier Bergsma, p.c. dd.28-05-2020.

Een belangrijke observatie is dat veel docenten Fries voelen dat ze er alleen voorstaan bij de uitvoering van hun vak.⁶⁵ Navraag bij Freddy Weima (bestuurslid DingTiid) leert dat er weliswaar een sectie Fries bestaat bij de vereniging Levende Talen, maar dat die maar weinig aansluiting vindt bij jongere docenten.⁶⁶

Gelijk de situatie in het PO kan de variatie in taalprofielen tussen scholen gedeeltelijk worden verklaard aan de hand van de locatie, zowel taalgebied als grootte van de kern, en aan de hand van de taalachtergrond van de leerlingen. Evenzo is er geen verband aan te wijzen met onderwijskoepels of schoolbesturen. Varkevisser & Walsweer tekenen hierbij wel aan dat demografische variabelen voor het VO minder onderscheidend zijn dan voor het PO, omdat VO-scholen groter zijn en leerlingen vanuit een veel groter gebied aantrekken. Daardoor verdwijnt het verschil tussen stad en platteland goeddeels. Scholen met bevoegde docenten hebben minder ontheffingen nodig.⁶⁷

Wat beleid betreft: driekwart van de scholen geeft aan een taalbeleidsplan te hebben, de helft van deze scholen heeft ook een taalcoördinator. De meeste scholen kunnen echter niet aangeven wat er in deze plannen staat met betrekking tot de plaats van het Fries. Scholen met een C1- of C2-profiel geven relatief vaak aan niet te weten hoe ze aan de wettelijke verplichting kunnen voldoen. Zo'n 40% van de scholen kent een visie voor meertalig onderwijs. De wijze waarop deze visie vorm krijgt verschilt echter: sommige scholen hebben aandacht voor de taalachtergrond van leerlingen, maar geven uitsluitend instructie in het Nederlands, andere scholen zien de taalachtergrond van leerlingen juist als een verrijking en geven de verschillende talen, waaronder het Fries, een plaats in het formele onderwijs.

67% van de scholen maakt gebruik van een taalmethode. Er worden drie methodes gebruikt: Searje 36, Freemwurk⁶⁸ en 40 lessen Frysk⁶⁹. Daarnaast zijn SkoalTV en De Fryske Kanon populair (onderdelen van Searje 36), en maakt 25% van de scholen eigen materiaal. Op scholen met een A- en B-profiel is het tijdschrift Linkk erg populair. Alle scholen die het schoolvak Fries aanbieden, toetsen hun leerlingen ook (anders dan in het PO, waar toetsing vaak achterwege blijft). Daarbij worden overwegend methodegebonden toetsen gebruikt. Op 15 scholen kan eindexamen in het Fries worden gedaan.⁷⁰

Attitudes liggen in het VO beter dan in het PO: zo'n 80% van de respondenten van Varkevisser & Walsweer vindt het belangrijk dat het (vak) Fries wordt gegeven. Op C2-scholen staat 25% positief

---

⁶⁵ Varkevisser & Walsweer (2018), p.223. Vergelijk ook het voorgaande tekstkader.

⁶⁶ Freddy Weima, p.c.

⁶⁷ Varkevisser & Walsweer (2018), p.223-224.

⁶⁸ Freemwurk en Searje 36 zijn uitgaven van de Afûk, een organisatie die lesmateriaal uitbrengt voor het Fries. Freemwurk is de papieren methode, Searje 36 is de digitale versie van Freemwurk met wat extra's waaronder SkoalTV en Linkk. Zie voor meer informatie <https://afuk.frl/nl/leare-en-underwiis/fuortset-underwiis/>.

⁶⁹ 40 lessen Frysk is een methode voor het VMBO, uitgegeven door Cedin (een adviesorgaan voor het onderwijs).

⁷⁰ Varkevisser & Walsweer (2018), p.224.

tegenover het gebruik van het Fries als instructietaal bij andere vakken, maar op scholen met een hoger profiel is dat meer dan de helft. Ongeveer de helft van docenten, leerlingen en ouders is positief over het vak Fries, een kleine 30% is neutraal, slechts 20% is negatief. Met name op C2- en D-scholen is men negatief (80% is op deze scholen negatief).⁷¹

Voor het geven van het vak Fries worden de volgende redenen gegeven:

1. De wettelijke verplichting,
2. Een brede visie op meertaligheid,
3. Aansluiting bij de moedertaal (Fries),
4. Behoud van de Friese cultuur en geschiedenis.

Het is niet duidelijk welk belang er aan de verschillende redenen wordt toegekend, hoewel C1-scholen voornamelijk de wettelijke verplichting als reden noemen.⁷²

Wat betreft tijdsbesteding: op profiel A-scholen wordt het hele jaar door Fries gegeven, in totaal tussen de 20 en 40 uur per jaar. Profiel B-scholen besteden ruwweg dezelfde hoeveelheid tijd, al zitten zij eerder onder dan boven deze getallen. Een verschil is wel dat B-scholen verschillen in het voor een heel jaar of een half jaar roosteren van het vak Fries. De helft van de C1-scholen roostert het vak Fries in; scholen met dit profiel besteden doorgaans minder dan 20 uur op jaarbasis aan Fries. Op C2-scholen wordt het Fries louter projectmatig aangeboden.⁷³

Leeractiviteiten hangen in het VO niet zo direct samen met de kerndoelen als in het PO. Varkevisser & Walsweer komen tot de volgende conclusies voor de verschillende taalprofielen:

“...alle profiel A-scholen [besteden] aandacht aan taalbeschouwing en ook voor lezen (>90%), voor luisteren (85%) en voor mondelinge taalvaardigheid in de zin van dialoog (85%) [is] relatief veel aandacht. Voor schrijven (65%) en monoloog (>50%) is veel minder aandacht.”

“Er is op alle scholen met een B-profiel aandacht voor luisteren en taalbeschouwing. Voor de andere leerinhouden is de situatie als volgt: dialogische gesprekken (>75%), monologische gesprekken en lezen (>60%). Tenslotte is er op 30% van de scholen aandacht voor het schrijven.”

“Alle zes locaties met een C1-profiel hebben aandacht voor taalbeschouwing, op één na hebben ze aandacht voor luisteren en dialogische gesprekken, vier scholen (!) geven aan dat ze aandacht hebben voor schrijven en twee van de zes scholen hebben (incidenteel) aandacht voor monoloog en lezen.”⁷⁴

---

⁷¹ Varkevisser & Walsweer (2018), p.225.

⁷² Varkevisser & Walsweer (2018), p.225.

⁷³ Varkevisser & Walsweer (2018), p.225-227.

⁷⁴ Varkevisser & Walsweer (2018), p.225-226.

6 Eerder uitgebrachte adviezen voor het Friese onderwijs

6.1 Inspectie van het Onderwijs

6.1.1 2010: Tussen wens en werkelijkheid

Een toonaangevend rapport in de ontwikkelingen rond het Friese onderwijs is de nota “Tussen wens en werkelijkheid” (2010). In dit rapport stelt de Onderwijsinspectie haar bevindingen omtrent de ontwikkelingen van 1999 tot en met 2009. In het oog springende conclusies hierbij zijn bijvoorbeeld dat scholen moeite hebben met differentiëren, dat er te weinig bevoegde leraren zijn en dat er onvoldoende ingespeeld wordt op de taalachtergrond van leerlingen. Ook zijn er weinig toetsen beschikbaar, en is het voor de Inspectie lastig om de voortgang van leerlingen te volgen. Er zijn ook voorbeelden van goede lespraktijken, maar dat zijn helaas uitzonderingen op de regel.⁷⁵ Voorts concludeert de Inspectie dat het aantal Friestalige leerlingen afneemt. Daardoor moet het Fries steeds meer als tweede taal worden aangeleerd.⁷⁶

In het algemeen concludeerde de Inspectie in 2010 dat er voornamelijk gewerkt moet worden aan de randvoorwaarden voor het (vak) Fries. Het gaat dan in belangrijke mate om maatschappelijk draagvlak, maar ook mogelijkheden tot differentiatie op basis van de taalachtergrond van leerlingen, tijd die besteed wordt aan het (vak) Fries, het bewaken van de doorgaande leerlijn, het zorgen voor bevoegde leraren, toetsing en bijscholing voor leraren. Op basis van deze conclusies kwam de Inspectie tot de volgende aanbevelingen:

1. De Inspectie wil de wettelijke verplichtingen handhaven, maar kan dat niet doen voordat het ontheffingsbeleid van de provincie beter is uitgewerkt. Middels deze ontheffing zou ook differentiatie makkelijker moeten worden. Dit is inmiddels gebeurd in de vorm van de Beleidsregel ontheffing vak Fries.
2. Het onderwijs moet opbrengstgerichter worden, waarbij de stof wordt afgestemd op de (talige) capaciteiten van de leerlingen. Daarbij moet een genormeerd toets- of leerlingvolgsysteem worden ingevoerd aan de hand waarvan de Inspectie leerlingen kan volgen. Voordat aan deze voorwaarde is voldaan, wil de Inspectie niet langer monitoren op het Fries. Freddy Weima onderschrijft deze conclusie: zonder monitoring kunnen er volgens hem geen zinvolle uitspraken over het onderwijs worden gedaan.⁷⁷
3. De bevoegdheden en bekwaamheden in het PO moeten worden verduidelijkt, en bijscholing moet toegankelijker worden. De Inspectie ziet hier een belangrijke regisserende rol voor de

---

⁷⁵ Inspectie van het Onderwijs (2009), p.55-56.

⁷⁶ Inspectie van het Onderwijs (2009), p.17-21.

⁷⁷ Freddy Weima, p.c.

provincie.⁷⁸ Deze vervult de provincie inmiddels (gedeeltelijk) als Taalskipper. Over de rol van Taalskipper meer in paragraaf 6.3.

6.1.2 2019: Sizzen is neat, mar dwaan is in ding⁷⁹

Tien jaar na het rapport “Tussen wens en werkelijkheid” heeft de Inspectie opnieuw het Fries in het onderwijs onderzocht. In het rapport “Sizzen is neat, mar dwaan is in ding” evalueert zij de voortgang sinds 2009. Zoals de titel van het rapport al doet vermoeden is de overkoepelende conclusie dat er ondanks de uitgesproken ambities nog altijd veel werk aan de winkel is.

De Inspectie ziet dat sinds 2009 een betere ontheffingsregeling is geïmplementeerd en dat alle Friese scholen daardoor een taalplan hebben. Zij zien ook dat er in de vorm van GRIP⁸⁰ een leerlingvolgsysteem met toetsen is, wat ook is geïntegreerd in de nieuwe methodes Spoar 8 (PO) en Searje 36 (VO). Daarmee is aan de voorwaarden voldaan die de Inspectie in 2010 stelde om te monitoren op het Fries. Ook is door de provincie Fryslân nadrukkelijk de ambitie gesteld dat in 2030 alle scholen binnen het Friese taalgebied aan alle kerndoelen voldoen, en er geen ontheffingen meer verleend (hoeven) worden. Daartoe hebben Rijk en provincie extra geld beschikbaar gesteld: de Materiële Instandhouding Fries (MIF-gelden). Het is echter (nog) niet duidelijk welke kosten het geven van het (vak) Fries precies met zich meebrengt. De Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en Cedin⁸¹ bieden door de provincie gefinancierd nascholingsaanbod voor leraren.⁸²

De Inspectie signaleert ook nieuwe uitdagingen voor het (vak) Fries. Ten eerste hebben de vakken Nederland en Engels aan belang gewonnen met de invoering van de kernvakkenregeling (2012). Ten tweede moet het Fries steeds meer als een vreemde taal onderwezen worden, omdat steeds minder leerlingen van huis uit Friestalig zijn (hoewel een ruime meerderheid van de leerlingen in zowel PO als VO zegt Friestalig te zijn⁸³). Als laatste wordt een toestroom van NT2-leerlingen genoemd, met als oorzaak dat er in 2014 en 2015 meer asielzoekers in de noordelijke provincies zijn gehuisvest. Het “laveren tussen het Nederlands, Fries als minderheidstaal, Engels en de verschillende migrantentalen” vragen volgens de Inspectie om “hogere stuurmanskunst” van Friese leraren en scholen.⁸⁴

---

⁷⁸ Inspectie van het Onderwijs (2009), p.55-57.

⁷⁹ Vrije vertaling: “zeggen is mooi, maar doen is een ding / doen is lastig”. Dit lijkt een referentie naar het eerder besproken Rapport Taalplan Frysk: “It is mei sizzen net te dwaan” (“het is met zeggen niet te doen”).

⁸⁰ GRIP is een onafhankelijk evaluatiesysteem met methodeonafhankelijke toetsen en evaluatieinstrumenten. Het is voortgekomen uit een samenwerking van NHL Stenden Hogeschool, Afûk en Cedin. GRIP is geïntegreerd in de methodes Spoar 8 (PO) en Searje 36 (VO). Zie voor meer informatie <https://grip.frl/over-grip-wat-is-grip/>.

⁸¹ Cedin is een advies- en ondersteuningsorganisatie voor de zorg en het onderwijs.

⁸² Inspectie van het Onderwijs (2019), p.17.

⁸³ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.30.

⁸⁴ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.19.

Toen ik Freddy Weima en Pier Bergsma vroeg naar het onderwijzen van het Fries als tweede (vreemde) taal kreeg ik het volgende antwoord (geparafraseerd):

Het Fries is geen taal, maar een familie van talen. Wat kinderen thuis meekrijgen is een ander Fries dan wat ze op school leren: dat is een standaardtaal die slechts beperkt gesproken wordt binnen officiële instanties. Daardoor herkennen leerlingen het Fries op school niet geheel als hun eigen taal. Het is belangrijk om voor ogen te houden dat het Fries wat leerlingen op school leren echt anders is dan het Fries wat ze thuis spreken (al relateert de heer Weima de verschillen tussen standaard-Fries en lokaal Fries). Daarnaast spreken ze het Fries, maar is het schrijven nog een heel ander verhaal: dat doen ze doorgaans in het Nederlands. Het is geen sinecure voor Friezen om Fries te leren schrijven: dat doen ze van huis uit niet, waardoor ze de regels en uitzonderingen niet kennen. Het Fries is bij uitstek een gesproken taal, en zo wordt het ook doorgegeven: door het veelvuldig gebruik in de maatschappij, maar ook door bijvoorbeeld muziek. De heer Bergsma tekent aan dat het voor het beschermen van het Fries wel belangrijk is dat de standaardvariant onderwezen wordt: dat is de makkelijkste manier om de taal te beschermen, omdat er dan op één variant gefocust wordt.

Op leerlingniveau valt op dat meer dan de helft van de leerlingen aangeeft de lessen soms of nooit leuk dan wel leerzaam te vinden. Op scholen waar ontheffingen zijn verleend verwachten leerlingen dat de lat voor het Fries hoger wordt gelegd dan dat het geval was. Voor projectweken op de C1- en C2-scholen geldt dat leerlingen positief zijn over deze projectweken, maar ze niet ervaren als onderwijs in het vak Fries.⁸⁵

Edwin Klinkenberg onderschrijft de conclusie van de Inspectie dat leerlingen het vak saai vinden, maar relateert ook: dat is te verwachten. Daarbij ziet hij een analogie met het vak Nederlands: aangezien jongeren het Fries al van huis uit spreken twijfelen ze aan het nut van het onderwijs in het Fries. Daarnaast is het een verplicht vak, evenals het vak Nederlands. Ook dat draagt bij aan een negatieve grondhouding onder leerlingen. Volgens Pier Bergsma is dit niet heel belangrijk: het gaat er volgens hem niet om of leerlingen het leuk vinden, maar of ze wat leren. Ook hierbij speelt draagvlak een grote rol: wil men dit leren? Hecht men er waarde aan? Voor het Fries geldt dat het voor 300.000 mensen de moedertaal is. Het is dan vanzelfsprekend dat er onderwijs gegeven wordt in het Fries, aldus de heer Bergsma.

Wat betreft tijdsbesteding constateert de Inspectie dat er gemiddeld 40 minuten per week Fries wordt gegeven per groep leerlingen. De daadwerkelijke tijdsbesteding loopt uiteen van 10 tot 360 minuten per week (6 uur), een half uur Fries komt veruit het vaakste voor. De inspecteurs constateerden verder dat er in bijna alle bezochte lessen in het PO efficiënt werd omgegaan met de lestijd, en dat zij over het algemeen positief waren over het leerklimaat in de lessen Fries. Toch vinden lang niet alle leraren (37% VO, 65% PO) dat de tijd die zij hebben voor het vak Fries voldoende is om de kerndoelen behorend bij hun taalprofiel te behalen.⁸⁶

---

⁸⁵ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.32, 34.

⁸⁶ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.36-37.

Wat betreft de lesbevoegdheden van docenten Fries is er meer duidelijkheid gekomen, omdat sinds 2009 bepaalde oude bevoegdheden zijn verdwenen doordat hun houders gepensioneerd zijn. Er zijn nog altijd 6 verschillende bevoegdheden voor zowel PO als VO. Over hoeveel leraren daadwerkelijk bevoegd zijn voor het vak Fries bestaat nog altijd onduidelijkheid. Duidelijk is wel dat er nog veel leraren Fries onbevoegd zijn, en dat zij maar weinig gebruik maken van de mogelijkheden tot het onderhouden van hun bekwaamheid. De Inspectie noemt dit zorgwekkend.⁸⁷

Uit het rapport komt ook een gebrek aan sturing van besturen en schoolleiders naar voren. Scholen geven aan niet altijd aan alle kerndoelen behorend bij hun taalprofiel te werken, sommige directeuren laten weten dat het aan hun school toegekende taalprofiel niet passend is. De Inspectie concludeert daarom dat het ontheffingsbeleid niet goed werkt, en dat er onvoldoende sturing is op het aanbod Fries.⁸⁸

Naar aanleiding van haar conclusies doet de Inspectie in 2019 de volgende aanbevelingen:

- Elke school moet minstens de kerndoelen horend bij het toegekende taalprofiel behalen. Besturen en directeuren moeten dat mogelijk maken door te zorgen voor voldoende onderwijstijd en bekwame docenten. Hier gaat de inspectie op handhaven.
- Het provinciale taalprofielenbeleid moet worden herzien. Het moet beter aansluiten bij de taalachtergrond van leerlingen. Daarnaast moet het eenvoudiger en eenduidiger worden: er zijn nu te veel verschillende taalprofielen. Dat leidt tot onduidelijkheid over verwachtingen, en het is lastig voor de Inspectie om te handhaven.
- Het kerndoel met betrekking tot positieve attitude kan beter verwerkt worden in andere kerndoelen. Zo wordt de taal onderwezen in combinatie met aandacht voor de cultuur.
- Provincie en Rijk zouden moeten onderzoeken of de bekostiging, exclusief MIF-gelden⁸⁹, toereikend is.
- De doorlopende leerlijn, zowel binnen als tussen PO en VO moet versterkt worden. Daartoe ziet de Inspectie vooral een rol voor onderwijssectoroverstijgende afspraken.⁹⁰

---

⁸⁷ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.38-39, 44.

⁸⁸ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.44.

⁸⁹ Materiële Instanthouding Fries, een budget per leerling vanuit de Rijksoverheid en de provincie om scholen te helpen de ambitie geen ontheffing meer nodig te hebben per 2030 te behalen.

⁹⁰ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.49-50.

6.2 DingTiid

DingTiid heeft de afgelopen jaren twee belangrijke rapporten uitgebracht. Het eerste rapport, in opdracht uitgevoerd door J.E. Buning-Oosten en H. Kuipers-Zandberg van onderzoeksbureau Mercator, is getiteld “De ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996”⁹¹ en gepubliceerd in 2018. Zoals de titel doet vermoeden, is dit rapport in het Fries. Dit rapport beziet het onderwijs in het licht van het Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden en de bijbehorende rapportage van de Commissie van Experts. Opvallend is dat Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018) in grote lijn tot dezelfde conclusies en aanbevelingen komen als de Onderwijsinspectie (2019) en Varkevisser & Walsweer (2018): er worden goede stappen gezet, maar het is nog lang niet genoeg. Toch zijn er enkele specifieke aanbevelingen die het apart noemen waard zijn:⁹²

- Friese cultuur- en geschiedenisles zou kunnen opgenomen worden in de kerndoelen voor het vak Fries.
- Er moet een zogenaamd ambitiebudget komen om scholen te helpen in 2030 aan alle kerndoelen te voldoen. Dit is inmiddels ingesteld in de vorm van de MIF-gelden (zie noot 89).
- Er moet een beter wettelijk kader komen voor het gebruik van het Fries in het voorschools onderwijs. Het gebruik van het Fries is daar nu nog te vrijblijvend. Goed om te weten is dat in Limburg ook met name naar de kinderopvang wordt gekeken als belangrijke actor in het behoud van het Limburgs.⁹³ Ook uit DingTiid (2016) blijkt dat er toentertijd al op 200 peuterspeelzalen en kinderdagverblijven tweetalig beleid was ingevoerd. Dat houdt in dat er tweetalig materiaal wordt gebruikt, en dat Fries en Nederlands beide als voertaal gebruikt worden. Ook geven ze voorlichting over tweetaligheid aan jonge ouders.⁹⁴
- Voor goed Friestalig onderwijs moet de Inspectie periodiek toezien op de kwaliteit, en moeten er zo mogelijk positieve en stimulerende consequenties aan de resultaten van de inspectie verbonden worden.

Het tweede rapport, uit 2016, is getiteld “Meertaligheid als kwaliteit en doel”. Dit rapport adviseert specifiek over het implementeren van meertaligheid, met focus op het Fries, in het onderwijs. Zij geven een beknopt overzicht van de stand van zaken en belangrijkste struikelblokken. Aangezien deze informatie overeenkomt met wat de hierboven beschreven rapporten stellen, zal ik die niet herhalen. Wel zijn een aantal zaken die DingTiid als opvallend noemt, goed om te noemen. Het is wel goed om in het achterhoofd te houden dat deze punten in 2016 genoemd werden, en we nu vier jaar verder zijn.

---

⁹¹ Vertaling: “De implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland sinds het ratificeren in 1996.” N.b.: hoewel het Handvest in 1996 geratificeerd is door Nederland, is het pas in 1998 officieel ondertekend.

⁹² Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018), p.24-25.

⁹³ Baars (t.v.)

⁹⁴ DingTiid (2016). *Meertaligheid als kwaliteit en doel*. p.4.

- Er is te weinig samenwerking op het gebied van het Fries. Dit geldt niet alleen voor docenten, die in al hun enthousiasme vaak eenpitters zijn, maar ook voor alle verschillende actoren (provincie, Inspectie, bestuurders, schooldirecteuren, docenten, ouders, etc.) die meer zouden kunnen doen om hun verantwoordelijkheden en rollen beter op te pakken en nader tot elkaar te komen.
- De provincie voert weliswaar beleid op het onderwijs in het Fries (in de vorm van de Beleidsregel ontheffing vak Fries), maar er is nog onvoldoende aansluiting tussen provincie en onderwijsveld. Scholen voelen geen eigenaarschap, en onderscheiden zich nog nauwelijks met het kwaliteitsthema meertaligheid. Inmiddels, blijkt uit Varkevisser & Walsweer (2018), leeft het thema meertaligheid wel meer op scholen. Dat uit zich met name in het toenemende aantal scholen dat de 3TS-visie begint te omarmen.
- Verreweg de meeste scholen, zowel PO als VO, maken minimaal gebruik van de ruimte die de wet biedt. Gecombineerd met de druk vanuit de Onderwijsinspectie op leeropbrengsten voor de kernvakken leidt dit ertoe dat de beleidsruimte van scholen voor het Fries erg beperkt is. De meeste scholen doen daarom in de praktijk slechts datgene wat moet volgens hun taalprofiel, of zelfs dat niet.
- Ook DingTiid signaleert een gebrek aan doorlopende leerlijnen, niet alleen tussen PO en VO maar ook tussen voorschools onderwijs en PO.
- TTO-scholen leggen geen verbinding met het concept meertaligheid.⁹⁵

DingTiid ziet de oplossing in grootschalige en bewuste toepassing van het concept meertaligheid. Zij kijken naar de voordelen van meertaligheid⁹⁶ zoals genoemd door Nortier (2009)⁹⁷ en adviseren “gebruik te maken van de gunstige meertalige Ausgangssituation van leerlingen, deze verder te ontwikkelen en hun daarmee de best mogelijke basis voor vervolgstudie en loopbaan te bieden.”⁹⁸ Daarvoor achten zij een aantal factoren noodzakelijk, te weten:

- Bewustzijn van de natuurlijke meertalige Ausgangsposition, dus het weten wat deze is en wat we ermee kunnen.
- Daaruit voortkomend: eigenaarschap van ouders, leerkrachten en bestuurders. Oftewel: deze drie groepen moeten actief actie ondernemen om het bewustzijn van de meertalige Ausgangsposition te vergroten.

---

⁹⁵ DingTiid (2016), p.9-10.

⁹⁶ Zie het blok citaat in paragraaf 2.1.

⁹⁷ Nortier, J. (2009). *Nederland meertalenland: Feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam University Press.

⁹⁸ DingTiid (2016), p.12.

- Een gemeenschappelijke visie van leerlingen, ouders, onderwijs en overheid. Hierbij wil ik opmerken dat een dergelijke visie niet alleen voor meertaligheid van belang is: het gebrek aan gemeenschappelijke visie blijkt alomtegenwoordig in het Friese onderwijs.
- Kwalitatief goede (lees: bevoegde en taalvaardige) docenten.
- Een doorgaande leerlijn van VSO naar PO naar VO naar pabo en weer terug: kinderen moeten meertalig worden opgeleid, en die opleiding zelf ook weer doorgeven.⁹⁹

DingTiid geeft een twintigtal adviezen, die veelal zo specifiek zijn dat ik er hier omwille van de beknoptheid niet al te gedetailleerd op inga. Samenvattend raadt DingTiid aan om meertaligheid op institutionele en wettelijke basis in het onderwijs te verankeren. Daarbij denken zij dan onder meer aan een doorlopende leerlijn van de voorschoolse opvang naar het basisonderwijs, bewustwordingscampagnes en de opname van de lesbevoegdheid Fries in de bekwaamheidseisen zoals genoemd in de Wet op de beroepen in het onderwijs (BIO). Voor allerlei instituten, zoals het onderwijs, de overheid, kinderopvang, lerarenopleidingen en PABO's, doen zij voorstellen voor het voeren van beleid dat gericht is op het expliciet integreren van meertaligheid. Zij adviseren tevens om dit beleid in de wet te verankeren. Een opvallend advies is het advies om differentiatie aan te brengen in de lesbevoegdheden naar model van het Cambridge Engels.¹⁰⁰

6.3 Interviews

Een groot deel van de interviewresultaten is verwerkt in de lopende tekst en in tekstkaders. Daarnaast is er een drietal onderwerpen dat naar voren kwam in de interviews, hoewel deze onderwerpen niet of minder expliciet terugkomen in de besproken rapporten. De opmerkingen over deze onderwerpen bespreek ik in deze paragraaf.

Ten eerste de inhoud van het schoolvak Fries. Waaruit zou deze inhoud moeten bestaan? Edwin Klinkenberg is van mening dat de kerndoelen voor het vak Fries in principe gelijk zouden kunnen zijn aan die voor het vak Nederlands. Daarbij maakt hij wel een aantekening: er moet rekening gehouden worden met de achtergrond van de leerlingen. Zo heeft lees- en schrijfonderwijs volgens hem weinig nut voor leerlingen die weinig hebben met het Fries, terwijl attitudeonderwijs juist enkel nodig is voor leerlingen die van zichzelf of van huis uit de beoogde positieve attitude nog niet hebben. Freddy Weima stelt hierbij dat spreek- en schrijfonderwijs van cruciaal belang zijn voor het voortbestaan van een taal als het Fries (of, vergelijkbaar, het Nedersaksisch). Hij maakt daarbij de vergelijking met andere taalgebieden zoals Wales en Baskenland, waar dit onderwijs erg belangrijk is. Pier Bergsma is iets voorzichtiger. Hij stelt de vraag centraal wat er van de leerlingen verwacht mag worden. Volgens hem

---

⁹⁹ DingTiid (2016), p.13.

¹⁰⁰ DingTiid (2016), p.14-17, specifiek advies 11.

is dat het kunnen verstaan en lezen van de taal. Over de vraag of spreek- en schrijfvaardigheid ook van alle leerlingen verwacht mag worden is hij minder zeker. Zowel Edwin Klinkenberg als Pier Bergsma zijn het erover eens dat de gestelde eisen per leerling afhankelijk moeten zijn van de taalachtergrond van die leerling. De heer Bergsma is geen voorstander van kerndoelen, in plaats daarvan zou hij graag zien dat er concreet wordt vastgelegd in de wet wat leerlingen minimaal zouden moeten kunnen en weten.

Ten tweede de randvoorwaarden voor het schoolvak Fries. In de rapporten worden al een aantal randvoorwaarden genoemd. Nienke Jet de Vries van de provincie Fryslân noemde goede lesmethodes en nascholingsaanbod, de Inspectie van het Onderwijs gaf in 2010 maatschappelijk draagvlak, mogelijkheden tot differentiatie op basis van de taalachtergrond van leerlingen, tijd die besteed wordt aan het Fries (waaronder formele onderwijstijd), het bewaken van de doorlopende leerlijnen tussen PO en VO, bevoegde leraren, toetsing en wederom bijscholing voor leraren. Ook Freddy Weima noemt opleidingsfaciliteiten voor docenten, onderwijstijd en goede methodes als belangrijke randvoorwaarden. Edwin Klinkenberg voegt hier nog de motivatie en taalvaardigheid van docenten aan toe: “een bevlogen docent is het beste wat je kunt hebben, maar dan moet die docent de taal wel machtig zijn.”¹⁰¹ De motivatie van de docenten ziet hij als de allerbelangrijkste voorwaarde voor goed onderwijs.

Over twee randvoorwaarden is discussie, te weten methodes en geld. Hoewel soms wordt beweerd dat er te weinig geld is voor het onderwijs in het Fries, valt dat volgens Pier Bergsma en Freddy Weima wel mee. Er is volgens hen voldoende geld beschikbaar, het probleem zit meer in het effectief afstemmen en inzetten van de budgetten. Geld bijleggen draagt volgens de heer Weima niet per se bij aan een verbetering van de situatie, tenzij het geld aan hele specifieke afspraken is gekoppeld.

De beschikbaarheid van goede methodes wordt door de provincie Fryslân in de persoon van mevrouw De Vries en de Onderwijsinspectie als randvoorwaarde genoemd waar nog niet aan voldaan wordt. Edwin Klinkenberg en Pier Bergsma zijn het daar beiden mee oneens. De heer Bergsma neemt vanuit zijn ervaring als onderwijzer een duidelijk standpunt in: om onderwijs te geven heb je geen methode nodig, er is een kundige docent nodig. Een belangrijke vraag is hoe serieus een leraar zijn autonomie in zijn vak neemt (en in hoeverre hij die krijgt). Helaas worden, in de woorden van de heer Bergsma, docenten tegenwoordig te veel opgeleid op het hanteren van een methode in plaats van het geven van een taal. De heer Bergsma vindt wel dat er meer materiaal zou moeten zijn voor het gebruiken van het Fries bij andere vakken. De overheid zou wat hem betreft ook een minimum aan tijdsbesteding kunnen opleggen, scholen zijn daar nu naar zijn idee te vrij in.

---

¹⁰¹ Edwin Klinkenberg, p.c.

Ook Edwin Klinkenberg relateert de methodeproblemen: in het onderwijs zingt volgens hem snel het geluid rond dat een methode te moeilijk zou zijn. Scholen wijzen de methode dan bij voorbaat af, zonder hem daadwerkelijk geprobeerd te hebben. De heer Klinkenberg vindt het jammer dat de discussie over de methode gaat, dat zou volgens hem niet het geval moeten zijn. Dat is, in zijn woorden, afleiding door randverschijnselen. Een methode is een middel, geen doel. Dat perspectief mist de heer Klinkenberg heel sterk in de Friese discussie. Pier Bergsma onderschrijft dit: een methode is helemaal niet nodig om les te geven. In de basis zijn er slechts een goede docent, een bord en een krijtje nodig, met wellicht een schrift en een pen voor de leerlingen. Methodes zijn middelen om het lesgeven makkelijker te maken, maar ze zijn geen voorwaarde. Het wijzen naar gebrek aan methodes is volgens beide heren vooral een excuus om het aapje op andermans schouder te leggen. Edwin Klinkenberg geeft hier nog een ander perspectief: het geld waar om geroepen wordt is vooral nodig voor de methode. Die is namelijk erg duur.

Het derde en laatste punt dat naar voren kwam is de bestuurlijke en politieke inrichting rondom het onderwijs. Freddy Weima signaleert dat het Fries een politiek onderwerp is geworden. Daarmee verwordt het tot een speelbal waar partijen mee proberen te scoren, en wordt er weinig duurzaam beleid ontwikkeld. Ook is de afstand tussen politiek en schoolbestuurders te groot, en is er weinig direct contact. Er lopen wel mensen met kennis van zaken rond bij de provincie, maar het systeem functioneert niet. Edwin Klinkenberg onderschrijft deze stelling: hij ziet weinig vooruitgang sinds de jaren '80. Er is te weinig continuïteit in beleid wat betreft het (onderwijs in het) Fries, er wordt te veel gedraaid. Daardoor lukt het niet om tot beleid te komen dat door de maatschappij breed gedragen wordt.

Het gebrek aan draagvlak speelt op alle niveaus. Op scholen is er weinig draagvlak, omdat de discussie over het Fries niet op de scholen plaatsvindt, maar in de politiek. Voor de leerlingen speelt de hele emancipatie en erkenning van het Fries niet zo, aldus Edwin Klinkenberg. Ook de provincie kampt volgens hem met een gebrek aan draagvlak die aan de bestuurlijke inrichting te wijten is: het is voor de provincie belangrijk dat de ze schoolbesturen meekrijgen. Die scholen leggen echter verantwoording af aan Den Haag en de Onderwijsinspectie. Daardoor ligt de prioriteit voor Nederlands hoger dan voor Fries, want op Nederlands wordt strakker gehandhaafd. Daarnaast is het Nederlands ook eenvoudigweg belangrijker: met Fries kunnen leerlingen enkel in Friesland toe. Het implementeren van het Fries in de samenleving is daardoor lastig. Aan deze context wordt in rapportages aan de Raad van Europa in het kader van de erkenning van het Fries onder het Europees Handvest te weinig recht gedaan.

De decentralisatie van de bevoegdheden en verantwoordelijkheden voor het Fries van de Rijksoverheid naar de provincie heeft volgens de heer Klinkenberg ook een negatieve invloed gehad op het maatschappelijk draagvlak voor het Fries (in het onderwijs en daarbuiten): de provincie wordt meer gezien als een tussenlaag. Wanneer de Rijksoverheid zich over een onderwerp ontfenmt, geeft dat het

signaal af dat het onderwerp echt serieus genomen wordt. De beste intenties ten spijt maakt het voor het publiek uit of een gedeputeerde zegt dat het Fries belangrijk is, of dat een minister dat zegt.¹⁰²

Freddy Weima concludeert dat onvoldoende gedeelde visie en gedeeld leiderschap is. Er zijn genoeg individuen die enthousiast zijn, maar er is te weinig samenwerking. Dat geldt voor docenten, maar ook met name voor de kennisinstituten. De kennisinstituten werken nauwelijks samen en bereiken het onderwijs niet goed, bevlogen docenten zijn vooral einzelgängers, en zeggen zich eenzaam te voelen. Hij verwacht weinig van de handhaving door de provincie: het overhevelen van het toezicht is volgens hem niet de oplossing. Naar zijn idee is het beter met elkaar een systeem op te zetten waarbij er ook echt de wil is om er iets van te maken, dat er gezamenlijke afspraken worden gemaakt en dat het onderwerp uit de politiek getrokken wordt. Voor succesvol onderwijs is het volgens de heer Weima een wisselwerking nodig tussen enthousiastelingen uit het veld, de kennisinstituten en ook de wet. Toen het Fries verplicht werd gesteld in het onderwijs in 1980 heeft dat een flinke boost gegeven aan het onderwijs in het Fries. Het niveau is daardoor sterk gestegen. Het is nodig om samen sturing te geven en het enthousiasme samen te brengen. Het is belangrijk om docenten te verenigen, en om ze dan ook een stem te geven naar de overheid.

Om een dergelijk systeem van samenwerking op te zetten is er volgens de heer Weima een centrale regisseur nodig, met als taakstelling het verbinden van de verschillende partijen. In Friesland heeft de provincie die rol op zich genomen. De provincie blijkt echter (nog) niet in staat om de rol naar tevredenheid te kunnen vervullen. Volgens de heer Weima zou het beter zijn als een onafhankelijk instituut, of zelfs een individu, met veel gezag en goede contacten de rol van Taalskipper op zich zou nemen. De verbinding tussen de verschillende partijen ziet de heer Weima als het allerbelangrijkste wat er voor het Fries moet gebeuren, samen met het uit de politiek halen van het Fries. Als aan die voorwaarden is voldaan kan er duurzaam, breed gedragen langetermijnbeleid op het Fries worden gemaakt.

---

¹⁰² Deze laatste motivatie ligt eveneens ten grondslag aan het Convenant Nedersaksisch en het Convenant Limburgs: bij deze convenanten was een van de voornaamste doelen het verkrijgen van de publieke bevestiging dat de Rijksoverheid en haar minister de taal in kwestie erkende, belangrijk vond en zich ervoor wilde inzetten (Baars, t.v.)

7 De toekomst van het vak Fries

De ambitie vanuit de provincie is duidelijk, zo blijkt uit de hierboven besproken rapporten en mijn gesprek met mevrouw De Vries (provincie Fryslân): in 2030 moeten alle scholen in het Friese taalgebied aan alle kerndoelen voor het Fries voldoen en moet het ontheffingsbeleid niet meer nodig zijn. Hieronder ga ik in op de ambities die door de scholen zelf gesteld worden voor de aankomende jaren.

7.1 Ambities van scholen volgens het Rapport Taalplan Frysk

Hoewel Varkevisser & Walsweer (2018) voornamelijk aandacht besteed hebben aan het inventariseren van de stand van zaken omtrent het (vak) Fries, hebben zij ook gevraagd naar ambities voor de toekomst. De cijfers wat betreft ambities vallen tegen, mogelijk omdat zij relatief weinig aandacht besteed hebben aan de ambities, maar wel wordt duidelijk dat 75% van de PO-scholen ambities heeft met betrekking tot visie. Daarmee wordt in de meeste gevallen het opstellen van (taal)beleid bedoeld, maar er zijn ook scholen die zeggen zich expliciet op visie met betrekking tot meertalig onderwijs te willen richten.

In het voortgezet onderwijs zijn er meer ambities gesteld. Wederom gaat het in de meeste gevallen om visie (80%), en dan voornamelijk om het opstellen en uitvoeren van taalbeleid. Ook de aanschaf van bronnen en materialen staat hoog op het lijstje. Er zijn niet zozeer ambities op het gebied van de taaldomeinen, maar wel degelijk op het gebied van attitude en taalbeschouwing. C1- en C2-scholen richten zich voornamelijk op het ontwikkelen van een positieve attitude ten opzichte van het Fries bij leerlingen, alle scholen ongeacht taalprofiel willen meer doen aan taalbeschouwing. Specifieker: het vergroten van kennis van de taal en cultuur. Daarnaast is er aandacht voor het versterken van de doorlopende leerlijn, en wordt het integreren van de werkwijze “Taalddorp”¹⁰³ genoemd.¹⁰⁴ Opvallend is dat de Onderwijsinspectie in 2009 tot soortgelijke conclusies kwam wat ambities van scholen betreft. De Inspectie concludeerde toen eveneens dat conclusies en aanbevelingen in voorgaande rapporten sinds 1999 nog niet tot grote vooruitgang hebben geleid.¹⁰⁵

7.2 Ambities volgens de Inspectie van het Onderwijs (2019)

De Inspectie kwam in 2019 tot de naar eigen zeggen verontrustende constatering dat bijna de helft van de schoolbestuurders aangaf geen ambitie te hebben op het gebied van het Fries. De ambitie die er wel is, richt zich met name op het uitbreiden van het aantal 3TS-scholen. De percentages directeuren in PO en VO die zeggen ambitie voor het Fries te hebben liggen nog lager: respectievelijk 33% en 28%. De ambitieuze directeuren richten zich vooral op bovenschoolse samenwerking, dus op koepels en samenwerkingsverbanden, en wederom dan voornamelijk op 3TS-onderwijs. Evenals in het Rapport

---

¹⁰³ Taalddorp is een onderwijs- en toetsingsvorm waarbij leerlingen in een “dorp” moeten interacteren met bijvoorbeeld inwoners en winkeliers. Zo wordt hun taalvaardigheid op de proef gesteld.

¹⁰⁴ Varkevisser & Walsweer (2018), p.227-228.

¹⁰⁵ Inspectie van het Onderwijs (2009), p.5.

taalplan Frysk komt naar voren dat directeuren eerst de basis op orde willen hebben alvorens aandacht te besteden aan het Fries. Verschillende VO- en PO-bestuurders zeggen dat het Fries “proportioneel aandacht moet krijgen”. Deze bestuurders zijn tevreden over het ontheffings- en taalprofielenbeleid: de profielen sluiten volgens hen aan op de werkelijkheid van de scholen en hebben het gevoel van falen weggenomen. Daardoor is het enthousiasme voor het (vak) Fries toegenomen. De Inspectie waarschuwt echter wel dat scholen door de ontheffingen niet achterover moeten gaan leunen.¹⁰⁶ Daarmee sluit deze conclusie aan bij de corresponderende bevindingen uit het Rapport taalplan Frysk.

De Inspectie constateert dat sommige schoolbesturen de provinciale ambities voor 2030 te hoog vinden. Doordat er grote verschillen zijn in taalachtergrond per regio wordt getwijfeld aan de haalbaarheid van de ambities om op alle scholen aan alle kerndoelen te voldoen. De Inspectie stelt dan ook vraagtekens bij de zinvolheid van deze ambitie.¹⁰⁷

7.3 Kurrikulum.frl

In 2018 is in opdracht van de provincie begonnen met het opstellen van bouwstenen voor nieuwe kerndoelen door het project Kurrikulum.frl. Daartoe is de Startnotitie Ontwikkelteam Fries opgesteld, die de kaders schetst waarbinnen het Kurrikulum.frl-ontwikkelteam¹⁰⁸ aan het werk is gegaan. Deze kaders schenken expliciet aandacht aan de verschillen in taalachtergrond van leerlingen, en aan meertaligheid. Daarmee komt de notitie tegemoet aan het advies van DingTiid (2016). Het groeiende bewustzijn van meertaligheid en de toenemende verschillen in taalachtergronden op scholen zijn de voornaamste redenen voor het herzien van het vak Fries.¹⁰⁹ Ook moet de rol van het Fries op school opnieuw bekeken worden. Er wordt eveneens gezocht naar een nieuwe balans tussen ruimte voor eigen invulling van het curriculum, en sturing en houvast. Daarmee komt de notitie tegemoet aan de kritiek dat de huidige kerndoelen te algemeen zijn, en dat het onduidelijk is waar het leerproces uiteindelijk concreet toe moet leiden.¹¹⁰ Er is ook behoefte aan meer duidelijkheid over waar het onderwijs in het Fries precies voor staat: waarom wordt het Fries eigenlijk gegeven op school? Ook deze vraag wordt gelinkt aan meertaligheid: op dit moment gaat achter de kerndoelen nog een eentalige visie schuil, waarbij de focus op het Nederlands het Fries in verdrinking brengt.¹¹¹ Als laatste wordt behoefte aan

---

¹⁰⁶ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.45-47.

¹⁰⁷ Inspectie van het Onderwijs (2019), p.2, 48.

¹⁰⁸ Momenteel bestaat het ontwikkelteam uit Ferdau Terpstra, onderwijsadviseur taal en meertaligheid Cedin, Marjolijn Sikken, onderwijsadviseur taal en onderwijsinnovatie Cedin, Gerbrich de Jong, docent Fries lerarenopleiding NHL Stenden en Bernadet de Jager, onderzoeker en onderwijsadviseur meertaligheid en kwaliteitszorg Cedin (bron: Kurrikulum.frl: Over. <https://www.kurrikulum.frl/nl/over/#wie>, geraadpleegd 22-06-2020).

¹⁰⁹ Oosterloo (2018), p.7-10.

¹¹⁰ Pier Bergsma, p.c.

¹¹¹ Zie ook 5.1.1.1.

samenhang binnen het curriculum genoemd: het Fries moet meer geïntegreerd worden in de rest van het curriculum.

Over de kerndoelen voor het vak Fries is discussie. Edwin Klinkenberg stelt vraagtekens bij het nut van de aparte kerndoelen Fries: zou het doel niet moeten zijn dat leerlingen aan het einde van hun onderwijsloopbaan competent zijn in het Fries? Wat hem betreft zouden de kerndoelen gelijk kunnen zijn aan die voor het Nederlands, waarbij wel aandacht moet worden besteed aan de taalachtergrond van leerlingen. Ook Pier Bergsma is sceptisch: kerndoelen zeggen volgens hem niet zoveel. Het gaat meer om leerinhouden: wat leren de leerlingen nu exact op de basisschool? Daar kan het voortgezet onderwijs dan op aansluiten. Kerndoelen zijn volgens de heer Bergsma vaak vage omschrijvingen waar iedereen mee uit de voeten kan, maar die weinig houvast bieden. Het belangrijkste is volgens hem de vraag: wat doe je nu concreet met die kerndoelen? Met de stelling van de heer Klinkenberg dat de kerndoelen voor het Fries gelijk zouden kunnen zijn aan die voor het Nederlands is de heer Bergsma het oneens: dat was de oorspronkelijke situatie, en die heeft niet tot bevredigend resultaat geleid. In plaats van het formuleren van nieuwe kerndoelen stelt de heer Bergsma een herziening van de wet voor: daar zouden zijns inziens minima in komen te staan voor wat leerlingen concreet moeten kennen en kunnen, en daar zou dan op gehandhaafd moeten worden.

Om de commissie te helpen zijn er een vijftal punten opgesteld. Deze punten, zo stelt de notitie, vallen buiten de directe invloed van het ontwikkelteam, maar het is goed om erop te anticiperen en erover in gesprek te gaan met andere betrokkenen. Het eerste punt is: visie centraal. Oftewel: het moet opnieuw duidelijk gemaakt worden waarom het Fries gegeven wordt, en waar het onderwijs toe moet leiden.¹¹² Edwin Klinkenberg (Fryske Adademy) en Pier Bergsma (Fryske Beweging) zijn slecht te spreken over de constante roep om visie: die voegt wat hen betreft weinig concreets toe. Freddy Weima (DingTiid) geeft aan dat juist een gedeelde visie, gedeeld dus door provincie, schoolbesturen, schoolleiders, docenten, ouders en leerlingen, is wat er in Friesland ontbreekt. De Startnotitie richt zich echter niet (expliciet) op het verbinden van al deze partijen.

Het tweede speerpunt betreft toetsing. Daarmee raakt het aan een belangrijk kritiekpunt van de Inspectie: er is behoefte aan betere, genormeerde leerlingvolgsystemen. Toch waarschuwen Klinkenberg en Bergsma: toetscijfers zijn niet per definitie representatief voor de kwaliteit van het onderwijs. Dit is een misvatting die volgens de heer Klinkenberg nog wel heerst bij de inspectie. Daarnaast is toetsing volgens hem niet altijd eenvoudig: er moet een generieke variabele zijn die getoetst wordt. Door de grote variatie aan taalachtergronden en taalprofielen is het vaststellen van zo'n variabele heel lastig voor het Fries. Als laatste stelt hij dat het belangrijk is om het doel van de toetsing voor ogen te houden. Het is niet meer dan een snelle manier om informatie te verkrijgen. Bergsma illustreert: het is goed mogelijk dat een school in een gemeente met een lager opgeleide bevolking lagere cijfers produceert dan een school

---

¹¹² Oosterloo (2018), p.14-16.

in een gemeente met veel hoogopgeleiden. Dat wil echter niet zeggen dat het onderwijs op de eerste school van lagere kwaliteit is: ook de achtergrond van de leerlingen speelt een grote rol. Juist voor het Fries is dit relevant: een Friestalige zal waarschijnlijk over het algemeen hogere cijfers halen voor Fries dan een niet-Friestalige.¹¹³

Het derde punt betreft meertaligheid.¹¹⁴ De vrees is dat door het Taalplan Fryskbeleid het Fries apart komt te staan van de rest van de vakken. Kurrikulum.frl geeft de voorkeur aan een beleid dat betrekking heeft op alle thuistalen die op een school voorkomen, en op de talen die volgens de wet geleerd moeten worden. Een geïntegreerde aanpak dus, die de meertalige situatie als uitgangspunt neemt. Deze aanbeveling gaat verder dan de aanbevelingen van de Onderwijsinspectie en DingTiid die zich beide expliciet richten op het Fries.

Het vierde punt, “van scholing naar schoolontwikkeling”, pleit voor een bottom-upbeleid wat betreft het professionaliseren van het onderwijs in het Fries. Bij het ontwikkelen van het onderwijs in het Fries moeten de professionaliteit en praktijkkennis van leraren meer erkend worden een veel grotere rol gaan spelen. Dit stelt Oosterloo (2018) boven en als alternatief voor de huidige top-downmanier van beleid voeren, waarbij de overheid (landelijk of provinciaal) strakke kaders stelt, scholen daar invulling aan geven en leraren uiteindelijk de taak krijgen om de kaders om te zetten in concrete lessen. Samenwerking en gelijkwaardigheid tussen stelsel (overheid), schoolniveau (schoolbesturen) en klasniveau (leraren) is de oplossing. Dit wordt sterk onderschreven door Freddy Weima: hij stelt dat voor succesvol onderwijs een goede wisselwerking tussen enthousiastelingen uit het veld, de kennisinstellingen en ook de overheid nodig is. Hij ziet daarin een belangrijke rol voor een centrale coördinator (Taalskipper), waarover in paragraaf 6.3 meer.

Het vijfde punt, tenslotte, kijkt naar de eigen taalvaardigheid van de leraar. Hierin komen de observaties van DingTiid, de Onderwijsinspectie en het Rapport Taalplan Frysk samen: er zijn te weinig bevoegde leraren Fries, niet alle leraren beheersen het Fries (voldoende) en er zijn ook bevoegde leraren die niettemin onzeker zijn over hun Fries en daardoor een taaldrempel over moeten in de klas. De oplossing ligt volgens Edwin Klinkenberg en Freddy Weima (overeenkomstig Dingtiid 2016) in gedegen lerarenopleidingen en hogere waardering van de bevoegdheid (foech Frysk).

Het rapport sluit af met een vragenlijst die het ontwikkelteam kan gebruiken bij het vormgeven van de nieuwe bouwstenen.¹¹⁵

---

¹¹³ Bergsma, p.c. en Klinkenberg, p.c.

¹¹⁴ De geïnteresseerden raad ik aan Oosterloo (2018), p.7-9 te lezen. Daar zet hij de belangrijkste theorieën uiteen waar zijn visie op meertaligheid op gebaseerd is. Deze ontstijgen echter de focus van deze scriptie.

¹¹⁵ Oosterloo (2018), p.17-19.

Bij het lezen van het rapport van de stuurgroep-Hoekstra viel mij op dat de ambtenaar die namens het ministerie van OCW in de stuurgroep plaatsnam, een minderheidsstandpunt innam wat betreft het decentraliseren van de bevoegdheid tot het vaststellen van de kerndoelen:

“Het ministerie van OCW acht een decentralisatie van de bevoegdheid om de kerndoelen Fries vast te stellen onwenselijk en in strijd met artikel 23 van de Grondwet en de belangen van nationaal onderwijsbeleid. Door de bevoegdheid de kerndoelen vast te stellen over twee overheden te verdelen (Rijk en provincie) is de samenhang en balans tussen de kerndoelen voor het Fries en de kerndoelen voor de overige onderwijsactiviteiten, waaronder het Nederlands onvoldoende gewaarborgd.””

Ik heb aan Edwin Klinkenberg, Pier Bergsma en Freddy Weima en eveneens aan de provincie Fryslân in de persoon van Nienke Jet de Vries de vraag voorgelegd in hoeverre deze zorg terecht was. Volgens de heer Klinkenberg was de zorg terecht: “Er zijn zo veel verschillende belangen binnen Friesland dat de bevoegdheden een politieke speelbal zijn geworden. Het is beter als het op centraal niveau wordt geregeld, dan is het Fries ook minder afhankelijk van wisselende gedeputeerden. Daarnaast heeft het Fries dan meer status, omdat het hetzelfde behandeld wordt als het Nederlands: door het ministerie. Hetzelfde geldt voor de kerndoelen.”

Pier Bergsma is minder zeker. Hij twijfelt of de provincie daadwerkelijk dichterbij de praktijk zit, zoals Hoekstra (2010) verwachtte. Zijn oordeel is duidelijk: zien is geloven, en hij moet het nog zien.¹¹⁶

Freddy Weima gaf de volgende reactie: “Sinds de overheveling van de bevoegdheden naar de provincie zijn er wel meer ambities gesteld, en wordt daar ook op gemonitord. Het zit nu nog in de startfase, en ik zie nog niet heel goed wat er wordt gedaan om dat verder te brengen. Daarvoor is structureel overleg en meer verbinding nodig, zowel tussen docenten onderling als vooral ook tussen provincie en schoolbestuurders.”

De Vries reageerde schriftelijk:

“[De zorg was] enigszins terecht. Doordat voor het Fries een eigen traject (onder de naam Kurrikulum.frl, in opdracht van de provincie Fryslân) opgestart is om tot bouwstenen te komen (ontwikkelfase), is er enige vertraging opgelopen. Wel is in werkwijze en aanpak zoveel mogelijk navolging van het landelijke traject Curriculum.nu (in opdracht van OCW).”

---

¹¹⁶ Pier Bergsma, p.c. dd. 28-05-2020.

De Friese bouwstenen zijn naar verwachting op 1 oktober 2020 gereed, een jaar later dan de bouwstenen voor de andere leergebieden. Intussen is er door politieke inmenging landelijk vertraging op het uitzetten met de realisatiefase (uitwerking bouwsteen tot kerndoel). Verwacht wordt dat daarmee in het najaar begonnen kan worden, dan zijn ook de Friese bouwstenen klaar en kan de verdere uitwerking integraal voortgezet worden. OCW is daarbij opdrachtgever aan SLO voor de overige leergebieden, de provincie Fryslân voor het Fries. Uitwerking geschied naar verwachting wel door dezelfde partij (SLO), in hetzelfde traject. De uiteindelijke kerndoelen Fries zullen dan ook gelijktijdig gereed zijn met de kerndoelen voor de andere leergebieden en door de integrale uitwerking door dezelfde partij ook voldoende samenhang vertonen met de kerndoelen van de andere leergebieden.”¹¹⁷

---

¹¹⁷ Nienke Jet de Vries, p.c.

8 Conclusies voor het Fries in het onderwijs

Veertig jaar na de invoering van het Fries als verplicht schoolvak zijn er nog veel struikelblokken op de weg. Het feit dat voor 2030 (vijftig jaar na dato) de ambitie is gesteld dat alle scholen binnen het Friese taalgebied aan alle kerndoelen voldoen, geeft al aan dat er in de veertig jaar dat er Fries gegeven is, er weinig vooruitgang is geboekt. De aanhoudende roep om visie duidt op een gebrek aan eenduidig, continu beleid. Wat het geval lijkt te zijn is dat de Friezen het wiel geheel zelf hebben moeten uitvinden, en dat zij daar tot op heden moeite mee hebben.

Dit hoofdstuk is een synthese van de voorgaande hoofdstukken 4, 5, 6 en 7. Daarmee biedt dit hoofdstuk conclusies voor en antwoorden op Hoofdvraag 1: wat kunnen we leren van veertig jaar onderwijservaring in het Fries? In dit hoofdstuk behandel ik eerst deelvragen 3, 4 en 5, om aan de hand van die synthese en de antwoorden op deelvraag 1 een antwoord te vinden op deelvraag 2.

Voor de wettelijke positie van het onderwijs in het Fries geldt dat het schoolvak Fries sinds 1980 verplicht is op de basisschool. Er is dus al veertig jaar lang sprake van wettelijk verplicht onderwijs, hoewel er ook voor 1980 al Fries werd gegeven op school. De bevoegdheden en verantwoordelijkheden omtrent het Fries (in het onderwijs, maar ook daarbuiten), waaronder het vaststellen van de kerndoelen, het verlenen van ontheffingen en het handhaven van de verplichtingen, liggen naar aanleiding van het rapport van de stuurgroep-Hoekstra sinds 2014 bij de Provincie Fryslân. De verantwoordelijke gedeputeerde rapporteert aan de Minister van Onderwijs, en de Inspectie van het Onderwijs rapporteert wat betreft het Fries aan de Provincie Fryslân. De wettelijke basis voor het Fries in het onderwijs zijn vastgelegd in de Wet op het primair onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs.

Waar tot 2014 enkel door de Rijksoverheid volledige ontheffing verleend kon worden, en dan enkel aan scholen buiten het Friese taalgebied, is met de decentralisering naar de provincie en wetswijzigingen in 2014 ook de sterke vraag om gedeeltelijke ontheffingen beantwoord. Hoe nodig deze gedeeltelijke ontheffingen waren, blijkt uit het rapport van de Onderwijsinspectie uit 2010: daarin stelden zij niet langer te kunnen handhaven op het Fries zolang de ontheffingsregelingen niet zouden worden aangepast. De gedeeltelijke ontheffingen, die nu door de Provincie Fryslân worden verleend, zijn vastgelegd in de Beleidsregel Ontheffing vak Fries. Hieruit komt het Taalplan Fryskbeleid voort. Dit beleid houdt in dat een school, gebaseerd op het onderwijs in het Fries dat zij weten te realiseren, een taalprofiel toegekend krijgen. Dit taalprofiel geeft aan aan welke kerndoelen de betreffende school moet voldoen. Voor het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs bestaan verschillende profielen, met een reikwijdte van geen ontheffing tot volledige ontheffing. Volledige ontheffing is nog steeds enkel mogelijk voor scholen binnen Friesland, maar buiten het Friese taalgebied. Deze taalprofielen worden voor vier jaar toegekend;

het doel van het beleid is dat scholen door de cycli heen stijgen in taalprofielen, waarna in 2030 alle scholen binnen het Friese taalgebied aan alle kerndoelen voldoen.

In de praktijk blijkt dat er vraagtekens gezet worden bij het Taalplan Fryskbeleid en de ontheffingsregeling. Zo is er discussie over de vraag of handhaven niet een beter alternatief zou zijn voor ontheffen. Ontheffen is capituleren voor en stimuleren van slecht gedrag, zo is te horen. Ook blijkt dat het beeld van de ontheffingsregeling bij schoolbesturen niet altijd overeenkomt met het doel dat de provincie voor ogen heeft: sommige scholen committeren zich aan hun taalprofiel, maar werken niet aan het stijgen in taalprofielen. Zij zien de ontheffing als een bevestiging van de status quo. Daarnaast signaleert de Inspectie van het Onderwijs dat scholen het aan hun toegekende profiel niet altijd als passend ervaren.

Het Rapport Taalplan Frysk (2018), de eerste rapportage die indiceert welke taalprofielen er voor de eerste cyclus zijn verleend, laat zien dat het Fries in het onderwijs er niet goed voorstaat. Veertig jaar na de invoering van het verplichte schoolvak voldoet nog geen derde van de basisscholen in het Friese taalgebied aan alle kerndoelen. Voor de middelbare scholen geldt dat iets minder dan de helft aan alle kerndoelen voldoet. Het beeld wat hieruit naar voren komt is dat scholen moeite hebben met het geven van het vak Fries. Er wordt aangegeven dat dit op sommige scholen berust op een gebrek aan goede wil, zo zijn met name grotere schoolbesturen niet altijd voorstander van het Fries op school. De voornaamste oorzaken worden echter in andere factoren gezien.

Ten eerste speelt de taalachtergrond van leerlingen een grote rol. Op scholen waar meer van huis uit Friestalige kinderen zitten, gaat het beter met het vak Fries. Hierbij geldt dat scholen in de kleinere dorpen het doorgaans beter doen dan de scholen in de grote steden. Voor het informele gebruik van het Fries op en door de school geldt hetzelfde. Voor de leerlingen komt hierbij dat er geen eentalig Friestalige Friezen meer zijn. Daardoor moet het Fries steeds meer als tweede taal worden aangeleerd, wat voor complicaties zorgt. Ook de taalachtergrond van docenten speelt een rol. Niet alle bevoegde docenten spreken Fries, en lang niet alle Friessprekende docenten zijn (aantoonbaar) bevoegd. Scholen met een groter aandeel bevoegde docenten doen het gemiddeld beter, hoewel scholen wel aangeven liever een bevlogen doch onbevoegde moedertaalspreker te hebben dan een bevoegd docent die in de klas een taaldrempel over moet. Wat betreft docenten spelen ook opleidings- en nascholingsfaciliteiten een grote rol. Die zijn nu nog onvoldoende beschikbaar en uitgekristalliseerd.

Ten tweede speelt de beschikbaarheid van goede lesmethodes een rol. Op het moment dat het Rapport Taalplan Frysk uitkwam, waren er net nieuwe methodes (Spoar 8 voor het PO en Searje 36 voor het VO) gelanceerd die nog maar op een klein deel van de scholen geïmplementeerd waren. Daardoor zijn de cijfers ietwat vertekend. Daarnaast wordt het belang van de methodes te groot opgeblazen: het is belangrijker om goede docenten te hebben. Het aanbod van methodes voor zowel PO als VO, alsmede

extra materialen zoals schooltelevisie, lijkt nu adequaat te zijn. Een groter probleem was de toetsing. Het toetsen van het Fries is inherent lastiger, omdat Friestalige leerlingen het Fries wel spreken, maar niet schrijven van huis uit. Daardoor ontstaat er snel een vertekend beeld van de Friese taalvaardigheid van leerlingen. De Inspectie constateerde in 2010 dat er onvoldoende getoetst werd (of kon worden). Met de introductie van de methodes Spoor 8 en Searje 36 is er een nieuw toetsing- en evaluatiesysteem geïmplementeerd: GRIP. Met behulp van GRIP, dat ook geïntegreerd is in voornoemde methodes, kan er nu op een goede manier getoetst worden. Een ander bijzonder belangrijk punt, de doorlopende leerlijnen, worden met de nieuwe methodes eveneens beter gewaarborgd.

Uit het onderwijsveld klinkt ook de vraag om meer geld. Wanneer gekeken wordt naar de middelen die beschikbaar zijn voor het Friese taalonderwijs blijkt dat er al veel budget is. Daarnaast valt te betwijfelen of het uittrekken van meer geld per definitie zou leiden tot een toename in kwaliteit van het onderwijs. Wel is er op veel scholen te weinig tijd beschikbaar voor het Fries; op sommige scholen wordt het vak zelfs gereduceerd tot een projectweek. Dit is voor een deel te wijten aan het feit dat de Inspectie van het Onderwijs meer handhaaft op de “reguliere” vakken, met name Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde, dan op het Fries: wanneer op een van deze vakken onvoldoende gescoord wordt, heeft dat consequenties voor de school in de vorm van Inspectietoezicht en het predicaat “zwakke school.” Voor het vak Fries is een dergelijke consequentie er niet, waardoor het vak onderaan de lijst met prioriteiten komt te staan.

Op Deelvraag 1: welke ambities liggen ten grondslag aan het bestaan van het schoolvak Fries, vond ik een tweeledig antwoord. Ten eerste werd emancipatie genoemd: door het Fries wettelijk te erkennen en te onderwijzen werd de taal verheven van boerentaaltje tot een volwaardige taal waar de Friezen trots op konden zijn. Als tweede werd het versterken en voortbestaan van het Fries genoemd: door het Fries te onderwijzen, blijft het bestaan en houdt het een sterke positie in de Friese maatschappij, zo is de gedachte. In hoeverre wordt deze ambitie heden ten dage behaald? Het Fries is nog altijd de enige taal die de status van tweede Rijkstaal heeft en wettelijk vastgelegd onderwijs kent. Toch staat het Fries onder druk: scholen hebben moeite met het goed aanbieden van het Fries, en met name in de grote steden wordt het steeds minder gesproken. Dat terwijl er al meer dan veertig jaar Fries wordt gegeven in het Friese onderwijs. Waar gaat het mis?

Uit de gesprekken met mijn respondenten maakte ik een drie-eenheid van oorzaken op, te zoeken in de bestuurlijke inrichting rondom het Fries. Doordat het Fries een politiek onderwerp is geworden blijkt het lastig om gedegen langetermijnbeleid te voeren. Door de wisselingen in politiek bestuur verschuiven de prioriteiten, waardoor de continuïteit in het beleid in het geding komt. Dit lijkt de voornaamste reden dat er na veertig jaar nog steeds geen goed werkend, breed gedragen schoolvak Fries is: door het gebrek aan continuïteit leest het Friese onderwijs als een serie van experimenten, die op weinig draagvlak kan

rekenen. Ik noch mijn respondenten twijfelen aan de goede wil en inzet van de betrokken politici en bestuurders. Toch klinkt het dringende advies om het onderwijs uit de politiek te halen ter wille van draagvlak.

Draagvlak wordt genoemd als de allerbelangrijkste factor voor goed onderwijs in het Fries. Op dit moment wordt duidelijk dat dat draagvlak op meerdere niveaus ontbreekt. Ouders en leerlingen zien het belang van het Fries steeds minder in, waardoor leraren in de klas tegen weerstand aanlopen. Leerlingen, op hun beurt, vinden het vak Fries saai. Gemotiveerde leraren worden als kernvoorwaarde voor het Fries in het onderwijs genoemd, maar de leraren, hoe gemotiveerd ook, voelen zich onvoldoende gesteund door hun schoolleiders. Schoolleiders geven op hun beurt aan te weinig steun te ervaren vanuit hun overkoepelende schoolbesturen. De provincie heeft weinig grip op de schoolbesturen omdat enerzijds de afstand tussen schoolbesturen en provincie te groot is. Anderzijds is een belangrijke oorzaak dat de schoolbesturen in de eerste plaats rapporteren aan de Rijksoverheid en de Onderwijsinspectie, waardoor de provincie in de positie van tussenlaag terechtkomt. De kennisinstituten, zoals de Fryske Akademy, staan intussen te veel aan de zijlijn en werken te weinig samen.

De oplossing wordt nadrukkelijk gezien in (betere) samenwerking. Door het Fries uit de politiek te halen en alle betrokken partners nader tot elkaar te brengen zou er breed gedragen, duurzaam langetermijnbeleid kunnen worden gevoerd. De sleutel tot deze samenwerking wordt gezien in de rol van de Taalskipper: een instantie of een individu met veel gezag en goede contacten die bruggen kan bouwen tussen de verschillende partijen. Op dit moment vervult de provincie deze rol, maar door de voornoemde afstand lukt het de provincie niet om de rol goed te vervullen.

Toch is het toekomstbeeld voor het Fries positief. Door de toenemende aandacht voor meertaligheid wordt er op een nieuwe manier naar het Fries gekeken. Steeds meer scholen omarmen de meertalige visie en vormen zich om tot drietalige scholen, waarop het Fries een belangrijke rol speelt. Aan belangrijke randvoorwaarden als toetsingsmogelijkheden, docentopleidingen en nascholingsaanbod wordt hard gewerkt. Daarnaast is er bij het formuleren van de nieuwe kerndoelen veel aandacht voor het creëren van een gemeenschappelijke visie, waardoor het draagvlak voor het schoolvak, in ieder geval onder schoolbesturen en leraren, zou moeten toenemen. De rol van Taalskipper is ingesteld, hoewel die beter vervuld zou kunnen worden, en het bewustzijn van het belang van samenwerking groeit. Het ontheffingsbeleid, hoewel het niet onomstreden is, heeft voor scholen wel druk van de ketel gehaald waardoor zij nu kunnen zoeken naar mogelijkheden om hun aanbod Fries te verbeteren. De sleutel ligt op dit moment in samenwerking. Die leidt tot draagvlak, en draagvlak is de basisvoorwaarde voor een goed schoolvak Fries.

Met name de nieuwe focus op meertaligheid lijkt veel kansen te bieden voor het Fries. Wanneer er in het kader van meertaligheid een doorlopende leerlijn kan ontstaan van voorschoolse opvang tot primair onderwijs tot voortgezet onderwijs tot PABO's en docentenopleidingen zou dat naar verwachting de positie van het Fries aanzienlijk versterken. Wederom is hier samenwerking troef.

9 Onderwijs in het Nedersaksisch

Over het Nedersaksisch in het onderwijs kan ik op dit moment nog weinig zeggen. Dat komt, zoals Willemijn Zwart aangaf¹¹⁸, doordat het Nedersaksische onderwijs momenteel nog in de pioniersfase is. Er zijn een aantal projecten binnen het Nedersaksische taalgebied¹¹⁹ die zich richten op het onderwijs. Een van de grootste en bekendste van deze projecten is Wiesneus. Wiesneus is een oorspronkelijk Drents project dat zich in twee onderdelen uit. Allereerst is er een tijdschrift voor op scholen, waarbij ook lesbrieven horen. Dit tijdschrift komt uit in vijf Nedersaksische talen: Drents, Achterhoeks, Twents, Gronings en West-Overijssels. Daarnaast is er een website waarop Drentstalig materiaal te vinden is, zoals liedjes en verhaaltjes voor kinderen en tijdschriftartikelen over het (lesgeven in het) Drents voor ouders en leerkrachten. Alles bij elkaar is het een aanzienlijke verzameling aan materiaal in het Drents, gemaakt voor het onderwijs.

Wiesneus is opgezet en wordt onderhouden door een samenwerkingsverband van de Drentse taal- en erfgoedorganisatie Huus van de Taol en de Emmense vestiging van Stenden Hogescholen.¹²⁰ Tijdens mijn voorgaande onderzoek (Baars, t.v.) leerde ik van Arja Olthof, streektaalconsulent van het Huus van de Taol, dat er steeds meer scholen zijn die samenwerken met Wiesneus en het tijdschrift op school gebruiken. Zij vertelde mij hoe dat in zijn werk gaat: ieder jaar in maart wordt de zogeheten dialectmaand gehouden in Drenthe. In deze dialectmaand gaan vrijwilligers, verbonden aan het Huus van de Taol, met het tijdschrift Wiesneus naar basisscholen toe om voor te lezen uit de tijdschriften. Het project is begonnen in Drenthe, maar is intussen bezig om zich uit te spreiden over een steeds groter deel van het Nedersaksische taalgebied. Daarmee is Wiesneus een van de belangrijke factoren in het verspreiden van het Nedersaksisch in het onderwijs in het Nedersaksische taalgebied.¹²¹

In april 2019 heeft Esmā Mousavi Torshezi in opdracht van Wiesneus een onderzoek uitgevoerd getiteld “Versterking Drents en Duits in het onderwijs.” Dit onderzoek is gericht op het basisonderwijs. Het bevraagt de mate waarin draagvlak bestaat onder leerkrachten en ouders voor meertaligheid, en specifiek de integratie van Drents en Duits, in het Drentse onderwijs, en waar wat meertaligheid betreft behoefte aan is. Torshezi (2019) richt zich specifiek op de informatievoorziening, maar uit haar onderzoeksresultaten kunnen ook enkele behoeftes voor meertaligheid in het algemeen worden afgeleid. Het onderzoek van Torshezi (2019) bestaat uit een aantal interviews met een kwantitatieve analyse.¹²²

---

¹¹⁸ Willemijn Zwart, p.c. dd. 07-05-2020.

¹¹⁹ Het Nedersaksische taalgebied bestaat in Nederland ruwweg uit de Friese Stellingwerven en de provincies Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. Een groot deel van het Nedersaksische taalgebied ligt in Duitsland, vandaar dat er op het gebied van het Nedersaksisch steeds meer wordt samengewerkt met Duitsland (Baars, t.v.).

¹²⁰ Wiesneus.nl, geraadpleegd 25-06-2020.

¹²¹ Baars (t.v.).

¹²² Torshezi, E. (2019). *Versterking Drents en Duits in het onderwijs*.

Torshezi (2019) vond dat alle geïnterviewde leerkrachten het belang van meertaligheid inzien, en dat zij het belangrijk vinden dat er meerdere talen worden aangeboden in het onderwijs. Zij zien het Drents daarbij als een volwaardige taal, die goed onderwezen zou kunnen worden, en stellen dat het Drents gelijkwaardig moet zijn aan andere talen.¹²³ De leerkrachten twijfelen wel of de ouders er net zo over denken: volgens de leerkrachten geven de ouders voorkeur aan het Engels. De ouders denken op hun beurt dat scholen prioriteit geven aan het Engels. De ouders blijken juist van mening dat het Drents meer gewaardeerd mag worden en meer aandacht mag krijgen op school. De ouders geven het Drents nog vaak door aan hun kinderen, en zijn dan ook redelijk tevreden over de Drentse taalvaardigheid van hun kinderen. De gedachte van leerkrachten dat ouders het Drents zien als minderwaardig dialect dat ondergeschikt moet zijn aan het Engels, blijkt onterecht. Torshezi (2019) signaleert hier een interessante situatie waarbij ouders en leerkrachten van elkaar denken dat zij het Drents geen prioriteit toekennen, terwijl beide partijen juist positief staan tegenover het Drents (in het onderwijs).¹²⁴

De leerkrachten in Torshezi's onderzoek (2019) geven een aantal redenen waarom het hen nog niet goed lukt om het Drents te geven in het onderwijs. Opvallend is dat hier enkele randvoorwaarden genoemd worden die ook voor het Fries in het onderwijs genoemd worden: gebrek aan lesmateriaal, doorlopende leerlijnen, bijscholing (over het Drents dan wel over meertaligheid in het algemeen), gebrek aan tijd en gebrek aan Drentstalige leerkrachten. Wiesneus biedt hier gedeeltelijk uitkomst: het wordt veel gebruikt door leerkrachten, maar leerkrachten zouden graag zien dat het aanbod van Wiesneus wordt uitgebreid en meer diepgang krijgt wat betreft de Drentse taal. Daarnaast is er behoefte aan handreikingen voor de toepassing van het aangeboden materiaal in de les. Vanuit de ouders komt hier de vraag om zelfstudiemateriaal voor kinderen bij¹²⁵.

Torshezi (2019) concludeert dat ouders en leerkrachten niet voldoende op de hoogte zijn van elkaars situatie, wat leidt tot misvattingen en vooroordelen. Zowel ouders als leerkrachten vinden het belangrijk om de Drentse taal en het Drentse cultureel erfgoed aandacht krijgen in het onderwijs. Ouders vinden het belangrijk om de taal en het erfgoed mee te geven aan hun kinderen. Door ouders en leerkrachten met elkaar in gesprek te brengen kunnen misvattingen worden opgehelderd, en kunnen de beide partijen elkaar versterken. Doorlopende leerlijnen voor meertaligheid en Drents, inclusief lesmateriaal en toetsingsmogelijkheden, meer taalvaardige docenten en meer tijd voor het Drents worden genoemd als de randvoorwaarden waar de meeste vraag naar is.¹²⁶

---

¹²³ Torshezi maakt niet expliciet welke talen dit zijn, maar gezien de context vermoed ik dat hier het Nederlands, Engels en wellicht het Duits bedoeld worden.

¹²⁴ Torshezi (2019), p.8-12.

¹²⁵ Idem, p.8-13.

¹²⁶ Idem, p.13-14.

Zoals in de inleiding genoemd is, zijn er bij mijn weten op dit moment twee Nedersaksen bezig met het opzetten van concrete onderwijsmethodes. De eerste van dezen is Olaf Vos, een Groninger die vanuit zijn ervaring als docent (wiskunde, VO) en zijn positie als consulent streektaal en onderwijs bij de Groningse taal- en erfgoedorganisatie Centrum Groninger Taal & Cultuur (CGTC) bezig is met het opzetten van onderwijs voor het VO. De tweede is Hendrik Jan Bökkers, evenals Olaf Vos bekend als muzikant, en tegenwoordig als curriculumontwikkelaar Nedersaksisch voor het basisonderwijs verbonden aan de IJsselacademie, de Overijsselse taal- en erfgoedorganisatie. Ik heb aan Olaf Vos een tiental vragen mogen voorleggen, waar hij kort op heeft kunnen reageren. Helaas heb ik geen contact kunnen krijgen met Hendrik Jan Bökkers. Hieronder geef ik mijn vragen aan de heer Vos weer, samen met zijn antwoorden.

Mijn eerste vraag had betrekking op eventuele kerndoelen die de heer Vos hanteert. Hij verwees mij naar een document, dat echter op het moment van schrijven offline is gehaald (althans, de webpagina van het Huus van de Taol waar meerdere bronnen naar verwijzen, bestaat niet meer). Het Europeesk Bureau foar Lytse Talen (EBLT)¹²⁷ vermeldt de volgende door Hendrik Jan Bökkers opgestelde kerndoelen:¹²⁸

- 1) De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Nedersaksisch door henzelf en anderen.*
- 2) De leerlingen leren informatie te verwerven uit (eenvoudige) gesproken, gezongen en geschreven teksten in het Nedersaksisch.*
- 3) De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Nedersaksische woorden en uitdrukkingen en zij ontwikkelen een attitude waarbij ze zich durven uit te drukken in die taal.*
- 4) De leerlingen krijgen plezier in het schrijven van eenvoudige (informatieve) teksten, liedjes en gedichten in het Nedersaksisch en maken daarbij gebruik van de geldende spellingsregels.*
- 5) De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed en de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nedersaksische geschiedenis.*

Mogelijk zijn dit ook de kerndoelen waar Olaf Vos op doelde. Opvallend is dat deze kerndoelen weliswaar aandacht besteden aan zowel passieve (kerndoel 2) als actieve (kerndoelen 3 en 4) taalvaardigheid, maar dat het zwaartepunt op attitude ligt. Op kerndoel 2 na bevatten alle kerndoelen een zekere mate van attitudegerichtheid.

---

¹²⁷ Het Europeesk Bureau foar Lytse Talen (Europeesk Bureau voor Kleine Talen) is een organisatie die zich op Europeesk niveau inzet voor het Fries en het Nedersaksisch. Veel van de bij deze twee talen betrokken organisaties, waaronder de Fryske Akademy, CEDIN, Afûk, NHL Hogeschool, de Ried fan de Fryske Beweging, het Huus van de Taol en de Nedersaksische koepelorganisatie voor streektaalorganisaties SONT, zijn bij het EBLT aangesloten.

¹²⁸ Europeesk Bureau foar Lytse Talen: Kerndoelen Nedersaksisch. <http://www.eblt.nl/kerndoelen-nedersaksisch/>, geraadpleegd 25-06-2020.

De overige vragen geef ik hieronder weer, met cursief gedrukt de antwoorden op de vragen. Deze tekst is direct afkomstig uit mijn e-mailwisseling met de heer Vos.

2. Wat zijn volgens jou de randvoorwaarden voor het onderwijs in het Nedersaksisch? *Financiering voor o.a. onderwijsplatform en lesmateriaal, financiering voor docenten, indien docent bevoegd is, zijn extra bevoegdheden m.i. niet nodig. Schoolbestuur moet ook bereid zijn om te investeren, zowel qua tijd als qua middelen en effort.*

3. Wordt het Nedersaksisch als apart vak aangeboden, of wordt het geïntegreerd in andere vakken? *Het wordt in mijn geval als apart vak aangeboden gedurende één periode. Het zou als onderdeel van een taal aangeboden kunnen worden, maar vanwege gebrek aan tijd zal dit vaak niet mogelijk blijken.*

4. Wordt het Nedersaksisch regulier aangeboden (wordt het iedere week gegeven), of in projectweken? Hoeveel tijd wordt ervoor ingeruimd in het lesrooster? *Eén uur per week gedurende 10 weken.*

5. Hoeveel aandacht wordt er besteed aan:

a. Leesvaardigheid *Gemiddeld tot veel*

b. Luistervaardigheid *Gemiddeld*

c. Spreekvaardigheid *Gemiddeld*

d. Gespreksvaardigheid *Gemiddeld tot veel*

e. Schrijfvaardigheid *Gemiddeld tot veel*

f. Literatuur *Gemiddeld*

g. Nedersaksische cultuur *Gemiddeld tot veel*

h. Taalbeschouwing/-geschiedenis (de positie van het Nedersaksisch binnen de samenleving, kennis van het Nedersaksische taalgebied) *Gemiddeld tot veel*

i. Taalattitude t.o.v. het Nedersaksisch (leren positief tegenover de taal te staan) *Veel*

j. Meertaligheid in algemene zin *Gemiddeld tot veel*

6. Op welke wijze wordt er getoetst? *Enkel formatief. Schriftelijk, mondeling en digitaal*

Welke vaardigheden worden getoetst? *Spreek- schrijf en leesvaardigheid. Daarnaast inzicht en verdieping in cultuur en geschiedenis.*

7. Is er een rol voor de Onderwijsinspectie? *Nee.*

8. Welke ondersteuning wordt er voor docenten geboden bij het geven van onderwijs in het Nedersaksisch? *Docenteninstructie*

9. Zal er formeel beleid worden gevoerd op het onderwijs in het Nedersaksisch? Zo ja, hoe ziet dat er dan uit? Zo nee, is er enige vorm van coördinatie? Is dat überhaupt nodig, naar jouw idee? *Ik zal in eerste instantie de coördinatie op mij nemen. Zolang het kleinschalig blijft, is dit voldoende.*

10. Hoe kijk je aan tegen het op termijn wettelijk verplichten van het onderwijs in het Nedersaksisch? *Lijkt mij persoonlijk een goed iets, maar zover vooruit wil ik nog niet kijken. Ik hoop*

eerst dat de pilot slaagt en zal leiden tot meer scholen die de mogelijkheid willen bieden. Het zal denk ik de eerste jaren als keuzevak aangeboden moeten worden.

Voor het Fries in het onderwijs werd in hoofdstuk 5 duidelijk dat attitude het beginpunt is: het laagste taalprofiel dat geen volledige ontheffing behelst, richt zich puur op attitude. In de hogere taalprofielen komen daar taalvaardigheidsdoelen bij. Het schrijfonderwijs bevindt zich in de hoogste profielen. Uit de antwoorden van de heer Vos maak ik op dat zijn methode een gebalanceerde methode is, waarin alle vaardigheden in enige mate aan bod komen. De nadruk ligt op attitude, maar ook schrijfvaardigheid komt “gemiddeld tot veel” terug. Luistervaardigheid, spreekvaardigheid en literatuur lijken onderaan de lijst te staan. Met name de relatief lage plaatsing van de luistervaardigheid valt mij op, mijn vermoeden hierbij is dat het luisteren naar voorgelezen teksten en liedjes als geschikter worden gezien voor het basisonderwijs – maar dit is slechts een vermoeden.

Wat betreft randvoorwaarden verwacht de heer Vos vooral financiële middelen nodig te hebben, naast de onderwijsmiddelen en onderwijstijd die ook als belangrijke voorwaarden werden genoemd voor het Fries en in het Wiesneus-onderzoek (Torshezi 2019). Onderwijstijd blijkt een doorslaggevende factor in de keuze voor de vorm waarin het Nedersaksisch wordt aangeboden, een manier die veel aan een projectmaand doet denken. Docenten (moeten) worden gesteund door middel van docentinstructie en financiële middelen, een extra bevoegdheid is volgens de heer Vos niet nodig.

10 Adviezen voor het Nedersaksisch in het onderwijs

In dit hoofdstuk geef ik een aantal adviezen voor het Nedersaksisch in het onderwijs. Deze adviezen zijn gedeeltelijk afgeleid uit de antwoorden op de interviewvragen “wat zou u de Nedersaksen willen adviseren?” en “waarvoor zou u de Nedersaksen willen behoeden?”, en gedeeltelijk afgeleid uit de bevindingen en conclusies uit hoofdstukken 5 tot en met 8. De adviezen zijn onderverdeeld in vier hoofdthema’s: bestuurlijke inrichting en draagvlak, ondersteuning van docenten, inhoud van het schoolvak en ten slotte meertaligheid en inbedding in de maatschappij. Daarmee biedt dit hoofdstuk een antwoord op Hoofdvraag 2.

10.1 Bestuurlijke inrichting en draagvlak rondom het schoolvak

Een van de zaken die het meest in het oog springt voor de Friese situatie is dat het schoolvak met name gefnuikt lijkt te worden door de bestuurlijke inrichting rondom het schoolvak. Die in richting is een randvoorwaarde, maar wel een randvoorwaarde die bijzonder invloedrijk blijkt te zijn. Daarom behandel ik dit onderwerp als eerste.

Freddy Weima, bestuurslid van DingTiid, voert als belangrijkste voorwaarde voor goed onderwijs in het Fries, en analoog daaraan het Nedersaksisch, het bestaan van goede samenwerking aan. Het zou volgens hem het Nedersaksisch helpen als de institutionele omgeving meer zou worden opgetuigd. Dat betekent een eenduidige visie van schoolbesturen en samenwerking tussen schoolbesturen in het taalgebied, maar ook samenwerking met en tussen de kennisinstituten die de scholen kunnen voeden met kennis over de taal. De heer Weima ziet dat die samenwerking nu stukt in Friesland, en dat heeft nadelige gevolgen voor (het onderwijs in) de Friese taal. De verbinding tussen bottom-up en top-down is volgens hem heel belangrijk. Om deze samenwerking op te zetten en in goede banen te leiden is volgens de heer Weima een regisseur nodig, met als taakstelling om de verschillende partijen met elkaar te verbinden. In Friesland is die rol, de Taalskipper, opgeëist door de provincie, maar dat werkt niet naar tevredenheid. Een onafhankelijk instituut of zelfs een individu met veel gezag en goede contacten zou deze rol beter op zich kunnen nemen. Binnen het Nedersaksische taalgebied zijn er meerdere instituten en koepelorganisaties die deze rol wellicht op zich zouden kunnen nemen, al zie ik het niet als mijn plaats om voordrachten te doen.

Een roep die sterk klinkt voor het Fries is: haal het Fries uit de politiek. Voor het Nedersaksisch is het op dit moment zo dat het onderwijs wordt ontwikkeld door (mensen die verbonden zijn aan de) kennisinstituten. Hoewel de provincies belangrijke partners zijn, ligt de regie voor het Nedersaksisch bij de taal- en erfgoedcentra en daarmee samenhangende samenwerkingsverbanden. Voor het onderwijs geldt hetzelfde: zo er enige centrale coördinatie is, ligt die eerder bij een samenwerkingsverband als

Levende Talen Nedersaksisch dan bij de provincies.¹²⁹ Mijn advies: hou dat zo. Een bijkomende moeilijkheid voor het Nedersaksisch taalgebied is dat waar de Friezen slechts één provincie hebben waarmee afgestemd moet worden, het Nedersaksische taalgebied zich over vijf provincies uitstrekt. Wanneer het Nedersaksisch tot een politieke speelbal zou worden, zou dat de positie van de taal daardoor geen goed doen. Continuïteit is cruciaal, en die komt in het geding wanneer de verantwoordelijke bestuurder iedere vier jaar wisselt en daarnaast moet inspelen op de wensen van zijn of haar kiezers. Het advies is dan ook om de rol van Taalskipper eveneens buiten de politiek te beleggen.

Een belangrijk verschil dat ik signaleer tussen de situatie in Friesland en de situatie in het Nedersaksische taalgebied is dat de motivatie voor het aanbieden van het Nedersaksisch vanuit docenten en ouders komt (vergelijk Baars (t.v.) en Torshezi (2019)), waar in Friesland de wettelijke verplichting van bovenaf voor veel scholen de doorslaggevende factor is. Met andere woorden: waar de Friezen moeite hebben met het creëren van voldoende draagvlak om aan hun verplichtingen te voldoen, bestaat er onder de Nedersaksen veel draagvlak om meer gebruik te maken van hun mogelijkheden. Die mogelijkheden worden al geboden door de huidige wetgeving, zowel voor het aanbieden van het vak Nedersaksisch als het gebruik van het Nedersaksisch als instructietaal naast het Nederlands. Aanvullende wetgeving is dus niet nodig.

Of het schoolvak Nedersaksisch al dan niet wettelijk verplicht moet worden, is een interessante discussie. Deze discussie brengt inherent de vraag met zich mee: als het vak verplicht wordt, hoe wordt er dan gehandhaafd en wie moet dat handhaven dan doen? De ervaring uit het Fries en de antwoorden van Pier Bergsma (voorzitter van de Ried fan de Fryske Beweging) en Edwin Klinkenberg (Fryske Akademy) maken duidelijk: als er een verplichting is, wettelijk of niet, dan is het absoluut noodzakelijk om daarop te handhaven. In het geval van een wettelijke verplichting is het advies van Pier Bergsma: laat de Inspectie van het Onderwijs de verplichting handhaven, en geef ze daarbij dezelfde bevoegdheden als voor de andere vakken. Scholen laten zich volgens de heer Bergsma sterk leiden door controles en inspectie. Oftewel: op het Nedersaksisch zou een school op dezelfde manier moeten worden afgerekend als op bijvoorbeeld het Nederlands of het Engels. Pier Bergsma vraagt zich af hoeveel kans het Nedersaksisch heeft in het onderwijs zonder wettelijke verplichting. Met een dergelijke verplichting is het volgens hem veel eenvoudiger om goede afspraken te maken en die te handhaven. Toch waarschuwt hij ook: met enkel een wettelijke verplichting wordt het vak aan de scholen en leerlingen opgedrongen. Dat leidt niet per definitie tot goede resultaten, zoals duidelijk wordt uit de Friese ervaring. Draagvlak onder scholen, leerkrachten, leerlingen en ouders is veel belangrijker. In dezen sluit ik mij, gebaseerd op de resultaten uit de hoofdstukken 5 tot en met 8, volledig aan bij de heer Bergsma. Mocht het vak verplicht worden, dan is het belangrijk dat de overheid (bij voorkeur de Rijksoverheid) het onderwijsveld steunt in het aanbieden van het vak.

---

¹²⁹ Willemijn Zwart, p.c. dd. 07-05-2020, Baars (t.v.)

Als belangrijkste voordeel van wettelijke verplichting komt de mogelijkheid tot structurele handhaving naar voren. Handhaving wordt als belangrijk gezien: niet handhaven wekt de indruk dat het onderwijs vrijblijvend is, wat het lastig maakt om het verder te ontwikkelen en leeropbrengsten te meten en te verhogen. Handhaven kan lastig zijn bij gebrek aan wettelijke kaders, maar ook hier kan goede samenwerking met duidelijke afspraken uitkomst bieden.

Het allerbelangrijkste, belangrijker dan verplichtingen, afspraken en handhaving, is draagvlak onder overheid, scholen en schoolbesturen, leraren, ouders én leerlingen. Uit Baars (t.v.) en Torshezi (2019) blijkt dat dit draagvlak er is.

10.2 Ondersteuning van docenten

Goed onderwijs begint bij een goede docent. Dat is de stelling van Pier Bergsma en Edwin Klinkenberg, en ik sluit mij daar volledig bij aan. Uit de Friese ervaring blijkt wel dat leraren bepaalde ondersteuning nodig hebben bij het aanbieden van het vak Fries, en analoog daaraan het vak Nedersaksisch. Olaf Vos noemde financiële ondersteuning en onderwijstijd als belangrijke randvoorwaarden, alsmede ondersteuning vanuit de schoolbesturen. De Friese ervaring bevestigt dat dit belangrijke randvoorwaarden zijn. Daarnaast wordt nadrukkelijk gekeken naar de opleiding van leraren, zowel op de PABO's als op de docentenopleidingen, en naar adequaat nascholingsaanbod. Over het nut van een aparte bevoegdheid bestaat discussie. Voor het Fries wordt duidelijk dat scholen met meer leraren die een bevoegdheid Fries hebben, het beter doen qua taalprofiel. Voor het overkoepelende thema meertaligheid wordt het in ieder geval van belang geacht dat er aandacht aan wordt besteed in opleiding en nascholing voor docenten, zodat docenten meer handvatten krijgen voor het integreren van meertaligheid in hun onderwijs. Ik raad dan ook aan om ook op de Nedersaksische lerarenopleidingen meer te doen met meertaligheid, en op termijn ook na te denken over een bevoegdheid Nedersaksisch. Daarbij maak ik wel de aantekening dat taalvaardigheid in dezen belangrijker is dan bevoegdheid: een bevlogen moedertaalspreker wordt door de Friese scholen verkozen boven een bevoegd docent die de taal niet voldoende machtig is.

Financiële ondersteuning, waar Friese scholen en ook Olaf Vos om vragen, is eveneens belangrijk. Onderwijs geven kan niet gratis. Edwin Klinkenberg waarschuwt daarbij dat wanneer er geen extra geld beschikbaar komt wanneer er een extra vak wordt toegevoegd, in dit geval het Nedersaksisch, dat dat extra vak dan ofwel ten koste gaat van de andere vakken in het curriculum, ofwel in de verdrukking komt. Hij ziet de mogelijkheden voor dit extra geld dan vooral in de ondersteuning van docenten en de uitbreiding van de beschikbare lestijd voor het vak. Pier Bergsma tekent hierbij aan: het is belangrijk om er zorg voor te dragen dat het onderwijs in het Nedersaksisch niet afhankelijk is van vrijwilligers. Vrijwilligers zijn vaak gedreven en bevlogen mensen, maar er is ook structurele inzet nodig van onder andere professionele leraren, die binnen hun aanstelling tijd krijgen voor het Nedersaksisch.

Een opvallende conclusie uit de Friese praktijk is dat veel docenten weliswaar gemotiveerd zijn om het vak Fries te geven, maar dat zij zich alleen voelen staan. Steun vanuit schoolleiders en schoolbesturen wordt hierbij als belangrijk gezien, maar ook docentenverenigingen kunnen een belangrijke rol spelen. Ik heb dan ook goede hoop voor Levende Talen Nedersaksisch.

10.3 Inhoud van het schoolvak

De Friezen zijn begonnen met het overnemen van de kerndoelen voor het vak Nederlands. Aangezien het onderwijs in het Nedersaksisch volledig berust op enthousiasme en initiatief vanuit de onderwijsgemeenschap is het belangrijk om niet te hoog in te steken: niets kan op dit moment wettelijk worden afgedwongen, en de ervaring in Friesland leert dat handhaving niet wegneemt dat sommige doelen eenvoudigweg te hoog gegrepen zijn. Het advies is om rustig aan te beginnen en een solide basis te leggen voor het Nedersaksische onderwijs, met de focus op taalattitude en het verstaan van de taal. Op termijn kan dan vanaf die basis worden opgebouwd naar lees- en spreekonderwijs. Schrijfonderwijs wordt gezien als de piek op de boom, maar dit domein wordt bij gebrek aan een uniforme taal, laat staan spelling, erg lastig te realiseren. Bij het vormen van de basis is het maken van goede afspraken cruciaal: om te voorkomen dat er versnippering en eilandvorming plaatsvindt, is het noodzakelijk om goede samenwerkingen op te zetten. Levende Talen Nedersaksisch kan hier een belangrijke rol in spelen. Voorts komt hier wederom de centrale coördinator, de Taalskipper, bij kijken.

Edwin Klinkenberg geeft het volgende advies wat betreft de opbouw van het schoolvak: aangezien het Nedersaksisch onderwijs op draagvlak van onderaf berust, is het advies om rustig te beginnen en van daaruit op te bouwen. Voor het Fries is in eerste instantie gekozen om de kerndoelen voor het vak Nederlands over te nemen. Dat bleek te hoog ingestoken, en niet te werken. De heer Klinkenberg adviseert een geleidelijke opbouw: attitude op de eerste plaats, verstaan op de tweede plaats, dan lezen. Daarnaast adviseert hij te zorgen voor materiaal: boeken, jeugdliteratuur. Pier Bergsma sluit zich hierbij aan: pragmatisch omgaan met de realiteit is nodig, en het één op één overnemen van de kerndoelen Nederlands is volgens hem geen goed idee. Uit de informatie die ik heb over het Nedersaksische onderwijs blijkt dat zij op deze punten de juiste koers varen, maar het is mijns inziens goed om deze punten nog eens expliciet te benoemen.

Methodes en doorlopende leerlijnen, inclusief toetsing, zijn randvoorwaarden die volgens leraren een grote invloed hebben op de effectiviteit van een schoolvak. Deze bewering komt zowel in Friesland als in Drenthe terug (hoofdstukken 5-8 en Torshezi (2019)). Het is dus belangrijk om aan deze randvoorwaarden te voldoen. Edwin Klinkenberg en Pier Bergsma geeft hierbij wel een caveat: de discussie rond het schoolvak moet niet gaan over de methode. Dat is afleiding door randverschijnselen.

Een methode is een middel, geen doel. Bekwame, autonome docenten zijn volgens hen belangrijker. Doorlopende leerlijnen moeten hier overigens breder worden gezien dan enkel de doorlopende leerlijnen binnen en tussen basis- en voortgezet onderwijs: in Friesland en Limburg wordt ook nadrukkelijk naar de voorschoolse opvang gekeken als bakermat voor zowel het meertaligheidsonderwijs als het onderwijs in de regionale taal (zie het rapport van DingTiid, paragraaf 6.2, en Baars (t.v.)).

Als laatste nog een los advies vanuit het rapport van de Onderwijsinspectie (2019, zie paragraaf 6.1.2). Op p.38 van hun rapport stelt de Inspectie dat leerlingen vaak goede tips lijken te hebben voor het beter differentiëren. Wanneer de vraag rijst hoe er gedifferentieerd kan worden binnen het vak Nedersaksisch, bijvoorbeeld naar aanleiding van de taalachtergronden van leerlingen, kan het dus een goed idee zijn om deze vraag aan de leerlingen zelf voor te leggen.

10.4 Meertaligheid en inbedding in de maatschappij

De grootste kans voor het onderwijs in het Nedersaksisch wordt gezien in de groeiende aandacht voor meertaligheid. Ook voor het Fries blijkt meertaligheid een bijzonder welkome invalshoek, die vele mogelijkheden biedt. Het meertaligheidsbesef met betrekking tot regionale talen zoals het Fries en het Nedersaksisch begint volgens Edwin Klinkenberg bij het even serieus nemen van die taal als het Nederlands. Het Nederlands is weliswaar onderaan de streep belangrijker dan het Nedersaksisch in economisch opzicht, maar dat hoeft geen reden te zijn om het Nedersaksisch te laten wegdrücken door het Nederlands. Op dit moment is het zo dat het voor het Fries veel vanzelfsprekender is dat het in het openbaar wordt gesproken dan voor het Nedersaksisch, volgens de heer Klinkenberg. Pier Bergsma draagt hiervoor een oplossing aan: geef het Nedersaksisch een grotere zichtbaarheid, geef het een positie in de economie. Denk dan bijvoorbeeld aan het aanbieden van producten in winkels in het Nedersaksisch, maar ook aan televisie en radio in het Nedersaksisch, liefst ook grensoverschrijdend met Duitsland. Zo wordt de taal alomtegenwoordiger.

Ook het gebruik van het Nedersaksisch buiten het aparte schoolvak Nedersaksisch om verdient overweging. Op veel Friese scholen wordt het Fries buiten het schoolvak om als instructietaal en informele taal gebruikt. Voor het Nedersaksisch biedt de wet deze mogelijkheid eveneens, het advies is dan ook om daar gebruik van te maken. Een natuurlijke taalomgeving, gecreëerd door het gebruik van het Nedersaksisch als informele taal en instructietaal, draagt positief bij aan de positie van het Nedersaksisch in het onderwijs. Uit het Rapport Taalplan Frysk (paragraaf 5.1.1.1) blijkt dat veel leraren hun leerlingen (onbedoeld) onderdompelen in het Nederlands, omdat zij die taal als de taal van het onderwijs zien. Zij twijfelen of het Fries passend is voor in het onderwijs. Dit uit zich bijvoorbeeld in verplichtingen voor leerlingen om presentaties in het Nederlands te houden. Mijn advies voor het

Nedersaksische onderwijsveld is: wees u hiervan bewust, en probeer deze attitude tegen te gaan. Het is belangrijk om het Nedersaksisch serieus te nemen.

In navolging hiervan verdient het gebruik van het Nedersaksisch buiten het onderwijs aandacht. Volgens Pier Bergsma is het van groot belang om het Nedersaksisch in te bedden in de maatschappij en de economie: de taal moet in het publieke beeld gebruikt worden (bijvoorbeeld in het lokaal bestuur) en het kunnen spreken van de taal zou voordelen moeten hebben op de arbeidsmarkt. Ook kan door bijvoorbeeld het tweetalig aanbieden van producten in winkels bijdragen de zichtbaarheid van de taal. Hierdoor wordt de natuurlijke taalomgeving versterkt.

Op het gebied van meertaligheid en taalbevordering zijn er in Friesland goede ervaringen met het 3TS-concept (drietellige scholen). Op deze scholen staat een meertalige visie centraal, waarbij het Fries structureel gebruikt wordt naast het Nederlands en het Engels door het hele curriculum heen. Ook voor het Nedersaksisch zou het 3TS-concept mijns inziens veel kansen bieden. Kritische ouders worden in de Friese ervaring doorgaans gepaaid door het Engels, waarop het Fries dan kan meeliften. Uit het Rapport Taalplan Frysk (paragraaf 5.5.1) blijkt dat de drietellige scholen minder vaak ontheffing nodig hebben, al is het niet zo dat drietellige scholen per definitie voldoen aan alle kerndoelen. Toch is het 3TS-concept een concept waarvan door ouders en schoolbesturen veel verwacht wordt. Mijn advies is om te onderzoeken in hoeverre dit concept ook voor het Nedersaksisch kan worden toegepast. Het ligt dan voor de hand om met name voor de oostelijke gebieden ook te kijken naar het substitueren van het Engels door het Duits, of in ieder geval om te onderzoeken hoe het Duits een grotere rol kan spelen.

Ter afsluiting een overkoepelend advies van Edwin Klinkenberg: vergeet de context niet! Alle plannen voor het Nedersaksisch in het onderwijs moeten ergens ingevoerd worden, en niet elk plantje groeit op elke bodem. In dorpen is het aanbieden van de regionale taal makkelijker dan in de grote stad. Kennis van het onderwijs is in dezen heel belangrijk, ook motivatie van docenten, scholen en leerlingen moet niet als gegeven verondersteld worden. Daar moet moeite in gestoken worden. Het is belangrijk om per gebied te kijken waar behoefte aan is, en op die behoeftes in te spelen. In die zin zou er gesproken kunnen worden van het beginnen vanuit een gedifferentieerd perspectief, in plaats van het invoeren van een globale standaard waar later ontheffingen voor verleend moeten worden, zoals voor het Fries is gebeurd.

Samenwerking en draagvlak komen naar voren als de zaken waar het in Friesland aan schort, waardoor het Fries in het onderwijs onder druk staat. Voor het Nedersaksisch taalgebied geldt, althans volgens mijn bevindingen in Baars (t.v.) dat het juist het draagvlak en de daaruit voortkomende samenwerking zijn die de initiatieven in het onderwijs op het gebied van het Nedersaksisch mogelijk maken. Door deze

factoren te blijven stimuleren, en het onderwijs bottom-up doch onder centrale coördinatie op te bouwen, zou er een goed schoolvak Nedersaksisch neergezet moeten kunnen worden.

11 Discussie

In deze scriptie heb ik getracht mij zo ver mogelijk te verdiepen in de huidige situatie rondom het schoolvak Fries. De overkoepelende vraag daarbij was wat veertig jaar aan ervaring met een verplicht schoolvak heeft opgeleverd, waar de Friezen nu nog tegenaan lopen en hoe die ervaring gebruikt kan worden om het onderwijs in het Nedersaksisch op weg te helpen. In eerste instantie was ik lichtelijk verbijsterd door mijn conclusies voor het Fries: op het eerste gezicht is er in veertig jaar tijd vrijwel geen vooruitgang geboekt, zowel de taal als het onderwijs in de taal staan onder druk en de Friese situatie leest als een versnipperd veld waarin weinig wordt samengewerkt, waarin partijen te weinig beeld hebben van elkaars positie en waarin het zo belangrijke draagvlak vaak ontbreekt. Het blijkt dat een gebrek aan samenwerking, coördinatie en continu langetermijnbeleid het Fries parten hebben gespeeld. In die zin is deze scriptie niet alleen een handreiking voor de Nedersaksen, maar ook een spiegel voor de Friezen geworden.

Veertig jaar lang is er beleid gevoerd op het Fries. Nu is de ambitie om vijftig jaar na dato van de invoering van het verplichte schoolvak Fries alle scholen binnen het Friese taalgebied aan alle kerndoelen te laten voldoen. Dit is niet de situatie die ik verwachtte aan te treffen. Het blijkt dat onderwijs en onderwijsbeleid niet zo eenvoudig is als soms kennelijk gedacht wordt. Door de veelheid aan betrokken partijen, maatschappelijke druk en politieke inmenging zonder eenduidig leiderschap blijkt het onderwijs een sector waar lastig grip op te krijgen is. De klappen daarvan vallen in het klaslokaal. Dit onderzoek is voor mij een openbaring geweest in de wereld van onderwijsbeleid, en het heeft voor mij duidelijk gemaakt hoe complex de situatie is en hoe lastig het is om daar goed mee om te gaan.

Met deze scriptie heb ik echter slechts het topje van de ijsberg kunnen behandelen: ik heb enkel de belangrijkste rapporten sinds 2010 behandeld. Het zou interessant zijn om een compleet overzicht te maken van alle ontwikkelingen van de aanzet tot de eerste wetgeving tot de huidige situatie. Daarnaast worden de aankomende jaren een aantal nieuwe rapporten gepubliceerd die meer inzicht zullen bieden in de vraag in hoeverre het beleid dat de afgelopen jaren gevoerd is, met name het Taalplan Fryskbeleid, effectief is. Het loont dus de moeite om na publicatie van deze rapporten, rond het jaar 2025, dit onderzoek nog eens over te doen. Ook is er tegen die tijd hopelijk meer informatie beschikbaar over het onderwijs in het Nedersaksisch, en zijn de onderwijsinitiatieven die nu nog in de kinderschoenen staan tegen die tijd verder uitgegroeid en geëvalueerd. In die zin is deze scriptie een verkennende studie, en beveel ik verder onderzoek van harte aan.

Bronvermelding

LITERATUUR

Baars (te verschijnen). *Van Handvest tot Convenant: de effecten van erkenningen van regionale talen* (stageonderzoeksverslag). Universiteit Utrecht/Meertens Instituut.

Blommaert, J. (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge University Press.

Buning-Oosten, J. E., & Kuipers-Zandberg, H. (2018). *De ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996: Yn opdracht fan it Orgaan foar de Fryske taal DINGtiid*. Provinsje Fryslân.

DingTiid (2016). *Meertaligheid als kwaliteit en doel*.

Garrett, P. (2010), *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoekstra, R.J. (2010). *Fries in het onderwijs: meer ruimte, regie en rekenschap voor de provincie Fryslân. Advies van de Stuurgroep decentralisatie Friese taal van Rijk naar de provincie Fryslân*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Inspectie van het Onderwijs (2010). *Tussen wens en werkelijkheid. De kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in Fryslân*.

Inspectie van het Onderwijs (2019). *Sizzen is neat, mar dwaan is in ding. Fries in het primair en voortgezet onderwijs*.

Nortier, J. (2009). *Nederland meertalenland: Feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam University Press.

Masselink, A. (2020). *Meertaligheid in het basisonderwijs. Verslag van onderzoek naar de integratie van meertalige didactiek in het basisonderwijs naar aanleiding van het traject Curriculum.nu* (stageonderzoeksverslag). Universiteit Utrecht/SLO.

Mousavi Torshezi, E. (2019). *Versterking Drents en Duits in het onderwijs: Een onderzoek voor Wiesneus naar de vragen en informatiebehoeften van ouders en leerkrachten over de streektaal Drents en meertaligheid bij hun kinderen en leerlingen in de thuis- en schoolsituatie*. Science Shop, University of Groningen.

Ontwikkelteam Nederlands (2019). *Toelichting Nederlands: Toelichting op het voorstel voor de basis van de herziening van kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands*. Den Haag: Curriculum.nu.

Oosterloo, A. (2018). *Meewerken aan een nieuw curriculum Fries voor het primair en voortgezet onderwijs. Startnotitie voor het Ontwikkelteam Fries*. Kurrikulum.frl.

Provincie Fryslân (2015). *Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs*. Provinciaal Blad, 3671.

Roeper, T. (1999). Universal bilingualism. *Bilingualism: language and cognition*, 2(3), 169-186.

Romaine, S. (2017), Multilingualism. In: M. Aronoff & J. Rees-Miller (Red.), *The Handbook of Linguistics*, p.541-556. Oxford: John Wiley & Sons.

Varkevisser, N.A. & Walsweer, A.P. *It is mei sizzen net te dwaan. Rapport Taalplan Frysk. Inventarisatie naar de stand van zaken m.b.t. het (vak) Fries in het primair en voortgezet onderwijs.* Provincie Fryslân.

Yang, C. (2006). *The infinite gift: How children learn and unlearn the languages of the world.* Simon and Schuster.

DIGITALE BRONNEN

Andere Tijden (2011, 13 november). *Kneppelfreed* [videobestand]. Geraadpleegd op 21-06-2020 van <https://www.anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/573/Kneppelfreed>

College voor Toetsen en Examens: examenprogramma Fries, VWO. Geraadpleegd op 09-06-2020 van https://www.examenblad.nl/examenstof/fries-vwo/2019/vwo/f=/fries_havovwo.pdf

Curriculum.nu (s.d.) *Wat is Curriculum.nu?* Geraadpleegd op 22-06-2020 van <https://www.curriculum.nu/waarom/#>.

Curriculum.nu (s.d.) *Proces.* Geraadpleegd op 22-06-2020 van <https://www.curriculum.nu/het-proces/>.

DingTiid (s.d.) *Over DingTiid.* Geraadpleegd op 23-06-2020 van <https://dingtiid.frl/nl/oer-dingtiid/>.

Europeesk Bureau foar Lytse Talen (2020, 15 januari). *Kerndoelen Nedersaksisch.* Geraadpleegd op 25-06-2020 van <http://www.eblt.nl/kerndoelen-nedersaksisch/>

Kamerstukken II, 3321, nr.1. (9-12-1953). Geraadpleegd op 24-06-2020 van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000283650>.

Kurrikulum.frl (s.d.) *Over.* Geraadpleegd op 22-06-2020 van <https://www.kurrikulum.frl/nl/over/#wie>.

WETTEN

Besluit kerndoelen onderbouw VO (2010, 1 augustus). Geraadpleegd op 25-06-2020 van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0019945/2010-08-01>.

Besluit vernieuwde kerndoelen WPO (2012, 1 december). Geraadpleegd op 25-06-2020 van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0018844/2012-12-01>.

Wet op het primair onderwijs (2020, 1 april). Geraadpleegd op 25-06-2020 van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2020-04-01>.

Wet op het voortgezet onderwijs (2020, 1 april). Geraadpleegd op 25-06-2020 van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002399/2020-04-01>.

INTERVIEWS en PERSOONLIJKE COMMUNICATIE

Nienke Jet de Vries (ambtenaar provincie Fryslân), dd. 26-05-2020.

Edwin Klinkenberg (Fryske Akademy), dd. 27-05-2020.

Pier Bergsma (voorzitter Ried fan de Fryske Beweging), dd. 28-05-2020.

Freddy Weima (bestuurslid DingTiid), dd. 09-06-2020.

Willemijn Zwart (voorzitter Levende Talen Nedersaksisch), dd. 07-05-2020.

Olaf Vos (consulent streektaal en onderwijs CGTC), diverse telefonische gesprekken en mailwisselingen.